

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΗΣ «ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ»

ΕΤΟΣ ΚΓ'.

ΜΑΪΟΣ 1960

ΑΡΙΘ. 211

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ ΚΑΙ ΔΥΟ ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ

Τὰ δύο βιβλία τοῦ Ἱ. Μάγιεντορφφ, — ἡ «Εἰσαγωγή εἰς τὴν μελέτην τοῦ Γρηγορίου Παλαμᾶ» καὶ ὁ «Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς καὶ ὁ Ὁρθόδοξος Μυστικισμός»—περὶ τῶν ὁποίων ἔγινε λόγος εἰς τὸ τελευταῖον τεῦχος τῶν «Ακτίνων», δὲν ἔχουν μόνον σκοπὸν νὰ παρουσιάσουν, εἰς τὸ εὐρύτερον ἀναγνωστικὸν κοινόν, τὴν ζωὴν καὶ τὸ ἔργον ἐνὸς μεγάλου καὶ ἀγίου ἀνδρὸς τῆς Ἐκκλησίας. Ἐμπνέονται ἀπὸ μίαν γενικωτέραν φιλοδοξίαν· νὰ ἐξηγήσουν εἰς τοὺς συγχρόνους χριστιανοὺς τὴν σημασίαν καὶ τὴν ἐπικαιρότητα τῆς «μεσαιωνικῆς βυζαντινῆς θεολογίας», νὰ τοὺς πείσουν ὅτι ἡ θεολογικὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ παράδοσις, τῆς ὁποίας κήρυξ καὶ ὑπέρμαχος ὑπῆρξε κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα ὁ ἅγιος Γρηγόριος, ὄχι μόνον δὲν εἶναι ἄσχετος μὲ τὰ σημερινὰ προβλήματα τῶν, ἀλλ' ἀντιθέτως ἠμπορεῖ νὰ τὰ φωτίσῃ μὲ νέον φῶς, νὰ ἀνοίξῃ νέους δρόμους πρὸς ἐπιτυχῆ λύσιν ἢ τοῦλάχιστον ὀρθὴν θέσιν καὶ ἀντιμετώπισιν τῶν.

Δὲν θὰ ἑσπερεῖτο, λοιπόν, τελείως ἐνδιαφέροντος μία σύντομος καὶ κατ' ἀνάγκην ἑλλειπτῆς προσπάθεια ἐκ μέρους μας νὰ ἴδωμεν πῶς θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἀντιμετωπισθοῦν δύο ἀπὸ τὰ πλέον φλέγοντα προβλήματα τῆς ἐποχῆς μας, τὸ πρόβλημα τοῦ ἀθεϊσμοῦ καὶ τὸ πρόβλημα τοῦ ἀνθρώπου, ὑπὸ τὸ φῶς τῆς παλαμικῆς διδασκαλίας, ὅπως μᾶς τὴν παρουσιάζει εἰς τὰ βιβλία του ὁ π. Μάγιεντορφφ.

★

Δὲν χωρεῖ ἀμφιβολία ὅτι ἓνα ἀπὸ τὰ ὀξύτερα προβλήματα τοῦ καιροῦ μας εἶναι

τὸ πρόβλημα ἢ μᾶλλον τὸ δράμα τοῦ ἀθεϊσμοῦ. Κατὰ βάθος ἡ ἐποχὴ μας δὲν εἶναι καθόλου ἀντιθρησκευτικὴ. Ἴσως μάλιστα εἶναι μία ἀπὸ τὰς πλέον θρησκευτικὰς ποὺ ἐγνώρισέ ποτε ὁ κόσμος. Ὁ ἱερός ἐνθουσιασμός, μὲ τὸν ὅποιον τόσοι ἐκ τῶν συγχρόνων μας ἀφιερῶνται εἰς τὰ παντοειδῆ κοινωνικά, πολιτικά, ἔθνικα κλπ. κινήματα, εἶναι χαρακτηριστικὸν σημεῖον τοῦ ὅτι μέσα εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου παραμένει ἀκοίμητος ὁ πόθος νὰ πιστεύσῃ, νὰ λατρεύσῃ, νὰ ἀφοσωθῇ εἰς ἓνα σκοπόν, εἰς ἓνα ἰδανικόν. Ταῦτοχρόνος ὅμως βλέπομεν τὸν σημερινὸν ἄνθρωπον, ὄχι ἀπλῶς νὰ ἀδιαφορῇ, ἀλλὰ πολὺ συχνὰ νὰ ἐπαναστατῇ, νὰ ἐξεγείρῃται, νὰ ἀγωνίζεται κατὰ τῶν καθιερωμένων θρησκειῶν. Μία ἐξήγησις τοῦ φαινομένου αὐτοῦ, ἰδίως ἡ εὐκολωτέρα, εἶναι νὰ τὸ ἀποδώσωμεν εἰς τὴν ὑπεροψίαν τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος, μεθυσμένος ἀπὸ τὰ ἐπιτεύγματα καὶ τὰς κατακτήσεις του, φαντάζεται ὅτι δὲν ἔχει πλέον ἀνάγκην τοῦ Θεοῦ. Ὑπάρχει ὅμως καὶ μία ἄλλη ἐξήγησις, τὴν ὁποῖαν ὑποστηρίζουν μερικοὶ ἀπὸ τοὺς πλέον διακεκριμένους θεολόγους καὶ διανοουμένους τῆς ἐποχῆς μας, κατὰ τὴν ὁποῖαν ἡ αἰτία τοῦ συγχρόνου ἀθεϊσμοῦ πρέπει νὰ ἀναζητηθῇ, ὄχι τόσο εἰς τὸ ὅτι ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος δὲν αἰσθάνεται πλέον τὴν ἀνάγκην νὰ πιστεύσῃ καὶ νὰ λατρεύσῃ τὸν Θεόν, ἀλλὰ μᾶλλον εἰς τὸ ὅτι δὲν ικανοποιεῖται ἀπὸ ὅ,τι συχνὰ τοῦ προτείνομεν νὰ λατρεύσῃ καὶ νὰ προσκυνῇ ὡς Θεόν. Ἰδιαιτέρως ἡμεῖς οἱ χριστιανοί, προκειμένου νὰ ἐκφράσωμεν τὴν πίστιν καὶ νὰ περιγράψωμεν τὴν ζωὴν καὶ

τὴν πείραν τῆς Ἐκκλησίας, χρησιμοποιοῦμεν πολλάκις θεολογικά καὶ φιλοσοφικά σχήματα, τὰ ὁποῖα ἔχουν γίνεαι τὸσον ἀκαμπτα καὶ τὸσον τυποποιημένα, ὥστε ὄχι μόνον δὲν ἐκπληροῦν τὴν ἀποστολὴν των, δὲν φανερόνουν, δηλαδὴ, εἰς τοὺς συνανθρώπους μας τὸ μυστήριον τοῦ ζῶντος καὶ ἀληθινοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ συχνὰ τὸ σκιάζουν, τὸ παραμορφώνουν, τὸ παραποιοῦν, τὸ κάμνουν νὰ φαίνεται ὡς παραλογισμός, ὡς κάτι τὸ ἀνάξιον τῆς μεγαλωσύνης τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἀξιοπρεπειᾶς τοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ κατάστασις αὐτή, κατὰ τοὺς ὑποστηρικτὰς τῆς ὡς ἄνω ἀπόψεως, εἶναι μοιραία συνέπεια μιᾶς τάσεως ποὺ ἐπεκράτησεν εἰς τὴν Δύσιν μετὰ τὸ τέλος τῆς μεγάλης σχολαστικῆς περιόδου—τῆς τάσεως νὰ μεταβάλλωμεν τὸ «εὐαγγέλιον τῆς ζωῆς» εἰς ἓνα ἀφρημένον σύστημα, νὰ φυλακίζωμεν τὸν Θεὸν τὸν ζῶντα καὶ ἀληθινὸν μέσα εἰς τὰς κατηγορίας καὶ τὰς ἐννοίας τῆς ἀνθρωπίνης σκέψεως.

Φυσικά, προκειμένου νὰ γνωρίσωμεν καὶ νὰ κηρύξωμεν τὸ μυστήριον τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Θεοῦ, ἡ χρῆσις ἐννοιῶν καὶ εἰκόνων, εἰλημμένων ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης πείρας, εἶναι ἀναγκαῖα καὶ νόμιμος. Ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς ἄλλωστε, ὅταν ἠθέλησε νὰ ἀποκαλυφθῆ εἰς τὸν κόσμον του, παρομοίας ιδέας καὶ εἰκόνας ἐχρησιμοποίησε, καὶ τελικῶς, διὰ τῆς προσλήψεως τῆς φύσεως τοῦ ἀληθοῦς καὶ τελείου ἀνθρώπου, ἔσωσεν, ἐθεράπευσεν, ἠγίασε καὶ ἐθέωσεν «ἅπαν τὸ ἀνθρώπινον», ὁλόκληρον τὸν ἀνθρώπον καὶ ἐπομένως τὸν νοῦν, τὴν σκέψιν, τὰς ἐννοίας καὶ τὴν λογικὴν του. Ἡ χρῆσις συνεπῶς ἀφρημένων σχημάτων καὶ λογικῶν κατηγοριῶν, προκειμένου νὰ ἐννοήσωμεν καὶ νὰ ἐκφράσωμεν τὸ «φρικτὸν» μυστήριον τοῦ Θεοῦ, ὄχι μόνον δὲν εἶναι παράνομος, ἀλλ' εἶναι ἀντιθέτως νόμιμος καὶ ἐπιβεβλημένη ἐκ τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος τῆς Ἐνσαρκώσεως. Ὅποιος θὰ ἠρνεῖτο αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν, θὰ ἤρχeto εἰς ἀντίθεσιν μετὰ τὰς ἀποφάνσεις καὶ τὸ παράδειγμα τῶν μεγάλων οἰκουμενικῶν συνόδων καὶ γενικῶς μετὰ τὴν τὴν θεολογικὴν ἱστορίαν καὶ παράδοσιν. Ἄλλ' ἡ ἀλήθεια αὐτὴ δὲν πρέπει νὰ μᾶς κάμνῃ νὰ παραβλέπωμεν ἓνα ἄλλο γε-

γονός, πιστοποιούμενον ἐξ ἴσου ἀπὸ τὴν ἱστορικὴν πράξιν καὶ τὴν θεολογικὴν θεωρίαν, τὸ γεγονός ὅτι ὁ πεπερασμένος καὶ πεπτωκὸς ἀνθρώπος ἔχει μέσα του τὴν τάσιν νὰ ἐκλαμβάνῃ τὰ σχήματα καὶ τὰ συστήματα, ποὺ κατασκευάζει ὁ νοῦς του, ὡς τὴν ἄρρητον καὶ ἀπερίγραφτον πραγματικότητα τοῦ Θεοῦ καὶ συχνὰ νὰ τὰ λατρεύῃ ὡς νὰ ἦσαν αὐτὰ ὁ Θεός.

Αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ τάσις ἐκκυριάρχησεν εἰς τὴν Δύσιν μετὰ τὸν θάνατον τῶν μεγάλων Σχολαστικῶν. Ἡ θεολογικὴ ἐπιστήμη ἐθεωρήθη αὐτοσκοπός. Αἱ λαμπραὶ κατασκευαὶ τῆς ἐλατρεύθησαν ἀπὸ πολλοὺς ὡς εἰδῶλα. Χάριν τῆς συστηματικῆς ἀκριβείας, ἡ ὁποία ἐκολάκευε τὴν πεπερασμένην καὶ πεπτωκυῖαν λογικὴν τοῦ ἀνθρώπου, ἐθυσίασθη συχνὰ ἡ ἐλευθερία τοῦ Μυστηρίου τοῦ Θεοῦ. Χάριν τοῦ σχήματος παρημελήθη πολλάκις ἡ ζωὴ καὶ μάλιστα ἡ Αὐτοζωή, ὁ Θεός. Καὶ ἡ τραγωδία ἐφθασεν εἰς τὸ ἀποκορύφωμά της μετὰ τὴν προτεσταντικὴν μεταρρύθμισιν, ὅταν ὁ Λούθηρος καὶ οἱ ἄλλοι μεταρρυθμισταί, ἐν ὀνόματι τῆς ἐλευθερίας τοῦ θείου Λόγου καὶ τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως, ἀπέρριψαν ἐπισήμως καὶ ἄνευ περιστροφῶν τὴν παράδοσιν καὶ τὴν πείραν τῆς ζωῆς Ἐκκλησίας καὶ ἔβαλαν εἰς τὴν θέσιν της, συμπληρωμένα καὶ ὁλοκληρωμένα, τὰ συστήματα τῶν Σχολαστικῶν τῆς παρακμῆς. Εἰς τὸ ἔξῃς, ἓνα σημαντικὸν μέρος τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου δὲν θὰ ἐπίστευε καὶ δὲν θὰ ἐκήρυττε πλέον ὅ,τι λέγει ὁ Λόγος τοῦ Κυρίου, ὁ ζῶν καὶ πάντοτε παρὼν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ· θὰ ἐπίστευε καὶ θὰ ἐκήρυττε ὅ,τι ὁ ἀνθρώπος νομίζει ὅτι λέγει ἢ μᾶλλον ὅτι πρέπει νὰ λέγῃ ὁ γραπτὸς λόγος τοῦ Θεοῦ. Ἄντι νὰ προσπαθῆ ὁ ἀνθρώπος ἐν ἡσυχίᾳ καὶ σιωπῇ νὰ ἀκούσῃ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ἀντι νὰ περιμένῃ μετὰ φόβου καὶ τρόμου τὴν «κρίσιν» τοῦ Κυρίου, ἐπρόκειτο νὰ γίνῃ ὁ ἴδιος κριτικός, νὰ κρίνῃ τὰ τοῦ Θεοῦ μετὰ τὰ ἰδικὰ του κριτήρια, νὰ ἀπορρίπτῃ ἢ νὰ παραδέχεται μόνον ὅ,τι συμφωνεῖ μετὰ τὰ ἰδικὰ του σχήματα, νὰ ὁμῶν μετὰ τὸσον βεβαιότητα καὶ αὐτοπεποιθήσιν ὥστε νὰ πιστεύσῃ τελικῶς ὅτι ὁ ἰδικὸς του λόγος, ὁ λόγος τοῦ πεπερασμένου καὶ ἁμαρτωλοῦ ἀνθρώπου, εἶναι ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ. Δὲν εἶ-

ναι λοιπὸν παράδοξον, ὅτι κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους, ἐκτὸς τῶν ἄλλων εἰδώλων, ἀνεφάνησαν καὶ πολυάριθμα «θεολογικὰ εἰδωλα», τὰ ὁποῖα ὄχι σπανίως ἀπέκρυψαν τὴν θεὰν τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ ἀπὸ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν ἀνθρώπων, χριστιανῶν καὶ μὴ χριστιανῶν, εὐλαβῶν καὶ ἀρνητῶν, πιστῶν καὶ ἀθέων.

Παρόμοιαι ἐξελίξεις δὲν ἐσημειώθησαν εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Ἀνατολήν. Τὸ γεγονός αὐτὸ ἤμπορεῖ φυσικὰ νὰ ἀποδοθῆ εἰς τὴν τουρκικὴν εἰσβολήν, ἣ ὁποῖα ἐπὶ 400 ἔτη παρημποδίσε κάθε θεολογικὴν ἢ ἄλλην ζύμωσιν. Ἦμπορεῖ ὅμως καὶ πρέπει νὰ ἀποδοθῆ, τοῦλάχιστον κατὰ σημαντικὸν μέρος, καὶ εἰς τὸ ὅτι, εἰς μίαν κρίσιμον ἱστορικὴν στιγμήν, ἐφάνη ἕνας φωστὴρ τῆς λαμπρότητος τοῦ Παλαμᾶ, ὁ ὁποῖος ἐδίδαξεν, ἐκήρυξε καὶ διὰ τῶν ἀγώνων του κατέστησεν ἐκ νέου γνωστὴν τὴν ἀρχαίαν πατερικὴν διδασκαλίαν περὶ Θεοῦ τοῦ ζῶντος.

Ὡς γνωστόν, οἱ Πατέρες διέκριναν, χωρὶς ποτὲ νὰ χωρίζουν, μεταξὺ τῆς «ουσίας» καὶ τῶν «ἐνεργειῶν» τοῦ Θεοῦ. Δι' αὐτοῦ τοῦ τρόπου κατώρθωσαν νὰ ἐξηγοῦν πῶς ὁ Θεός, ὁ ὁποῖος εὐρίσκεται γύρω μας, μέσα μας, πλησίον μας, «πλησιέστερον καὶ ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν ἑαυτὸν μας», πῶς ὁ Θεὸς αὐτὸς παραμένει πάντοτε διὰ τὸν ἄνθρωπον μυστήριον μέγα καὶ φοβερόν. Διὰ τῶν «ἐνεργειῶν» του ὁ Θεὸς ἔρχεται μεταξὺ μας, εἰσέρχεται εἰς τὴν καρδίαν μας, φωτίζει τὸν νοῦν μας, κατοικεῖ εἰς τὴν ψυχὴν μας, ἀγιάζει καὶ μεταμορφώνει τὸ σῶμα μας, χορηγεῖ εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν χάριν νὰ ζῆ ὄχι πλέον μὲ τὴν ἰδικήν του ζωὴν, ἀλλὰ μὲ τὴν ζωὴν τοῦ Θεοῦ, τὴν ζωὴν τῆς ἀγάπης, τὴν ζωὴν τῆς ἀφθαρσίας καὶ τῆς ἀθανασίας, τὴν «αἰώνιον ζωὴν». Εἰς τὴν «ουσίαν» του ὅμως παραμένει πάντοτε ἀόρατος, ἀκατάληπτος, ἀναλλοίωτος. Εἶναι ὁ Κύριος, ὁ Ἅγιος, δηλ. ὁ ἐντελῶς Ἄλλος, ὁ οὐσιαστικῶς καὶ ριζικῶς Διάφορος, ὁ Ἀπρόσιτος καὶ Ἀπερίγραπτος. Ἐνώπιόν Του ὁ ἄνθρωπος δὲν κρίνει καὶ δὲν συζητεῖ, ἀλλὰ προσπίπτει καὶ προσκυνεῖ. Τὰς θείας «ἐνεργείας» τὰς βλέπομεν, τὰς γνωρίζομεν, τὰς περιγράφομεν, τὰς αἰ-

σθανόμεθα. Ἄλλ' ἡ θεία «ουσία» πάντοτε μᾶς διαφεύγει, εἶναι ἀπερινόητος καὶ ἀπερίγραπτος. Ὁμοιάζει μὲ τὴν ἀντιπέραν ὄχθην ἑνὸς ἀπεράντου καὶ ἀπεριορίστου πελάγους, εἰς τὴν ὁποίαν οὔτε ὁ ἄνθρωπος οὔτε κανένα ἄλλο κτιστὸν ὄν, ἔστω καὶ ὁ κραταιότερος τῶν ἀρχαγγέλων, δὲν πρόκειται ποτὲ νὰ φθάσῃ. Ἐνώπιον τῆς ἱερᾶς αὐτῆς ἀβύσσου, μᾶς διδάσκουν οἱ ἅγιοι Πατέρες, τὸ μόνον ποῦ ἠμπορεῖ νὰ κάμῃ ὁ ἄνθρωπος εἶναι νὰ σιωπᾷ, νὰ καθαρίζεται, νὰ ἀνοίγεται διὰ τῆς προσευχῆς καὶ τῆς μυστικῆς θεωρίας, πιστεύων καὶ ἐλπίζων ὅτι ὁ παντοδύναμος καὶ φιλόανθρωπος Θεὸς δὲν θὰ ἀρνηθῆ νὰ πληρώσῃ τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν του, τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα του μὲ τὸ ὑπέρολαμπρον φῶς του καὶ τὴν ἀθάνατον ζωὴν του. Οἱ ἀνθρώπινοι συλλογισμοί, τὰ ἀνθρώπινα σχήματα, αἱ ἀνθρώπινα σκέψεις καὶ ἰδέαι δὲν ἔχουν ἐδῶ καμμίαν θέσιν. Ὁ Θεὸς εὐρίσκεται ἀπείρως καὶ ἀσυγκρίτως ὑπεράνω ὄλων αὐτῶν. Τὸ μόνον ποῦ ἔχει σημασίαν εἶναι ἡ «καθαρὰ καρδία», ὁ «ἄδολος νοῦς», ἡ «ἀγνή σάρξ», ἡ «ἀσπιλος ψυχὴ», ὅλη ἐκεῖνη ἡ προετοιμασία τοῦ ἀνθρώπου, εἰς τὸν ὁποῖον ὁ Θεὸς καταδέχεται νὰ ἔλθῃ καὶ νὰ «ποιήσῃ μωνήν».

Δὲν εἶναι δύσκολον νὰ ἐννοήσῃ κανεὶς πόσον ἐπίκαιρος εἶναι διὰ τὴν ἐποχὴν μας, —τὴν «ἐποχὴν τῆς ἀρνήσεως» κατὰ τοὺς μὲν, τὴν «ἐποχὴν τῶν εἰδώλων» κατὰ τοὺς δέ, τὴν «ἐποχὴν ἑνὸς ἀσκόπου καὶ ἀλόγου συχνὰ ἀκτιβισμοῦ» κατὰ τὴν ὁμολογίαν ὄλων—μία παρομοία ἀντίληψις περὶ Θεοῦ. Μᾶς ὑπενθυμίζει καὶ πάλιν τὴν ἀρχαίαν ἀλήθειαν, ὅτι ὁ Θεὸς εἰς τὴν «ουσίαν» του εἶναι ὁ Κύριος, ἕνα μυστήριον, τὸ ὁποῖον οὔτε οἱ φίλοι ἠμποροῦν νὰ καταλάβουν», οὔτε οἱ ἐχθροὶ νὰ καταστρέψουν, οὔτε γενικῶς ὁ ἄνθρωπος νὰ κατακτήσῃ διὰ τῶν ἀπλῶν δυνάμεών του καὶ ἀκόμη ὀλιγώτερον νὰ ἐγκλείσῃ εἰς τὰ κατασκευάσματα τοῦ νοῦ του. Ἡ «ζήτησις» αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ δὲν ἀπαιτεῖ νὰ κατατριβῆται καὶ νὰ τυρβάξῃ ὁ ἄνθρωπος περὶ πολλά. Ἀπαιτεῖ κυρίως καὶ πρωτίστως νὰ τηρῆ σιωπὴν καὶ ἡσυχίαν μέσα εἰς τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν του, νὰ διατηρῆ καθαρὰν τὴν ἀκοὴν καὶ τὴν ὄρασίν του, νὰ προσπαθῆ συνεχῶς νὰ ἀ-

παλλαγῆ ἀπὸ τὸν περιττὸν φόρτον τῶν ἔργων, τῶν φροντίδων καὶ τῶν ἐπιθυμιῶν τοῦ αἰῶνος τούτου, διὰ νὰ δυνηθῆ νὰ διακρίνη τὴν «ἐκλεκτὴν μερίδα» καὶ νὰ δοθῆ «ξὺν ὅλῃ τῇ ψυχῇ» εἰς αὐτήν. Ὑπὸ τὴν προοπτικὴν αὐτήν, τὸ σύγχρονον φαινόμενον τοῦ ἀθεϊσμοῦ προσλαμβάνει ἄλλην χροιάν. Τὸ ὅτι ἓνας Φρόνυτ καταγγέλλει τὴν ἰδέαν, πὺν τόσοι καὶ τόσοι ἄνθρωποι ἔχουν περὶ Θεοῦ, ὡς εἰκόνα τοῦ σαδιστοῦ πατρὸς, ἢ ἓνας Μάρξ ὡς εἰκόνα τοῦ ἐκμεταλλευτοῦ πλουτοκράτου, δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἀνησυχῆ ἓνα χριστιανόν, πὺν γνωρίζει ποία εἶναι ἡ πίστις τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν Πατέρων περὶ Θεοῦ. Διότι, ὅπως ἡ λεγομένη «ἐπιστημονικὴ ἀπολογητικὴ» δὲν εἶναι ἱκανὴ νὰ μᾶς δώσῃ οὔτε κόκκον γνώσεως τοῦ ζῶντος καὶ ἀληθινοῦ Θεοῦ, παρομοίως καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ κριτικὴ δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ καταστρέψῃ οὔτε τὸ ἐλάχιστον ἀπὸ τὴν πραγματικότητα καὶ τὴν ἀλήθειάν Του. Ὁ Θεὸς ὁ ζῶν καὶ ὁ ἀληθινὸς εἶναι ἀπείρως ὑπεράνω καὶ πέραν ὅλων αὐτῶν. Εἶναι ὁ Κύριος, ὁ ὁποῖος ἐλευθέρως φανερῶνεται εἰς ὅποιον ἔχει «καθαράν καρδίαν», καὶ ἐλευθέρως πάλιν ἀποσύρεται ἀπὸ ἐκεῖνον ὁ ὁποῖος ἔννοει νὰ μείνῃ προσκεκολλημένος εἰς τὰς ἐπιθυμίας καὶ τὴν τύρβην τοῦ «αἰῶνος», ἔστω καὶ ἂν γνωρίζῃ ὅλην τὴν ἐπιστήμην, τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν θεολογίαν τοῦ κόσμου. Μία τοιαύτη παλαμικὴ, πατερικὴ ἀντίληψις περὶ Θεοῦ εἶναι ἰσῶς ἡ μόνη πὺν ἠμπορεῖ νὰ ἀναχαιτίσῃ τὸ ρεῦμα τοῦ σημερινοῦ ἀθεϊσμοῦ. Καὶ ὄχι μόνον νὰ τὸ ἀναχαιτίσῃ, ἀλλὰ καὶ μέχρις ἐνὸς σημείου νὰ ἀποδείξῃ τὴν ἀξίαν καὶ τὴν χρησιμότητά του. Διότι δὲν ἀποκλείεται αὐτὸ πὺν συνήθως ὀνομάζομεν «ἀθεϊσμόν» καὶ ἐνώπιον τοῦ ὁποίου συχνὰ ἀνησυχούμεν καὶ τρέμομεν, νὰ εἶναι τὸ μέσον, πὺν ἐξέλεξεν ἡ πρόνοια ἢ μᾶλλον ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, διὰ νὰ καταστρέψῃ πολλὰ ἀπὸ τὰ εἰδωλά μας, πὺν ἐμποδίζουν τόσοις ἀνθρώπους νὰ ἴδουν τὸ φῶς τοῦ θείου προσώπου, καὶ διὰ νὰ μᾶς ὑπενθυμίσῃ καὶ πάλιν τὴν μεγάλην ἀλήθειαν, πὺν ἐκήρυξεν ὁ ἅγιος Γρηγόριος τὸν 14ον αἰῶνα καὶ τὴν ὁποίαν ἡ Ἁγία Γραφὴ διδάσκει ἀπὸ τὰς πρώτας σελίδας της, ὅτι δηλαδὴ ὁ Θεὸς εἶναι ὁ Κύριος, τοῦ

ὁποίου ἡ γνῶσις καὶ ἡ ἀγάπη δὲν εἶναι κἀτι τὸ ὁποῖον δικαιοματικῶς ἀνήκει εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ' εἶναι δῶρον τῆς θείας φιλανθρωπίας, δόσις τῆς θείας εὐσπλαγχνίας, χάρις καὶ ἔλεος τοῦ ζῶντος Θεοῦ.

★

Ἄλλ' ὁ ἅγιος Γρηγόριος δὲν τονίζει μόνον τὸ ἀκατάληπτον καὶ ἀπρόσιτον τοῦ Θεοῦ. Πιστὸς εἰς τὴν παράδοσιν τῶν μεγάλων Πατέρων, κηρύττει μὲ τὸν αὐτὸν ζῆλον καὶ τὸ γνωστὸν καὶ οἰκείον τοῦ Θεοῦ. Διὰ τὸν Παλαμᾶν, ὅπως καὶ διὰ τοὺς ἄλλους Πατέρας, ὁ Θεὸς δὲν εἶναι μόνον ἀπερινόητον, ἀπερίγραπτον καὶ ἀνέκφραστον μυστήριον' εἶναι ἐπίσης ὁ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Δὲν εἶναι μόνον ἄπειρον καὶ ἀπεριόριστον πέλαγος, ὑπερούσιον καὶ ἀπρόσιτον πλήρωμα' εἶναι ἐπίσης Ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος ἐλευθέρως καὶ αὐτοβούλως ἀποκαλύπτεται εἰς τὸν ἄνθρωπον, τὸν καθιστᾷ κοινωνόν καὶ συνεργάτην τῶν σχεδίων του, τὸν ἀνυψώνει ἀπὸ τὴν κατάστασιν τοῦ δούλου ἢ τοῦ ἀπλοῦ λάτρου εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ φίλου καὶ οἰκείου τοῦ Θεοῦ, τοῦ φανερῶναι τέλος τὸ μυστήριόν του, τὸ μυστήριον τοῦ Ἐνὸς ἀλλ' ἐν τρισὶ προσώποις Θεοῦ.

Αὐτὴ ἡ πλευρὰ τῆς παλαμικῆς διδασκαλίας μᾶς βοηθεῖ νὰ ἀντιμετωπίσωμεν ἓνα ἄλλο μεγάλο πρόβλημα τοῦ καιροῦ μας, τὸ πρόβλημα τοῦ ἀ ν θ ρ ὄ π ο υ. Θεωρεῖται πλέον κοινὸς τόπος, μεταξὺ τῶν θεολόγων, τὸ ὅτι ἡ βαθμιαία ἀπώλεια τοῦ αἰσθήματος τοῦ μυστηρίου τοῦ Θεοῦ ὠδήγησε τὸν σύγχρονον ἄνθρωπον εἰς τὴν ἀπώλειαν τοῦ αἰσθήματος τοῦ μυστηρίου τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου. Ὅσον ὁ ἄνθρωπος ἔπαυε νὰ πιστεῦν εἰς τὸν ζῶντα καὶ ἀληθινὸν Θεόν, τόσον ἐπίσης ἔπαυε νὰ θεωρῆ τὸν ἑαυτὸν τὸν καὶ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους ὡς πρόσωπα, ἔως ὅτου τελικῶς ἐφθασεν εἰς τὸ σημείον νὰ τοὺς θεωρῆ ἀπλοῦς ἀριθμούς. Οὐδέποτε ἡ ἐπιστημονικὴ γνῶσις τῆς σωματικῆς κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς λειτουργίας τοῦ ψυχικοῦ του οργανισμοῦ εἶχεν ἀναπτυχθῆ ὅσον σήμερον, ἀλλὰ καὶ οὐδέποτε ἡ πραγματικὴ γνῶσις τοῦ ἀνθρώπου ἦτο τόσον ἐλλειπτής ὅσον σήμερον. Διότι ὅσονδήποτε λεπτομερεῖς καὶ τέλειαι καὶ ἂν εἶναι αἱ ἐπιστημονικαὶ καὶ φιλοσο-

φικαί μας περιγραφαί καὶ ἀναλύσεις τοῦ ἀνθρώπου, περιορίζονται πάντοτε εἰς ὅ,τι αὐτὸς ἔχει ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, εἰς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν του· δὲν ἠμποροῦν ὅμως ποτὲ νὰ φθάσουν εἰς τὸ βάθος τῆς προσωπικότητός του, νὰ συλλάβουν τὴν μοναδικὴν καὶ ἀνεπανάληπτον ἐκεῖνην πραγματικότητα ποῦ λέγεται ἀνθρώπινον πρόσωπον. Τὸ «πρόσωπον» τοῦ ἀνθρώπου ὁμοιάζει, κατὰ τοὺς Πατέρας, μὲ τὴν «οὐσίαν» τοῦ Θεοῦ. Εἶναι καὶ αὐτὸ ἀνέκφραστον καὶ ἀπερίγραφτον μυστήριον. Εἶναι μία ἄλλη ὄψις τοῦ μυστηρίου τοῦ Θεοῦ. Μόνον ὅταν ὁ Θεὸς ἀποκαλύψῃ τὸ μυστήριόν του, μόνον τότε ἠμπορεῖ ὁ ἀνθρώπος νὰ ἐννοήσῃ κάτι ἀπὸ τὸ ἰδικόν του μυστήριον, τὸ μυστήριον τῆς ὑπάρξεώς του, τὸ μυστήριον τῆς καρδίας του, τὸ μυστήριον τοῦ προσώπου του.

Ἡ ἀληθινὴ γνώσις τοῦ ἀνθρώπου εἶναι συνεπὼς καρπὸς τῆς γνώσεως τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ, τῆς γνώσεως τῆς Ἁγίας Τριάδος. Τί μᾶς ἀποκαλύπτει ὅμως τὸ βασικὸν καὶ θεμελιώδες αὐτὸ δόγμα τῆς πίστεώς μας σχετικῶς μὲ τὸν ἀνθρώπον; Κατὰ τὸν ἄγιον Γρηγόριον, μᾶς φανερώνει, σὺν τοῖς ἄλλοις, τὰς ἐξῆς τρεῖς πρωταρχικὰς ἀληθείας:

Α) Ὁ ἀνθρώπος δὲν εἶναι ἄτομον, ἀλλὰ πρόσωπον. Ὁ ἀνθρώπος ἐπλάσθη κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ. Ἄλλ' ἐν τῷ Θεῷ, ὁ Πατὴρ, ἡ πηγὴ τῆς θεότητος, γεννᾷ ἀχρόνως τὸν Υἱόν, εἰς τὸν ὁποῖον μεταδίδει πᾶν ὅ,τι εἶναι καὶ πᾶν ὅ,τι ἔχει. Ἡ γέννησις τοῦ Υἱοῦ συνοδεύεται ἀπὸ τὴν ἐκπόρευσιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Ὁποῖου ἡ σχέσις καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ εὐρίσκουν τὴν ὑπερπλήρη ἔκφρασιν, τελείωσιν καὶ φανέρωσιν των. Ὁ ἀληθινὸς Θεὸς δὲν εἶναι ἐπομένως μονὰς ἐγωϊστικῶς κλεισμένη εἰς τὸν ἑαυτὸν τῆς καὶ ἀπερροφημένη ἀπὸ τὴν μακαριότητά της, ὅπως ἐφαντάζοντο οἱ ἀρχαῖοι φιλόσοφοι. Δὲν εἶναι κἄν δυάς, σύμβολον δηλαδὴ τῆς διαιρέσεως ἢ τοῦ ἀπλοῦ συμβιβασμοῦ. Εἶναι Τριάς καὶ ἀκριβέστερον, ἐν μονάδι Τριάς, ὅχι δηλαδὴ ἀπλοῦς ἀριθμὸς, ἀλλὰ πλήρωμα καὶ συνάμα «ξεπέρασμα» τοῦ ὄντος, ξεχειλισμα τῆς ζωῆς, Ἀγάπῃ. Ὁ Θεὸς εἶναι κοινῶν—κοι-

νωνία τριῶν προσώπων. Ὁ Υἱὸς εἶναι καρπὸς τῆς ἀγάπης τοῦ Πατρὸς καὶ τὸ Πνεῦμα εἶναι ὄχι μόνον ἔκφρασις τῆς πατρικῆς ἀγάπης πρὸς τὸν Υἱόν, ἀλλὰ καὶ τελειοτάτη ἀνταπόδοσις αὐτῆς τῆς ἀγάπης ἐκ μέρους τοῦ Υἱοῦ. Τώρα, ἐφ' ὅσον ὁ ἀνθρώπος ἐπλάσθη κατὰ τὴν εἰκόνα αὐτὴν, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ζῇ ἐγωϊστικῶς μόνον διὰ τὸν ἑαυτὸν του, οὔτε νὰ ἀρκῆται εἰς ἀπλοῦς συμβιβασμοὺς μὲ τοὺς συνανθρώπους του, συμβιβασμοὺς ποῦ συνήθως ὑπαγορεύονται ἀπὸ τὸν ἐγωϊσμόν καὶ τὴν ἰδιοτέλειαν. Ὁ ἀνθρώπος, ἐὰν θέλῃ νὰ εἶναι πραγματικὸς καὶ τέλειος ἀνθρώπος, ἐὰν θέλῃ νὰ ζῇ «κατὰ λόγον» καὶ «κατὰ φύσιν», πρέπει νὰ ἀγωνίζεται νὰ ζῆσῃ σύμφωνα μὲ τὸ πρωτότυπό του, τὸν Τριαδικὸν Θεόν. Νὰ δίδῃ εἰς τὸν Θεὸν καὶ εἰς τοὺς συνανθρώπους του πᾶν ὅ,τι ἔχει καὶ πᾶν ὅ,τι εἶναι, ὅπως ὁ Πατὴρ δίδει τὰ πάντα εἰς τὸν Υἱόν. Νὰ ἀνταποδίδῃ, ὅσον τὸ δυνατόν τελειότερον, τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν συνανθρώπων του, ὅπως ὁ Υἱὸς ἀνταποδίδει τελείως τὴν ἀγάπην τοῦ Πατρὸς. Νὰ ἀναζητῇ τὴν τελείωσιν καὶ τὴν ολοκλήρωσιν του εἰς τὴν ἀγάπην τῶν ἄλλων ὅπως καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ τελείωσις καὶ ἡ φανέρωσις τῆς ἀγάπης τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ. Ἐὰν ζῇ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, θὰ ἐκπληροῖ ὁ ἀνθρώπος τὸν προορισμόν του. Αὐτὸς ποῦ ἐκτίσθη κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ θὰ φθάσῃ εἰς τὴν πλήρη ὁμοίωσιν μὲ τὸν Θεόν. Δὲν θὰ εἶναι πλέον ἓνα ἄτομον, τὸ ὁποῖον ἡ φυσικὴ ἀνάγκη τὸ ἀναγκάζει νὰ ζῇ ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν ἄλλων ἀτόμων, ἀλλὰ θὰ γίνῃ πρόσωπον, τὸ ὁποῖον θὰ ζῇ ἐν κοινῶνι μετὰ τῶν ἄλλων προσώπων. Τὸ γένος εἰς τὸ ὁποῖον θὰ ἀνήκῃ δὲν θὰ εἶναι ἓνα ἀπλοῦν βιολογικὸν εἶδος, ἓνα κοινὸν ἄθροισμα ἀτόμων, ἀλλὰ θὰ εἶναι ἡ Ἐκκλησία, ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ, ἡ οἰκογένεια τοῦ Θεοῦ, ἡ κτιστὴ εἰκὼν τῆς Ἁγίας Τριάδος. Ἡ Ἐκκλησία, ἄλλωστε, δι' αὐτὸ ὑπάρχει, διὰ νὰ γίνῃ ὁ ἀνθρώπος ἀπὸ βιολογικὸν ἄτομον ἀνθρώπινον πρόσωπον, εἰκὼν καὶ ὁμοίωμα τοῦ Θεοῦ, φίλος τοῦ Θεοῦ, τέκνον τοῦ Θεοῦ. Ὅπως ὑπάρχει καὶ δι' ἓνα ἄλλον λόγον, διὰ νὰ φανερώσῃ εἰς ὅλην τὴν ἀνθρωπότητα καὶ εἰς ὅλην τὴν κτίσιν, ὕλικὴν καὶ ἀγγελικὴν, τὸν ἀληθινὸν Θεόν, τὴν Ἁγίαν Τριάδα.

Θὰ ἠμποροῦσε κανεὶς, χωρὶς δισταγμὸν, νὰ ἀποδώσῃ εἰς τὸν Ἅγιον Γρηγόριον τὸ σύγχρονον σύνθημα: «Τὸ κοινωνικὸν πρόγραμμα τοῦ Χριστιανισμοῦ εἶναι τὸ δόγμα τῆς Ἁγίας Τριάδος».

Β) Ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι μόνον ψυχὴ ἢ μόνον σῶμα, ἀλλὰ μία ἀχώριστος καὶ ἀδιαίρετος οὐσιαστικὴ ἐνότης, προωρισμένη νὰ ἀγιασθῆ, νὰ ἐνωθῆ, νὰ γίνῃ «μὴν» τῆς Ἁγίας Τριάδος.

Φυσικά, «πνεῦμα ὁ Θεὸς καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν». Ἄλλο ὅμως πρᾶγμα τὸ Πνεῦμα ποῦ λέγεται Θεὸς καὶ ἄλλο, τελείως ἄλλο πρᾶγμα, αἱ πνευματικαὶ λειτουργίαι τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας ἢ ὁ ψυχικὸς κόσμος τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ πνευματικὴ πλευρὰ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἐξ ἴσου κτιστή, πεπερασμένη καὶ ἁμαρτωλή, ὅσον καὶ ἡ ὑλικὴ πλευρὰ του, καὶ ἴσως μάλιστα περισσότερον πεπτωκυῖα, ἀπὸ ὅ,τι εἶναι τὸ σῶμα του, δεδομένου ὅτι ἡ ψυχὴ, ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ ἕδρα τῆς «φιλαυτίας», ποῦ ἀποτελεῖ τὴν ρίζαν καὶ τὸν πλεόν δηλητηριώδη καρπὸν τῆς ἁμαρτίας. Αἱ φιλοσοφικαὶ διαιρέσεις μεταξὺ ὕλης καὶ πνεύματος, ψυχῆς καὶ σώματος εἶναι, κατὰ τὴν γνώμην τοῦ ἁγίου Γρηγορίου, διαβολικῆς ἐμπνεύσεως. Διότι ὁ διάβολος εἶναι ἐκεῖνος ποῦ προσεπάθησε διὰ τῆς ἀπάτης καὶ τοῦ δόλου νὰ χωρίσῃ ὅ,τι εἶχεν ὁ Θεὸς συζευξεί, δηλαδὴ τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα, καὶ δι' αὐτοῦ τοῦ τρόπου νὰ εἰσαγάγῃ τὸν θάνατον εἰς ὅ,τι ἦτο προωρισμένον ἀπὸ τὸν Θεὸν διὰ τὴν ζωὴν. Ἐν ἀντιθέσει, λοιπόν, πρὸς τοὺς ἀρχαίους φιλοσόφους, οἱ ὅποιοι ἐπέμεναν εἰς τὸν διαχωρισμὸν αὐτὸν καί, ὑπερτιμώντες τὸ πνεῦμα καὶ ὑποτιμώντες τὸ σῶμα, συνειργάζοντο μετὰ τοῦ ἀνθρωποκτόνου εἰς τὸ ἔργον τῆς καταστροφῆς τοῦ πλάσματος τοῦ Θεοῦ, ὁ Χριστιανὸς ὀφείλει νὰ ἐξῆ πάντοτε κατὰ νοῦν ὅτι ὁ ὅλος ἄνθρωπος εἶναι προωρισμένος διὰ τὴν ἀφθαρσίαν καὶ τὴν ἀθανασίαν, ὁλόκληρος εὐρίσκεται ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἁμαρτίας, ὁλόκληρος χρειάζεται, διὰ νὰ σωθῆ, τὴν χάριν καὶ τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ. Διότι ὁλόκληρος ἐπλάσθη κατ' εἰκόνα τῆς Ἁγίας Τριά-

δος καὶ ὁλόκληρος πρέπει νὰ γίνῃ ὁμοίωσις τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ. Δι' αὐτὸ καὶ οἱ ἅγιοι Πατέρες, συνεχίζει ὁ Παλαμάς, ὅταν ἤθελαν νὰ ὁμιλήσουν περὶ Ἁγίας Τριάδος, δὲν κατέφευγαν εἰς εἰκόνας καὶ παρομοιώσεις εἰλημμένας μόνον ἐκ τῆς ψυχῆς ἢ τοῦ νοῦ, ἀλλ' ἄλλοι μὲν (ἅγιος Εἰρηναῖος) ἀπεκάλουν τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα «χειρας τοῦ Πατρὸς» διὰ τῶν ὁποίων ὁ Θεὸς πλάττει καὶ ἀναπλάττει τὸν κόσμον του, ἄλλοι δέ (Δαμασκηνός) παρωμοίαν τὸν Θεὸν μὲ τὸν ἄνθρωπον ποῦ ὁμιλεῖ καὶ ἐκ τοῦ στόματός του ἐξέρχονται ταυτοχρόνως ἡ φωνή—δηλαδὴ ὁ Υἱὸς—καὶ ἡ πνοή—τὸ Ἅγιον Πνεῦμα. Ἀσχέτως ὅμως ὄλων αὐτῶν, τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Θεὸς «κεκοινώνηκε σαρκὸς καὶ αἵματος», ὅτι ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐγένετο «σὰρξ», ὅτι ἐν Χριστῷ κατόκησε «πᾶν τὸ πλῆρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς» καὶ ὅτι μετὰ τὴν Ἀνάστασιν, τὴν Ἀνάληψιν καὶ τὴν Πεντηκοστήν, ὁ Πατὴρ, ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἔρχονται καὶ μὴν ποιοῦσιν ἐν ἡμῖν, εἶναι ἡ καλύτερα ἀπόδειξις ὅτι ὁλόκληρος ὁ ἄνθρωπος, ἀπὸ τὸ πνευματικώτερον ἕως τὸ ὑλικώτερον στοιχεῖον τῆς φύσεώς του, εἶναι προωρισμένος νὰ ὁμοιωθῆ πρὸς τὸν Τριαδικὸν Θεόν.

Γ) Ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι ἕνας ἐνοικος, ἄσχετος μὲ τὸν κόσμον μέσα εἰς τὸν ὁποῖον ζῆ, ἀλλ' ὁ νοῦς αὐτοῦ τοῦ κόσμου, ὁ ὀδηγὸς τῆς κτίσεως πρὸς τὸν Τριαδικὸν Θεόν.

Ὅπως ὁ ἀληθινὸς Θεὸς δὲν εἶναι μὴν κλεισμένη εἰς τὸν ἑαυτὸν της, ἔτσι καὶ ὁ προσωπικὸς ἄνθρωπος δὲν εἶναι ἕνα ἐγὼ κλεισμένον εἰς τὴν ψυχικὴν, τὴν βιολογικὴν καὶ τὴν ὑλικὴν του ἀτομικότητα. Εἶναι μία μικρογραφία ὁλοκλήρου τῆς κτίσεως, ὑλικῆς καὶ ἀγγελικῆς. Διὰ τῆς πνευματικῆς πλευρᾶς του ἔρχεται εἰς σχέσιν μὲ τὸν κόσμον τῶν πνευμάτων, (δηλ. τῶν κτιστῶν πνευμάτων, τῶν ἀγγέλων, τὰ ὁποῖα δὲν πρέπει νὰ συγχέωνται μὲ τὸν Θεόν, τὸ ἄκτιστον Πνεῦμα, διότι καὶ αὐτὰ ὡς πλάσματα διαφέρουν ἀπὸ τὸν Δημιουργόν των τόσο ριζικῶς καὶ οὐσιαστικῶς ὅσον καὶ ἕνας κόκκος ἄμμου, ἔστω καὶ ἂν εἰς τὴν ἰε-

ραρχίαν τῆς κτίσεως κατέχουν ἴσως ἀνωτέραν βαθμίδα). Διὰ τῆς ὑλικῆς του πλευρᾶς κοινωνεῖ μὲ ὅλον τὸ ὑλικὸν σύμπαν. Μία συνεχῆς καὶ ἀδιάκοπος ἀνταλλαγὴ ὑπάρχει μεταξὺ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ὑπολοίπου ὑλικῆς κτίσεως, τοῦλάχιστον ἐπὶ τοῦ βιολογικοῦ πεδίου. Ἄλλ' ὁ ἄνθρωπος, ὁ πιστεύσας καὶ βαπτισθεὶς καὶ μεταβληθεὶς εἰς κατοικητήριον τῆς Ἁγίας Τριάδος, ἠμπορεῖ καὶ ὀφείλει νὰ ὑψώσῃ αὐτὴν τὴν ἀνταλλαγὴν εἰς τὸ ὑπερφυσικὸν ἐπίπεδον καὶ νὰ γίνῃ ὁ ἀγωγός, διὰ τοῦ ὁποίου τὸ θεῖον φῶς καὶ ἡ θεία χάρις θὰ ἔλθῃ εἰς ὅλον τὸν κόσμον. Ὁ ἁμαρτωλὸς ἄνθρωπος ἀπλῶς ἐκμεταλλεύεται, ἀπλῶς παίρνει ἀπὸ τὸν ὑλικὸν κόσμον χωρὶς νὰ δίδῃ ἢ μᾶλλον δίδει, ἀλλὰ δίδει μόνον τὴν φθορὰν καὶ τὸν θάνατον. Ὁ «τριαδικὸς» ὅμως ἄνθρωπος ἠμπορεῖ νὰ μεταδώσῃ τὴν ἀγάπην, τὴν εἰρήνην, τὴν χάριν καὶ τὴν ζωὴν τοῦ Θεοῦ εἰς ὅλα τὰ πλησίον ἢ μακρὰν του ὑλικά πλάσματα. Ἔτσι τὰ βοηθεῖ καὶ αὐτὰ νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὴν φθορὰν ὑπὸ τὴν ὁποίαν στενάζουν, νὰ δεχθοῦν τὴν ζωοποιὸν ἐνεργεῖαν τοῦ Θεοῦ, νὰ συμβάλουν, ὥστε νὰ ἀποτελεσθῇ ἡ λαμπρὰ ἐκείνη εἰκὼν, διὰ τῆς ὁποίας τὸ πρόσωπον τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ φανερῶνεται εἰς ὅλον τὸν κόσμον.

★

Φυσικὰ δὲν εἶναι δυνατὸν εἰς ὀλίγας σελίδας νὰ δώσῃ κανεὶς μίαν ἐπαρκῆ καὶ δικαίαν εἰκόνα τῆς ἀξίας καὶ τοῦ πλούτου ἑνὸς συγγραφέως ὅπως ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, τὸν ὁποῖον ἡ Ἐκκλησία ἀνεκήρυξε διδάσκαλον καὶ στήριγμά της, φωστῆρα τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ κήρυκα τῆς χάριτος. Θὰ μᾶς ἐπιτραπῇ ὅμως ἡ ἐλπίς, ὅτι αἱ ὀλίγαι καὶ ἀτελέσταται αὐταὶ γραμμαὶ θὰ ὠθήσουν μερικὸς ἀναγνώστας νὰ διαβάσουν τὰ δύο ὡραιότατα βιβλία τοῦ π. Μάγιεντορφφ καὶ ἴσως κάποιον Ἑλληνα ἐκδότην νὰ σκεφθῇ, τοῦλάχιστον, μήπως θὰ ἦτο δυνατὴ ἡ μετάφρασις καὶ ἡ δημοσίευσις τοῦ ἑνὸς ἐξ αὐτῶν, τοῦ δευτέρου,

τὸ ὁποῖον ἀπευθύνεται εἰς τὸ εὐρύτερον κοινόν. Τριπλῆ θὰ ἦτο ἡ χρησιμότης μιᾶς τοιαύτης ἐκδόσεως. Θὰ ἐβοήθει, ἐν πρώτοις, τὸ ἑλληνικὸν κοινὸν νὰ γνωρίσῃ καλύτερον μίαν μεγάλην μορφήν τῆς θρησκευτικῆς, πνευματικῆς καὶ ἔθνικῆς μας ἱστορίας. Θὰ ἐπληροφόρει, ἐξ ἄλλου, τοὺς Ἑλληνας χριστιανούς μὲ τί πνευματικὴν τροφήν τρέφονται οἱ ξένοι καὶ συχνὰ ἐτεροδόξοι ἀδελφοὶ των. Θὰ ἐνεθάρρυνε, τέλος, ἕνα νέον ὀρθόδοξον θεολόγον, ὁ ὁποῖος ἐκτιμᾶται εἰς τὴν Δύσιν καὶ τοῦ ὁποίου τὰ ἔργα δημοσιεύονται ἢ μεταφράζονται εἰς τὰς κυριώτερας εὐρωπαϊκὰς γλώσσας, διότι θὰ τοῦ ἀπεδείκνυε ὅτι οἱ Ἑλληνες ὀρθόδοξοὶ του δὲν ἀγνοοῦν τὸ ἔργον του, ἀλλὰ μὲ ἐνδιαφέρον καὶ συμπάθειαν παρακολουθοῦν τὸν ἀγῶνα του νὰ καταστήσῃ ἀκουστὴν εἰς τὸν σημερινὸν κόσμον τὴν ὀρθόδοξον φωνήν.

Δ. Γ. ΚΟΥΤΡΟΥΜΠΗΣ

BIBLIOΓΡΑΦΙΑ

Α'. Διὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ:

J. Mayendorff: «Introduction à l' Etude de Grégoire Palamas». Paris, Ed. du Seuil, 1959.

Τοῦ Αὐτοῦ: «St Grégoire Palamas et la Mystique Orthodoxe», Paris, Ed. du Seuil, 1959.

Β'. Διὰ γενικώτερα σημεῖα τοῦ ἄρθρου:

H. de Lubac: «Le Drame de l' Humanisme Athée», Paris, Ed. Spes, 1945.

Τοῦ Αὐτοῦ: «Catholicism: Les Aspects Sociaux du Dogme» Paris Ed. du Cerf, 1948.

L. Bouyer: «Du Protestantisme à l' Eglise», Paris, Ed. du Cerf, 1956.

E. L. Mascall: «Corpus Christi», London, Longmans, Green and Co, 1954.

Τοῦ Αὐτοῦ: «Christian Theology and Natural Science», London, Longmans, Green and Co, 1957.

Τοῦ Αὐτοῦ: «The Renoverly of Unity», London, Longmans, Green and Co, 1958.

ΖΩΗ ΚΑΙ ΑΝΑΣΤΑΣΙ ΣΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΝΤΟΣΤΟΓΕΦΣΚΗ

Δέν είναι βέβαια και πολύ συνηθισμένη ή περίπτωση ενός ανθρώπου, πού έτυχε να σωθῆ την τελευταία στιγμή από τὸ ἐκτελεστικό ἀπόσπασμα. Ἀσφαλῶς ἕνα τέτοιο γεγονός, πού μοιάζει σά μιὰ νεκρανάστασι, δέ μπορεί, παρά ν' ἀφήσει βαθειά ἴχνη στήν ψυχὴ ἐκείνου, πού τὸ ἔζησε.

Ἀκριβῶς τέτοια εἶναι ἡ περίπτωση τοῦ Ντοστογιέφσκη. Ἐξῆσε κι' αὐτὸς τις στιγμὲς ἑνὸς μελλοθανάτου και μόνο λίγα λεπτά πρὶν ἀπ' τὴν ἐκτέλεσι τοῦ ἐδόθηκε ἡ χάρι.

Οἱ στιγμὲς αὐτὲς δὲν ἔσβησαν ἀπὸ τὴ μνήμη του και στὰ μεγάλα του μυθιστορήματα συχνὰ ξαναγυρίζει σ' αὐτὸ τὸ θέμα.

Στὸν «Ἡλίθιος» π. χ. διηγείται γιὰ κάποιον, πού ὀδηγήθηκε μπροστὰ στὸ ἰκρίωμα, τοῦ διάβασαν τὴν καταδίκη του και σὲ λίγο τοῦ διάβασαν και τὴ χάρι.

«Ὁ ἱερέας πέρασε μπρὸς ἀπ' ὄλους με τὸ σταυρὸ στὸ χέρι. Ἦταν φανερό, πὼς εἶχαν νὰ ζήσουν μόνο πέντε λεπτὰ ἀκόμη. Ἐλεγε λοιπόν, πὼς τὰ πέντε αὐτὰ λεπτὰ τοῦ φάνηκαν σὰν ἀτέλειωτη προθεσμία, σὰν πελώριος πλοῦτος· τοῦ φάνηκε πὼς μέσα στὰ πέντε αὐτὰ λεπτὰ θὰ ζήση τόσες ζωές, πὼς δὲν ἦταν ἀκόμη καιρὸς νὰ σκεφτῆ τις τελευταῖες του στιγμὲς, ὥστε ἔκανε μάλιστα και μερικὲς κατατάξεις: λογάριασε τὸν καιρὸ, πού θὰ διέθετε ν' ἀποχαιρέτησῃ τοὺς συντρόφους του, ἔβαλε γι' αὐτὸ ὡς δυὸ λεπτὰ τῆς ὥρας, ἔπειτα ἔβαλε ἄλλα δυὸ λεπτὰ γιὰ νὰ σκεφτῆ γιὰ τελευταία φορὰ τὸν ἑαυτό του κι' ἔπειτα γιὰ νὰ ἰδῆ γιὰ στερνὴ φορὰ ὅλα τριγύρω του... Ἐπειτα, ὅταν ἀποχαιρέτησε τοὺς συντρόφους του, ἔφτασαν οἱ δυὸ στιγμὲς, πού εἶχε, γιὰ νὰ σκεφτῆ γιὰ τὸν ἑαυτό του· ἤξερε ἐκ τῶν προτέρων τί θὰ σκεφτόταν· ἐπιθυμοῦσε νὰ φανταστῆ ὅσο τὸ δυνατόν γρηγορότερα και καθαρότερα πὼς νά: τώρα ὑπάρχει και ζῆ ἀκόμη, μὰ σὲ τρία λεπτὰ θὰ μεταμορφωθῆ σὲ κάποιον ἢ σὲ κάτι. Ἀλλὰ

σὲ τί; Γιὰ πού;... μὰ ἔλεγε πὼς τίποτα γι' αὐτὸν δὲν ἦταν πιδ φριχτό, ὅσο ἡ ἀδιὰκοπη σκέψι: ἂν ἦταν δυνατόν νὰ ξαναγυρίσω στὴ ζωὴ—τὴ αἰωνιότης!...» («Ἡλίθιος» Α-Υ).

«Ἄν ἦταν δυνατόν νὰ ξαναγυρίσω στὴ ζωὴ!»

Ἡ δίψα γιὰ τὴ ζωὴ συνταιριασμένη με μιὰ βαθειὰ πείρα τοῦ θανάτου· νὰ τὸ χαρακτηριστικό τοῦ Ντοστογιέφσκη. Μιὰ παράφορη, κι' ἀνάρμοστη ἴσως, δίψα τῆς ζωῆς, πού δὲ λογαριάζει τίποτε, ὅπως λέει με τὸ στόμα τοῦ Ἰβάν Καραμάζοφ (Α. Κ. Ε'-III) και μιὰ πείρα τοῦ θανάτου πολὺπλευρη: τὸ ἐκτελεστικό ἀπόσπασμα, κατόπιν τὸ κάτεργο—τὸ σπῆτι τῶν νεκρῶν—κι' ἡ ἐπιληψία, ἕνας προσωρινὸς θάνατος· ὅλα αὐτὰ δὲν τὸν ἀφήνουν νὰ ξεχάσῃ τὴν πραγματικότητα τοῦ θανάτου.

Θᾶλεγε κανεῖς, πὼς αὐτὴ ἡ παρουσία τὸν κάνει νὰ ξεσπᾶ σὲ τέτοιους ὕμνους γιὰ τὴ ζωὴ. Πῶς ἀπὸ τὸ κάθε τι, ἀπὸ τὴν πιδ δεμένη με τὴν ὕλη διονυσιακὴ μέθη, πού ἀντιπροσωπεύεται χαρακτηριστικὰ στὸ Δημήτρη Καραμάζοφ, ὡς τις πιδ χερουβικὲς ἐξάρσεις ἑνὸς Ἀλιόσα (Χερουβίμ δὲν τὸν εἶπε ἡ Γκροῦσενκα;) κι' ἑνὸς στάρετς Ζωσιμᾶ αὐτὴ τὴ ζωὴ νοιώθει στὸ βάθος. Νοιώθει τὴ χαρὰ τῆς ζωῆς, πούχει σκορπιστῆ ἀφθονῆ μέσα στὴ δημιουργία· ἀπ' τὴν πιδ ταπεινὴ μορφὴ τῆς, ὡς τὴν πιδ τέλεια ἔκφρασι τῆς, καθὼς ἀκριβῶς τὴν τραγουδάει κι' ὁ Schiller στὴν «Ὤδὴ τῆς χαρᾶς».

Wollust ward dem Wurm gegeben
Und der Cherub steht vor Gott⁽¹⁾.

«Ἡ ζωὴ θὰ σοῦ φέρῃ πολλὲς δυστυχίες,

(1) Στὸ σκουλήκι δόθηκε ἡ ἡδονὴ (ἡ χαμηλότερη βαθμίδα τῆς χαρᾶς). Καὶ τὸ χερουβίμ στέκεται μπρὸς στὸ Θεὸ (ἡ ἀνώτερη βαθμίδα). Ἡ «Ὤδὴ τῆς χαρᾶς» ἔχει χρησιμοποιηθῆ πολὺ ἀπὸ τὸν Ντοστογιέφσκη στοὺς «Ἀδερφοὺς Καραμάζοφ».

λέει ο στάρετς Ζωσιμᾶς στὸν Ἀλιόσα, μὰ μὲ αὐτὲς ἰσα-ἰσα θὰ γίνῃς εὐτυχισμένος καὶ θὰ εὐλογῆσῃς τὴ ζωὴ καὶ θ' ἀναγκάσῃς κι' ἄλλους νὰ τὴν εὐλογῆσουν».

Ἔτσι εὐλόγησε κι' ὁ Μάρκελλος, ὁ ἀδερφὸς τοῦ στάρετς Ζωσιμᾶ, τὴ ζωὴ, ἂν καὶ βρισκόταν μπρὸς στὸ θάνατο. «Μὴν κλαῖς, ἔλεγε στὴ μητέρα του, ἡ ζωὴ εἶναι παράδεισος κι' ὅλοι μας στὸν παράδεισο βρισκόμαστε, μόνο πὸν δὲ θέλουμε νὰ τὸ καταλάβουμε. Μ' ἂν τὸ καταλαβαίναμε, αὐριο κι' ὄλας θὰ γινόταν ὅλος ὁ κόσμος παράδεισος».

Κι' ὁ Ἀλιόσα θὰ διακηρύξῃ στοὺς μικροὺς του φίλους: «Ἄχ, καλοὶ μου φίλοι, μὴ φοβᾶστε τὴ ζωὴ! Πόσο ὁμορφὴ εἶν' ἡ ζωὴ ὅταν κάνῃ κανεὶς κάτι καλὸ καὶ δικαιο!»

Πόση πνοὴ αἰσιοδοξίας! Σκέφτεται κανεὶς τὶς θλιβερὲς καὶ χωρὶς ἐλπίδα νότες ἑνὸς Graham Green καὶ τὴ βαθεῖα περιφρόνησι ἑνὸς Apouill πρὸς τὴ ζωὴ, «τὸ ἄθλιο αὐτὸ βοῦδοπάζαρο καὶ τὸ γελοῖο μελόδραμα» ὅπως τὴν ἀποκαλεῖ.

Ξέρουμε τὴ ζωὴ τοῦ Ντοστογιέφσκη: τὸ κάτεργο, ἡ ἐπιληψία, οἱ ταχτικὲς ἐπισκέψεις τοῦ θανάτου σὲ ἀγαπημένα του πρόσωπα, οἱ οἰκονομικὲς στενοχώριες, δὲν εἶναι ἀξιοζήλητες περιπτώσεις. Μὰ κι' ὁ ἴδιος τὴν ἤξερε πολὺ καλὰ καὶ πολὺ πιὸ βαθεῖα παρ' ὅσο ἐμεῖς. Ὅχι μόνο τὴ δική του: ξέρει καλὰ τὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ παράδοξου αὐτοῦ ὄντος, πὸν εἶναι ἄγγελος καὶ κτήνος, δημιούργημα θεϊκὸ κι' ὅμως τὶς περισσότερες φορὲς ἐπαναστατημένο ἐναντίον τοῦ δημιουργοῦ του κι' ὑποδουλωμένο στὸ σατανᾶ. Κανένας ἄλλωστε δὲ μᾶς ἔχει περιγράψῃ μὲ τόση δύναμι αὐτὴν τὴν κόλασι, πὸν βασιλεύει μέσα στὰ βάθη τοῦ ἀνθρώπου. Δὲν εἶναι κανεὶς ρωμαντικὸς καὶ οὐτοπιστής, οὔτε κάποιος αἰσιόδοξος γνωστοῦ τύπου. Ὅταν φέρῃ τοὺς ἥρωές του στὶς πιὸ ἀκραῖες καταστάσεις, σ' ὀριακὲς καταστάσεις, πὸν πολλὲς φορὲς μᾶς φαίνονται ἀπίθανες, τὸ κάνει ἀκριβῶς, γιὰ νὰ μᾶς ξεσκεπάσῃ αὐτὰ τὰ ἀπύθμενα βάθη τοῦ ἀνθρώπου· καὶ κεῖ ἀνακαλύπτει δαίμονες πὸν παλεύουν μὲ λύσσα γιὰ τὴν κυριαρχία, καὶ πὸν πολλὲς φορὲς κυριαρχοῦν τελειωτικά. Ἀμείλικτη

συνέπεια αὐτοῦ τοῦ δράματος εἶναι ἡ θλίψι κι' ἡ δυσαρμονία, πὸν παρουσιάζει ἡ ἀνθρώπινη ζωὴ.

Μὲ τὸ στόμα τοῦ Ἰβάν Καραμάζοφ μᾶς χρωμάτισε ἔντονα τὸ ἐσωτερικὸ κι' ἐξωτερικὸ αὐτὸ δράμα.

«Καμὰ φορὰ, λέει, μιλάνε γιὰ τὴ «θηριώδη» ἀγριότητα τοῦ ἀνθρώπου, ὅμως αὐτὸ εἶναι μεγάλο ἄδικο καὶ προσβολὴ γιὰ τὰ θηρία· τὸ θηριὸ ποτὲ δὲ μπορεῖ νᾶναι τόσο ἄγριο ὅσο ὁ ἀνθρώπος, τόσο καλλιτεχνικά, τόσο γραφικὰ ἄγριο» (Ἄδ. Καραμ. Ε-IV) κι' ἔχοντας ὑπ' ὄψιν του ὅλην αὐτὴν τὴ φρικὴ, πὸν δημιουργεῖ ὁ ἀνθρώπος, δηλώνει: «Δὲν εἶναι πὼς δὲν παραδέχομαι τὸ Θεό, μὰ τὸν κόσμο πὸν δημιούργησε Αὐτός, τὸν κόσμο τοῦ Θεοῦ δὲν τὸν παραδέχομαι κι' ἄρνιέμαι νὰ τὸν παραδεχτώ» (Ἄδ. Καραμ. Ε-III).

Ἡ παγερὴ μορφή τοῦ Σταυρόγκιν, ἡ ἐγκληματικὴ τοῦ Βερχοβένσκη, ἡ θλιβερὰ ἀρνητικὴ κι' οὐτοπιστικὴ τοῦ Κυρίλλοφ δὲ δημιουργοῦν μὰ κόλασι γιὰ τὸν ἑαυτὸ τους καὶ γιὰ τοὺς γύρω τους; Ἡ ἀμοραλιστικὴ μεγαλομανία τοῦ Ρασκόλνικοφ, πὸν ὀδηγεῖ στὸ ἐγκλημα κι' ἡ πρόστυχη ἀκολασία ἑνὸς Σβιντριγκάιλοφ κι' ἑνὸς Φιόντοφ Καραμάζοφ, ἢ ἡ κρύα ποταπότητα τοῦ Σμερντιακόφ δὲν εἶναι οἱ ἀποδείξεις τῆς πραγματικότητος αὐτῆς τῆς κόλασεως καὶ τῆς κυριαρχίας τοῦ Σατανᾶ πάνω στὴ δημιουργία;(2).

Καὶ κοντὰ σ' αὐτὴν τὴν πνευματικὴν δυσαρμονία, ὁ πόνος κι' ἡ δυστυχία παντοῦ. Καὶ μεῖς νοιώθουμε τὴ διάθεσι νὰ γονατίσουμε, καθὼς ὁ Ρασκόλνικοφ, μπροστὰ στὴ Σόνια Σεμιόνονβα καὶ νὰ πούμε καθὼς ἐκεῖνος: «Δὲν προσκύνησα ἐσένα, μὰ προσκύνησα μπροστὰ σου ὅλα τὰ βάσανα τοῦ ἀνθρώπου».

Ὁ πόνος, ὅπως δίνεται μέσα στὸ ἔργο τοῦ Ντοστογιέφσκη, ἀποτελεῖ τὴ δευτέρη ὄψιν αὐτῆς τῆς κόλασεως, πὸν βασιλεύει ἐπάνω στὴ γῆ. Ἐδῶ δὲν πρόκειται γιὰ μιάν

(2) Σταυρόγκιν, Βερχοβένσκη, Κυρίλλοφ: ἥρωες τοῦ μυθιστορήματος «Οἱ Δαιμονισμένοι». Ρασκόλνικοφ, Σβιντριγκάιλοφ, Σόφια Σεμ. Μαρμελάντοβα, τοῦ μυθιστορήματος «Ἐγκλημα καὶ τιμωρία». Φιόντοφ Καραμάζοφ καὶ Σμερντιακόφ ἀπὸ τοὺς «Ἀδελφούς Καραμάζοφ».

ἀσχήμια, για να την ποῦμε με ἀηδία «ἀθλιο βοϊδοπάζαρο» ἢ «γελοῖο μελόδραμα», παρὰ γὰρ μιὰ φρίκη.

Quivi sospiri, pianti ed alti guai
Risonavan per l' aer senza stelle⁽³⁾.

Μὰ πὼς μπορεῖ λοιπὸν καὶ μιλάει γιὰ παράδεισο; Πὼς δικαιολογεῖται αὐτὴ ἢ δῖψα τῆς ζωῆς καὶ τί νόημα ἔχει μέσα στὸ πηχτὸ αὐτὸ σκοτάδι ἢ αἰσιοδοξία;

Ἀσφαλῶς, ἀν τὴ ζωὴ τὴ θεωρήσουμε σὰν ἓνα φαινόμενο φυσικὸ, σὰν κάποιο μαθηματικὸ ἀποτέλεσμα τῶν νόμων, πὺ κυβερνοῦν τὴν ὕλη, τὴν ὑποταγμένη στὴν Ἀνάγκη, στὴν νομοτέλεια, δὲ θάξιζε νὰ ζῆ κανεὶς.

«Θάταν, μὰ τὴν πίστι μου, πολὺ πιὸ δίκιο, χίλιες φορὲς πιὸ δίκιο καὶ λογικὸ, νὰ πέσης στὸ ποτάμι καὶ νὰ τελειώνης» λέει ὁ Ρασκόλνικοφ στὴ Σοφία Σεμιόνοβνα.

Ἀκριβῶς τὸ ἴδιο κ' ἓνας σύγχρονος ἀρνητῆς θὰ συμβούλευε κάθε ἄνθρωπο βλέποντάς τον μέσα σὲ μιὰ τέτοια κόλασι. Κι' ὁ Anouilh τὸ θάνατο βρίσκει σὰν τὴν καλύτερη λύσι γιὰ τοὺς ἥρωές του. «Σ' ἀγαπῶ πάρα πολὺ, γιὰ νὰ σ' ἀφήσω νὰ ζήσης», λέει ὁ σύγχρονος Ὁρφέας στὴν Εὐρυδίκη. Κι' οἱ ἥρωες τοῦ Ντοστογιέφσκη, ὅταν δὲν πιστεύουν, αὐτὴ τὴ λύσι βρίσκουν. Ἔτσι ὁ Σταυρόγκιν, ὁ Σβιντριγκάιλοφ, ὁ Σμερντιακόφ κ' ὄλοι δίνουν μόνοι τους τέρμα στὴ ζωὴ τους· δὲν μποροῦν νὰ τὴν ὑποφέρουν.

Ἡ ζωὴ ὅμως, γιὰ τὸν Ντοστογιέφσκη, εἶναι κάτι πολὺ βαθύτερο κ' ἀνώτερο ἀπὸ ἓνα φυσικὸ φαινόμενο, ἀποτέλεσμα μιᾶς τυφλῆς νομοτέλειας· εἶναι ἓνα μυστήριον, ἓνα ἱερὸ μυστήριον, πὺ οἱ ρίζες του βρίσκονται κάπου ἄλλου.

«Σὲ τούτῃ τῇ γῆ, λέει ὁ στάρετς Ζωσιμᾶς, ὑπάρχουν πολλὰ πὺ μᾶς εἶναι κρυμμένα, μὰ σ' ἀντάλλαγμα μᾶς ἔχει χαριστῆ ἢ μυστικὴ ἐσώτερη αἴσθησι τοῦ ζωντανοῦ μᾶς συνδέσμου μ' ἓναν ἄλλον κόσμον, μ' ἓναν κόσμον οὐράνιον κ' ἀνώτερον. Μὰ κ' οἱ ρίζες τῶν σκέψεων καὶ τῶν αἰσθημάτων μᾶς δὲ βρίσκονται ἐδῶ, παρὰ σὲ κόσμους

ἄλλους. Νὰ γιατί λένε οἱ φιλόσοφοι, πὼς δὲ μπορούμε νὰ καταλάβουμε τὴν οὐσία τῶν πραγμάτων ὅσο βρισκόμαστε σὲ τούτῃ τῇ γῆ. Ὁ Θεὸς πῆρε τοὺς σπόρους ἀπὸ ἄλλους κόσμους κ' ἔσπειρε σὲ τούτῃ τῇ γῆ καὶ καλλιέργησε τὸν κῆπο του κ' ἀναπτύχθηκε τὸ κάθε τι πὺ μπορούσε ν' ἀναπτύχθῃ, μὰ ζῆ μονάχα ἀπ' τὴν ἐπαφὴ του μὲ κάποιον ἄλλον μυστηριώδη κόσμον. Ἄν ἐξασθενήσῃ ἢ ἐξαφανιστῇ μέσα σου αὐτὸ τὸ αἶσθημα, τότε πεθαίνει κ' ὁ σπόρος, πὺχει βλαστήσει μέσα σου. Τότε θ' ἀδιαφορήσῃς γιὰ τὴ ζωὴ καὶ θὰ τὴ μισήσῃς. Ἔτσι νομίζω» (Ἄδ. Καρ. 4-III-ζ).

Μ' αὐτὸ μπορούμε τώρα νὰ καταλάβουμε τὴ φαινομενικὴ αὐτὴν ἀντίθεση.

Ναί, πάνω στὴ γῆ ὑπάρχει ἡ κόλασι κ' ὁ θάνατος, μέσα μᾶς καὶ γύρω μᾶς. Παρ' ὅλα αὐτὰ ὅμως, δὲν πρέπει νὰ μισήσῃς τὴ ζωὴ. Πρῶτα ἀπ' ὅλα πρέπει ν' ἀγαπήσῃς τὴ ζωὴ. Ὅχι γιὰ τὴ φρίκη τῆς, παρὰ γιὰ τὶς ρίζες τῆς. Γιατί τὸ κάθε τι ζῆ μονάχα ἀπ' τὴν ἐπαφὴ του μὲ κάποιον ἄλλον μυστηριώδη κόσμον.

Ἀλήθεια, θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ πῆ, πὼς ἀγάπη πρὸς τὴ ζωὴ, εἶναι ἀγάπη πρὸς τὸ Θεό. Ὁ Θεὸς εἶναι ἡ πραγματικὴ ζωὴ, ἡ ἀπόλυτη ζωὴ, ὁ Ζῶν καὶ ὁ Ὑπάρχων—ἔτσι δὲν ὀνομάζει τὸν ἑαυτὸ του στίς ἀποκαλύψεις Του; Ἀπὸ τὴν ἀπόλυτη αὐτὴ ζωὴ πηγάζει κάθε σχετικὴ ζωὴ, πὺ στὴν ἐμφάνισί τῆς πάνω στὴν ὕλη ἔχει σὰν τελειότερη ἔκφρασί τῆς τὸν ἄνθρωπο. Ὅποιος δὲν ἀγαπάει τὴ ζωὴ, δὲν ἀγαπάει τὸ Θεό.

Αὐτὴ ἡ ἀγάπη πρὸς τὴ ζωὴ, ὄχι μόνο πρέπει νὰ ὑπάρχῃ μέσα μᾶς, μὰ, κατὰ τὸ Ντοστογιέφσκη, εἶναι κ' ὄλας πρωταρχικὸς κ' ἀπαραίτητος ὁρος γιὰ τὴ σωτηρία. (Ἀλήθεια, ἀν δὲν ἀγαπᾶ τὴ ζωὴ κανεὶς, πὼς θ' ἀποζητήσῃ τὴ σωτηρία;).

«Εἶμαι τρομερὰ χαρούμενος, λέει ὁ Ἀλιόσα στὸν Ἰβάν, πὺ θέλεις τόσο πολὺ νὰ ζήσης. Νομίζω πὼς ὄλοι σὲ τούτον τὸν κόσμο πρέπει ν' ἀγαπήσουν πρῶτα ἀπ' ὅλα τὴ ζωὴ». Καὶ προσθέτει πιὸ κάτω:

«Τὸ μισὸ τῆς δουλειᾶς σου ἔγινε πιά, Ἰβάν· τὸ κατέχτησες: Ἀγαπᾶς νὰ ζῆς. Τώρα πρέπει νὰ προσπαθήσῃς καὶ γιὰ τὸ

(3) Ἐδῶ ἀναστεναγμοί, θρήνοι καὶ δυνατὰ βογγητὰ ἀντηχοῦσαν στὸν ἀνώτερον ἀέρα (Θεῖα Κωμῳδία· Κόλασις 3ο Ἄσμα).

άλλο μισό και τότε θάχης σωθῆ».

Ἐδῶ ὁ Ἰλιόσα μᾶς προσθέτει ἕνα δεύτερο στοιχείο, τὸ «ἄλλο μισό». Ποιὸ εἶναι αὐτὸ τὸ «ἄλλο μισό» καὶ ποιὰ σχέσι ἔχει μὲ τὸ πρῶτο μισό, αὐτὸ πρέπει νὰ ἐξετάσουμε στὴ συνέχεια.

★

Ὁ Ἰβάν ἀγαπάει τὴ ζωὴ, μπορεῖ ὅμως νὰ προχωρήσῃ μ' αὐτό; Πόσο θὰ κρατήσῃ αὐτὴ ἡ ἀγάπη;

Μεταξὺ τῆς ἀπόψεως τοῦ στάρετς Ζωσιμᾶ καὶ τοῦ Ἰβάν ὑπάρχει μιὰ διαφορὰ: αὐτὸς ἀγαπάει τὴ ζωὴ, δὲν ἀποδέχεται ὁμως τὸν κόσμον τοῦ Θεοῦ, ἐνῶ ἐκεῖνος μιλάει γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὴν ὀνομάζει παράδεισο. Μήπως ὁ Ζωσιμᾶς εἶναι τυφλός; Δὲν ἔχει νοιώσει αὐτὴν τὴν κόλασι, πὺν τόσο καθαρὰ βλέπει καὶ μᾶς περιγράφει ὁ Ἰβάν; Ὁχι, ὁ στάρετς Ζωσιμᾶς δὲν εἶναι τυφλός, βλέπει· ξέρει ὅλη αὐτὴν τὴ φρίκη, ξέρει πὺς ἡ ζωὴ, πὺν εἶναι ἄγια γιὰ τὶς ρίζες τῆς, ἔχει μεταβληθῆ σὲ θάνατον καὶ σὲ κόλασι ἀπ' τὴν ἀποστασία. Αὐτὴ ἡ ζωὴ ὅσο ἄγια κι' ἂν εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς, δὲν εἶναι ὁ παράδεισος καὶ σ' αὐτὸ ὁ Ἰβάν δὲ λαθεύει καθόλου. Ὁ στάρετς Ζωσιμᾶς μίλησε γιὰ τὰ νήματα, πὺν μᾶς δένουν μὲ τοὺς ἄλλους κόσμους, αὐτὰ ὁμως τὰ νήματα οἱ ἄνθρωποι δὲ μποροῦν νὰ τὰ νοιώσουν· οὔτε ὁ Ἰβάν, οὔτε πολὺν περισσότερο ἕνας Σταυρόγκιν ἢ ἕνας Κυρίλλοφ νοιώθουν τὸ βάθος αὐτοῦ τοῦ μυστηρίου, πὺν λέγεται ζωὴ.

Χρειάζεται λοιπὸν κάτι, πὺν θὰ μᾶς δώσῃ τὴν ἰκανότητα νὰ τὸ νοιώσουμε, κάτι γιὰ νὰ βροῦμε τὴ χαμένη ἁρμονία, κάτι πὺν θὰ δικαιώσῃ καὶ θὰ λυτρώσῃ.

Ὁ Ντοστογιέφσκη δὲν ξεγελάει τὸν ἑαυτό του. Ἡ κατάφασι στὴ ζωὴ δὲ γίνεται μὲ ἰδεαλιστικὰ σχήματα. Αὐτὴ ἡ φρίκη, πὺν βασιλεύει στὸν κόσμον, δὲν εἶναι ἀστεια ὑπόθεσι γιὰ νὰ τακτοποιηθῆ μὲ περιπλανήσεις σὲ φρεντικὸς ἀνθρώπων κόσμους. Πρέπει νὰ εἶναι κάποιος, πὺν νὰ μπορῇ νὰ δώσῃ θετικὴν ὑπόσχεσι γιὰ τὸ ἄλλο μισό—τὸ ἄλλο μισό, πὺν λείπει κι' εἶναι ἀπολύτως ἀναγκαῖο γιὰ νὰ σωθῆ ὁ Ἰβάν Καραμάζοφ, ὁ ἄνθρωπος. Πρέπει νὰ βρεθῆ ἐκεῖνος, πὺν ἔχει τὴ δύναμι νὰ δέσῃ τὸν ἰσχυρὸ γιὰ νὰ μπορέσῃ νὰ «διαρπάσῃ

τὰ σκευὴ αὐτοῦ» (Ματθ. ιβ' 29). Χρειάζεται ἐκεῖνος, πὺν θὰ λυτρώσῃ, θὰ καταργήσῃ τὸ θάνατον, θ' ἀναστήσῃ. Τὸ ἄλλο μισὸ δὲν εἶναι τὰ ρωμαντικὰ ὄνειροπολήματα μᾶς φιλοσοφίας, ἢ ἐνὸς ἐγγχειριδίου ἠθικῆς. Τὸ ἄλλο μισὸ εἶναι τὸ μυστικὸ τῆς ἀνάστασης· μονάχα αὐτὸ μπορεῖ νὰ μᾶς δώσῃ τὴ δύναμι νὰ μεταβάλουμε τὴ ζωὴ σὲ παράδεισον.

Ἐνα ἀρνητικὸ παράδειγμα εἶναι ὁ Κυρίλλοφ. Ἐχει κι' αὐτὸς εὐγενικὲς διαθέσεις, εἶναι στιγμές, πὺν θέλει νὰ σώσῃ τὸν κόσμον, δὲ μισεῖ τὴ ζωὴ, συγκινεῖται μ' ὅλα.

Ὅταν ὁ Σταυρόγκιν, βλέποντας νὰ ὑπάρχῃ ἀναμμένο μπρὸς στὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ ἕνα καντήλι, τὸν ρωτᾷ εἰρωνικά:

«Σᾶς ξανᾶρθε λοιπὸν ἢ πίστι;»

«Ἡ καυμένη ἢ γιὰ ἀγαπάει τὸ καντήλι... καὶ δὲν πρόφτασε σήμερα» μουρμουρίζει ὁ Κυρίλλοφ.

«Καὶ σεῖς κάνετε ἀκόμα τὴν προσευχή σας;»

«Ἀπευθύνω τὴν προσευχή μου σ' ὅλα.—Τὴ βλέπετε αὐτὴν τὴν ἀράχνη, πὺν σκαρφάλωνει στὸν τοῖχον; Τὴν παρατηρῶ καὶ τῆς χρωστάω εὐγνωμοσύνη γιὰ τὸ σκαρφάλωμά της».

Ὁ δρόμος ὁμως πρὸς τὸ θάνατον, πρὸς τὴν αὐτοκτονία, εἶναι ἀνοιχτός, γιὰ δὲν ὑπάρχει τὸ ἄλλο μισό, ἢ ἀνάστασι.

«Ἄκουσε μιὰ μεγάλη ἰδέα, λέει ὁ Κυρίλλοφ στὸ Σταυρόγκιν. Ἐπῆρξε μιὰ μέρα πάνω στὴ γῆ, καὶ στὸ κέντρο τῆς γῆς ἐστήθησαν τρεῖς σταυροί. Ἐνας ἀπ' τοὺς σταυρωμένους εἶχε τέτοια πίστι πὺν εἶπε στὸν ἄλλον: Σήμερα θὰ εἶσαι μαζί μου στὸν παράδεισον. Ἡ μέρα τέλειωσε κι' οἱ δύο πέθαναν καὶ πέρασαν καὶ δὲ βροῦσαν οὔτε παράδεισον οὔτε ἀνάστασι. Αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος ἦταν τὸ ἀνώτερο ἀπὸ κάθε τι στὴ γῆ. Μόνον αὐτὸς ἔδωσε νόημα στὴ ζωὴ. Ὁλος ὁ πλανήτης μ' ὅλα τὰ ὄσα περιέχει, χωρὶς αὐτὸν τὸν ἄνθρωπον εἶναι καθαρὴ τρέλλα. Ποτὲ δὲν ὑπῆρξε, οὔτε καὶ θὰ ὑπάρξῃ παρόμοιος ἄνθρωπος, ἀκόμα κι' ἂν γινόταν θαῦμα. Γιὰ αὐτὸ εἶναι τὸ θαῦμα: τὸ ὅτι ποτὲ δὲ βρέθηκε οὔτε θὰ βρεθῆ ὁμοίος του. Ἀφοῦ εἶναι ἔτσι, κι' οἱ νόμοι τῆς φύσεως δὲ σεβάστηκαν οὔτε αὐτὸν, ἀφοῦ δὲ σεβάστηκαν τὸ ἴδιον τους τὸ

θαῦμα, και μάλιστα τὸν ἔκαναν νὰ ζήσῃ μέσα στὸ ψέμα και νὰ πεθάνῃ γιὰ ἓνα ψέμα, τότε πρέπει κι' ὅλας ὁ πλανήτης νὰ μὴν εἶναι παρὰ ψέμα και νὰ βασιλεύει πάνω σὲ ψέμα και σὲ κοροϊδία. Ἔτσι λοιπὸν κι' οἱ νόμοι τοῦ πλανήτη εἶναι ψέμα και δαιμονικὴ κωμωδία. Γιατί λοιπὸν νὰ ζοῦμε; Ἀπάντησέ μου ἂν εἶσαι ἄντρας» («Δαιμονισμένοι» Γ-VI-II).

Γιὰ ἓναν, ποῦ θὰ σκεφτῆ βαθειὰ και θὰ γνωρίσῃ, ἡ ζωὴ εἶναι περιττὴ, ἂν δὲν ὑπάρχῃ ἀνάστασι. Αὐτὴ εἶναι ἡ πραγματικότητα, ποῦ μᾶς ἀποκαλύπτει ὁ Κυρὸλλοφ.

Ἄν δὲν ὑπάρχῃ ἀνάστασι, ἀπόλυτος ἄρχοντας εἶναι ὁ Σατανᾶς· και ποῖος ὁ λόγος νὰ ζῆ ὁ ἄνθρωπος σὲ μιὰ τέτοια δουλεία;

«Εἰ Χριστὸς οὐκ ἐγγήγερται ματαία ἡ πίστις ὑμῶν, ἔτι ἔστέ ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν» (Α' Κορ. ιε' 17).

Ἀνάλογα μὲ τοῦ Κυρὸλλοφ εἶναι και ὁσα γράφει ὁ Ἰππόλυτος⁽⁴⁾ στὸν «Ἡλίθιος».

«Ἡ φύσι παρουσιάζεται σὰν ἓνα πελώριο θηρίο, ἄσπλαγχο και βουβό, ἧ, γιὰ νὰ ποῦμε καλύτερα, πολὺ καλύτερα, ὅσο κι' ἂν φαίνεται παράξενο, σὰ μιὰ πελώρια μηχανὴ τελευταίου συστήματος, ποῦ βλακωδῶς ἄρπαξε, σύντριψε και κατάπιε μὲ τὰ βουβὰ κι' ἀνάισθητα γρανάζια της ἓνα τόσο μεγάλο και τέλειο ὄν, ἓνα ὄν ποῦ μόνο του ἄξιζε περισσότερο ἀπ' ὅλη τὴ γῆ, ποῦ ἴσως δὲ δημιουργήθηκε παρὰ μόνο γιὰ τὸ σκοπὸ τῆς ἐμφάνισσος τοῦ ὄντος αὐτοῦ» («Ἡλίθιος» Γ-VI). Και θὰ συνεχίσῃ πιὸ κάτω:

«Μοῦ εἶναι ἀδύνατον νὰ μεῖνω σὲ μιὰ ζωὴ, ποῦ παίρνει τόσο παράξενες και προσβλητικὲς μορφές».

Ὅσο κι' ἂν ἡ ὀρμὴ τῶν Καραμάζοφ διψᾷ γιὰ ζωὴ, ἡ κατάφασι στὴ ζωὴ εἶναι ἀπόλυτα συνδεδεμένη μὲ τὴν ἰδέα τῆς ἀναστάσεως. Ἄλλιως ἡ πρωτόγονη ἐκείνη ὀρμὴ παραμένει ἀνενεργητὴ και σιγά-σιγά σβήνει. Ἡ δίψα αὐτὴ εἶναι ἄγια γιὰ τὶς ρίζες της, χωρὶς ὅμως τὴν ἀνάστασι στὸ τέλος θὰ χαθῆ ἢ θὰ προστυχέψῃ. Θὰ ἦ-

ταν ἀνοησία, νὰ σκεφτοῦμε, πὼς θὰ μπορέσουμε μ' αὐτὴν μονάχα νὰ βγοῦμε σὲ φῶς, ἔχοντας στὸ νοῦ μας τὴν ἄγια προέλευσί της. Ξεχνᾶμε τὴν ὑποδούλωσι. «Τῆ γὰρ ματαιότητι ἡ κτίσις ὑπετάγη» (Ρωμ. η' 20) και «οἶδαμεν γάρ, ὅτι πᾶσα ἡ κτίσις συστενάζει και συνωδίνει ἄχρι τοῦ νῦν» (Ρωμ. η' 22). Αὐτὴ εἶναι ἡ βαθειὰ πραγματικότητα· και μόνο μὲ τὴν ἐλπίδα ὑπάρχομε «ἀπεκδεχόμενοι τὴν ἀπολύτρωσιν τοῦ σώματος ἡμῶν».

Σύμβολο τῆς ὑποδουλωμένης ζωῆς εἶναι κι' ἡ Σοφία Σεμόνοβνα. «Θὰ ἦταν πιὸ δίκιο και λογικό, τὴ συμβουλεύει ὁ Ρασκόλνικοφ, νὰ πέσῃ στὸ ποτάμι και νὰ τελειώσῃ», γιατί ὅπως τῆς εἶπε πιὸ πάνω «εἶναι φριχτὸ ποῦ ζῆς σ' αὐτὴ τὴ λάσπη, ποῦ τὴ μισεῖς τόσο».

Ἄς παρακολουθήσωμε, ὅμως μέσα ἀπὸ τὸ μυθιστόρημα «Ἐγκλημα και τιμωρία» ποῖο εἶναι τὸ μυστικὸ, ποῦ τὴν συγκρατεῖ, νὰ μὴν πραγματοποιήσῃ τὴ συμβουλή τοῦ Ρασκόλνικοφ.

Σὲ μιὰ στιγμὴ τῆς συζητήσεώς τους ὁ Ρασκόλνικοφ τῆς ζηταίει νὰ τοῦ διαβάσῃ τὴν Ἀνάστασι τοῦ Λαζάρου ἀπὸ τὸ Εὐαγγέλιό της.

Ἀπὸ τὶς ἀντιρροήσεις ποῦ τοῦ φέρνει, καταλαβαίνει πὼς τὰ συναισθήματα αὐτὰ ἦταν ἀπὸ καιρὸ τώρα τὸ πιὸ κρυφὸ μυστικὸ της, ἀπὸ τότε ἴσως ποῦ ζοῦσε ἀκόμα μὲ τὴν οἰκογένειά της μαζί μὲ τὸ δύστυχο πατέρα και τὴν τρελλὴ ἀπὸ τὶς στενωχῶριες μητροιά, μαζί μὲ τὰ πεινασμένα παιδιὰ μέσα στοὺς συχαμεροὺς καυγάδες και τὶς βροσιές». Μὲ πολλὴ προσπάθεια διαβάσει ὡς τὸν 19ο στίχο. Πρὶν ἀπ' τὸν 23ο σταματᾷ, γιατί προαισθάνεται πὼς ἡ φωνὴ της θὰ τρεμουλιάσῃ και διαβάσει τονίζοντας:

«Λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς, Ἀναστήσεται ὁ ἀδελφός σου. Λέγει αὐτῷ Μάρθα· οἶδα ὅτι ἀναστήσεται, ἐν τῇ ἀναστάσει ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ· εἶπεν αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς· Ἐγὼ εἶμι ἡ ἀνάστασις και ἡ ζωὴ· ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ κἂν ἀποθάνῃ ζήσεται· και πᾶς ὁ ζῶν και πιστεύων εἰς ἐμὲ οὐ μὴ ἀποθάνῃ εἰς τὸν αἰῶνα. Πιστεύεις τοῦτο; λέγει αὐτῷ» (Καί, σὰ νᾶπαιρνε τὴν ἀνάστα της μὲ πόνο, ἡ Σόνια πρόφερε και

(4) Ἰππόλυτος νεαρός (ἑτοιμοθάνατος) ἦ-
πως τοῦ μυθιστορήματος «Ἡλίθιος».

θαρά λές και ξομολογιόταν ή ίδια μπροστά στον κόσμο:)

«Ναί, Κύριε, εγώ πεπίστευκα, ότι συ εί ο Χριστός ο Υιός του Θεού, ο εις τον κόσμον έρχόμενος».

«Όταν φτάνη στο σημείο που γίνεται λόγος για την ανάστασι του Λαζάρου τρέμει σύγκορη από πραγματικό πυρετό, «ένα αίσθημα μεγάλου θριάμβου την έζωνε από παντού. Η φωνή της έγινε ή χειρή σα μέταλλο· ο θριάμβος κι' ή χαρά ή χουσαν μέσα της,... τα μάτια της σκοτάδιζαν, μα ήξερε απ' έξω αυτό που διάβαζε...».

Στο σημείο πλέον που διηγείται την ανάστασι:

«Λάζαρε δεύρο έξω· και έξηλθεν ο τεθνηκώς...» διάβαζε δυνατά, ριγώντας και τρέμοντας απ' την έκστασι, λές και τάβλεπε όλα αυτά μπρός στα μάτια της. Κι' όταν τελείωσε με το στίχο: «Πολλοί ουν εκ των Ιουδαίων οι έλθόντες προς την Μαρίαν και θεασάμενοι, α έποίησεν ο Ίησους έπίστευσαν εις αυτόν».

«Αυτό είναι όλο για την ανάστασι του Λαζάρου, ψιθύρισε αυστηρά κι' άπότομα» («Έγκλημα και Τιμωρία» Δ-IV).

«Έγώ ειμι ή ανάστασις και ή ζωή» και «ο πιστεύων εις έμε καν άποθάνη ζήσεται»: να το μυστικό που κράτησε τη Σόνια στη ζωή και τη λύτρωσε· άλλως θάπρεπε, σύμφωνα με την παγερή λογική του Ρασκόλνικοφ, νάχη πάει να πνιγή στο κανάλι.

Μ' αυτήν την έλπίδα της αναστάσεως υπάρχει ή δημιουργία· χωρίς αυτήν τί νόημα θάχε; (4α).

«Ο Ζωσιμās κι' ο Άλιόσα κι' όλες οι έλπιδοφόρες μορφές μόνο μ' αυτήν ζουν κι' αγαπούν τη ζωή και τη δημιουργία, έχοντας αυτήν το μοναδικό φως μέσα στο σκοτεινό κι' άνάστερον αϊθέρα (I' aer senza stelle) της κολάσεως· σ' όσους σφαλίζει τα μάτια ή άπιστία και δέν το βλέπουν, άπομένει μονάχα ο θάνατος μοναδική λύσι.

★

Τα μεγάλα μυθιστορήματα (της τελευ-

(4α) Ό J. P. Sartre στο έργο του «Le Mur» λέει πως τίποτε, άπολύτως τίποτε, δε δικαιώνει την ύπαρξί του.

ταίας περιόδου, δηλ. μετά το «Υπόγειο») του Ντοστογιέφσκη είναι τα σημεία μιās πορείας προς την ορθόδοξη Γνώσι (5). Το φωτεινότερο σημείο της πορείας αυτής είναι οι «Άδελφοί Καραμάζοφ» το τελευταίο μυθιστορήμα κι' έπιστέγασμα δλης της ντοστογιεφσκιής δημιουργίας. «Ό,τι στα προηγούμενα έχει διατυπωμένο θαμπά και το ζητάει ψαχουλεύοντας, έδώ το παρουσιάζει με περισσότερη ένάργεια. Το έργο γράφτηκε όταν ο συγγραφέας ήταν 60 περίπου χρονών, σε μιá εποχή πλήρους ώριμότητας. Ό πρόωρος θάνατος έκοψε τη συνέχεια, που ήθελε να του δώσει, όπου θά ολοκλήρωνε τις ιδέες, που βρίσκομε στα σχέδια και τις σημειώσεις του.

Το θέμα της αναστάσεως στο έργο αυτό δέν είναι απλώς μιá ιδέα, ανάμεσα στις άλλες, του μυθιστορήματος, παρά βρίσκεται στο κέντρο του μαζί με το θέμα της πίστεως και της σωτηρίας.

«Έάν μη ο κόκκος του σίτου πεσόν εις την γήν άποθάνη, αυτός μόνος μένει· έάν δε άποθάνη, πολλν καρπόν φέρει» (Ίω. ιβ' 24). Αυτό είναι το ρητό του μυθιστορήματος. Το σιτάρι, ένα πολύ παλιό σύμβολο της αναστάσεως (6)· ή θυσία κι' ο θάνατος έχουν άποτέλεσμα την ανάστασι, όχι απλώς στην παλαιά μορφή, παρά σε μιá νέα ένδοξη κατάστασι.

(5) Ό Pfleger στο έργο του «Geister die um Christus ringen», μιλάει για ρωσο-θηρησκευτική Γνώσι. Όσο όμως έρευνουμε βαθύτερα, βρίσκομε πως αυτό είναι ακριβώς ή ορθόδοξη Γνώσι. «Αν το ρωσο... σημαίνη κάτι έκτός από την ορθοδοξία, τότε δέν έχει τη θέση του έδώ καθόλου. Είναι κρίμα που κανεις θεολόγος Έλληνας, δέν καταπίστηκε με το θέμα του Ντοστογιέφσκη κι' έτσι πολλά σημεία ορθόδοξα, που έχουν τις ρίζες τους στους Έλληνες Πατέρες και στην έλληνική ορθόδοξη παράδοσι, παρουσιάζονται από τους ξένους σε ρωσικά χαρακτηριστικά του Χριστιανισμού· και έν συνεχεία και μεις τα παραδεχόμαστε έτσι, γιατί ίσως ξέρουμε την ορθοδοξία μας λιγώτερο κι' απ' τους μη ορθοδόξους.

(6) Πρβλ. και «Άλλ' έρεί τις, Πώς έγείρονται οι νεκροί; ποίω δε σώματι έρχονται; Άφρον, συ δ σπείρεις, ου ζωοποιείται έάν μη άποθάνη· και δ σπείρεις, ου το σώμα το γενησόμενον σπείρεις, αλλά γυμνόν κόκκον, ει τύχοι σίτου ή τινος των λοιπών (Α' Κορ. ιε' 35).

‘Ο Ντοστογιέφσκη κινείται μέσα στην ὀρθοδοξία και «τὸ κεντρικὸν μυστήριον τῆς ὀρθοδοξίας, εἶναι τὸ μυστήριον τοῦ Πάσχα. Ὁ θάνατος, ἡ εἰς ἄδου κάθοδος καὶ ἡ ἀνάστασις τοῦ Χριστοῦ ἀποτελοῦν τὸ θεμέλιον τοῦ ὀρθοδόξου δόγματος. Μετὰ τῶν ἀνθρώπων ἀνίσταται καὶ ὁ κόσμος»⁽⁷⁾. Γι’ αὐτὸ καὶ τὸ ἔργο του εἶναι ποτισμένο μετὴν ἰδέα τῆς ἀναστάσεως.

Ἐπὶ πλέον τὴν ἐποχὴν ποὺ σχεδιάζει τοὺς «Ἀδελφοὺς Καραμάζοφ» δέχεται τὸ ἀνόνημο χειρόγραφο ἑνὸς ῥώσου στοχαστῆ, Νικολαΐ Φιόντοροφ, οἱ ἰδέες τοῦ ὁποίου ἐνθουσιάζουν τὸν Ντοστογιέφσκη, «Στὴν οὐσία, ἔγραφε, συμφωνῶ μετὶς ἰδέες του. Τίς διάβασα σὰ νὰ ἦταν δικές μου... κι’ ὁ Βλαδίμηρος Σολόβιεφ συμφωνεῖ μετὸν ἄγνωστο στοχαστῆ».

Τὸ χειρόγραφο ἔγραφε μεταξὺ τῶν ἄλλων καὶ τὰ ἐξῆς:

«Ἐποτα τὸ θεϊκὸ δὲν κατορθώνεται μετὴν ἀπλή ἀπομάκρυνσι ἀθάνατων ὄντων ἀπὸ τὸν κόσμον αὐτόν, ποὺ παραμένει θνητός... Τὸ ἀληθινὸ μας ἔργο εἶναι νὰ μεταμορφώσωμε τὴ φύσιν κατὰ τέτοιον τρόπο, ὥστε νὰ γίνῃ μέσον μιᾶς γενικῆς ἀναστάσεως... Ὁ χριστιανισμὸς εἶναι ἡ ἔνωσις τῶν ζώντων γιὰ τὴν ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν εἶναι ὁ σύνδεσμος αὐτῶν, ποὺ τρῶνε καὶ πίνουσι, μετὸ σκοπὸν νὰ φέρουν πίσω στὸ ἱερὸ δεῖπνον ὅλους τοὺς προαπελθόντας».

Κι’ ὁ Ντοστογιέφσκη γράφει σ’ ἕνα γράμμα του: «Χωρὶς ἀμφιβολία εἶναι καθήκον μας νὰ ἀναστήσωμε τοὺς προγόνους μας. Ἡ ἀνάστασις θὰ εἶναι πραγματικὴ, προσωπικὴ. Τὸ χάσμα ποὺ μᾶς χωρίζει ἀπὸ τίς ψυχὰς τῶν προγόνων μας θὰ γεφυρωθῆ. Αὐτοὶ ποὺ ἐνίκηθησαν ἀπὸ τὸ θάνατον θὰ θριαμβεύσουν καὶ θὰ ἀναστηθοῦν, ὄχι μόνον μεταφορικὰ στὴ συνείδησί μας, ἀλλὰ πραγματικὰ, ἀτομικὰ, μετὰ τὰ σώματά τους».

«Πρέπει νὰ προσπαθήσῃς, ν’ ἀναστήσῃς τοὺς νεκροὺς σου» λέει ὁ Ἀλιόσα στὸν Ἰβάν. Καὶ οἱ ἰδέες τοῦ Φιόντοροφ εἶναι: «Ἡ προσπάθεια αὐτὴ ἔγχειται στὸ νὰ κατευθύνουν οἱ ἄνθρωποι, ὅλοι μαζί, ὄχι ἀ-

πομονωμένοι, τὴν ὥριμην γνώσιν τους, τὰ βαθειὰ τους αἰσθήματα, τὴ δραστηριότητά τους, ὅλα πρὸς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ»⁽⁸⁾.

Στὸ πρῶτον κύτταγμα αὐτὴ ἡ λύσις θὰ μᾶς φανῆ κάπως «εὐσεβιστικὴ».

Δὲν πρόκειται ὅμως γιὰ κάτι τέτοιο. Θὰ ἦταν ἀφέλεια, νὰ δεχτοῦμε, πὼς ἔπειτα ἀπὸ τόση γνώσις τοῦ βίου τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ μᾶς τὸ ἀποδεικνύουν οἱ τραγικῆς περιγραφῆς του, θὰ κατέληγε ὁ Ντοστογιέφσκη στὸ συμπέρασμα, πὼς ὁ ὑποδουλωμένος στὸ Σατανᾶ ἄνθρωπος θὰ ἦταν ἰκανὸς γιὰ ἕνα τέτοιο «πρέπει». Ὁχι αὐτὴν τὴ μεταβολὴν θὰ τὴν ἐκτελέσῃ ὁ πραγματικὸς ἄνθρωπος. Καὶ θὰ τὴν ἐκτελέσῃ μέσα μας γιὰ νὰ μᾶς κἀνῃ συνεργὸς τῆς Ἀναστάσεως. Ἀπὸ μέρους μας χρειάζεται κάτι τὸ μικρὸν, κάτι τὸ φαινομενικὰ ἀσημαντο γιὰ Ἐκεῖνον ὅμως σημαντικόν. Ἡ ἀποδοχὴ, ἕνα ἀπλὸ «ναί». Εἶναι ἕνα κρημνδάκι, ὅπως τὸ λέει ἡ Γκρούσενκα⁽⁹⁾, κάτι ποὺ δὲν ἀφήνει περιθώριον γιὰ καίχησι.

Ἄς παρακολουθήσωμε τὴ μεταβολὴν αὐτὴν στὴν περίπτωσιν τοῦ Ἀλιόσα Καραμάζοφ.

Ὅταν ὁ Ἀλιόσα, σκανδαλισμένος ἀπὸ τὸ ὅτι τὸ σῶμα τοῦ πεθαμένου στάρετς Ζωσιμᾶ δὲν ἄνθεξε, παρὰ ἄρχισε νὰ ἀναδίδῃ τὴ μυρουδιά τῆς ἀποσυνθέσεως, ἐπαναστατῆ κι’ αὐτὸς ἐναντίον τοῦ Θεοῦ κι’ εἶν’ ἔτοιμος νὰ γκρεμιστῇ στὴν ἄβυσσος τῆς ἁμαρτίας στηρίζεται ἀπὸ τὴ Γκρούσενκα, μιὰ γυναῖκα χωρὶς πολλὴν ὑπόληψιν. Ἔτσι ὑποτάσσεται στὶς ἀποφάσεις τοῦ Θεοῦ καὶ γυρίζει στὸ μοναστήρι, κοντὰ στὸ λείψανον τοῦ στάρετς Ζωσιμᾶ. Ἐκεῖνη τὴν ὥραν ὁ πᾶτερ Παῖσιος, ὁ ἡγούμενος, ἐδίαβαζε τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον καὶ μάλιστα τὸ μέρος ὅπου διηγείται τὸ πρῶτον θαῦμα τοῦ Κυρίου. Ἐκεῖ γονατιστὸς ὁ Ἀλιόσα ἀποκοιμείται καὶ βλέπει ἕνα ὄραμα. Ἐναν γάμον, ὅπου ἀνάμεσα στοὺς καλεσμένους εἶναι κι’ ὁ στάρετς Ζωσιμᾶς. «Τὸ φέρετρο δὲν ὑπάρχει πιά. Φορεῖ τὰ ἴδια ρούχα, ποὺ

(8) Ν. Ζερνοβ: «Three Russian Prophets»,

(9) Ἡρωΐδα τοῦ μυθιστορήματος, «Ἀδελφοὶ Καραμάζοφ».

(7) Σάββα Ἀγουρίδου, Καθηγ. Πανεπιστημίου, «Χριστιανισμὸς καὶ Πολιτισμὸς».

φοροῦσε και χτές, όταν καθόταν και κουβέντιαζε μαζί τους. Τὸ πρόσωπό του ὄλο ξεσκεπάστο, τὰ μάτια του λάμπουν...

—Εἶσαι και σὺ κλητός, καλέ μου, κλητός κι' ἐλεγκτός—ἀκούει μὴν ἤρεμη φωνὴ ἐκεῖ κοντά του. Γιατί κρύφτηκες ἐδῶ πέρα και δὲν ἔρχεσαι νὰ σὲ ἰδοῦμε;... Ἔλα και σὺ μαζί μας.

—Εἶναι ἡ φωνὴ του, ἡ φωνὴ τοῦ στάρετς Ζωσιμᾶ...

Ἐὸ στάρετς πῆρε τὸν Ἀλιόσα ἀπὸ τὸ χεῖρι και τὸν βοήθησε νὰ σηκωθῆ ἀπὸ κεῖ πού ἦταν γονατισμένος.

—Διασκεδάζουμε—συνεχίζει ὁ ξερακιανὸς γεροντάκος—πίνουμε ἕνα καινούργιο κρασί, τὸ κρασί τῆς καινούργιας, τῆς μεγάλης χαρᾶς. Βλέπεις πόσο πολλοὶ εἶναι οἱ καλεσμένοι;... Γιατί μὲ κυττᾶς ἀπορρομένος; Ἔδωσα ἕνα κρεμμυδάκι, γι' αὐτὸ βρίσκουμαι ἐδῶ πέρα... Τί ἄλλο εἶναι οἱ πράξεις μας;...

—Βλέπεις τάχα τὸν ἥλιο μας; Τὸν βλέπεις;

—Φοβάμαι, δὲν τολμᾶω νὰ τὸν κυττᾶξω... —ψιθύρισε ὁ Ἀλιόσα.

—Μὴν τὸν φοβάσαι. Εἶναι τρομερὸς στὸ μεγαλεῖο του, εἶναι φοβερὸς στὸ ὕψος του, μὰ εἶναι ἀπέραντη ἡ εὐσπλαγχνία του γιὰ μᾶς. Πῆρε τὴ μορφὴ μας, γιατί μᾶς ἀγαπάει και τώρα διασκεδάζει μαζί μας, κάνει τὸ νερὸ κρασί, γιὰ νὰ μὴ διακοπῆ ἡ χαρὰ τῶν καλεσμένων».

Τὸ συμβολικὸ αὐτὸ δράμα εἶναι τὸ δράμα τῆς ἀναστάσεως. Ἡ ἀνάστασι αὐτὴ δὲν εἶναι μεταφορική, ἀλλὰ πραγματικὴ ὅπως τονίζει ὁ Ντοστογιέφσκι στὸ γράμμα του: Ὁ Ἀλιόσα δραματίζεται ἐκεῖνον πού θὰ γίνῃ τὴν τελευταία ἡμέρα. Δὲν εἶναι ὁμοῦ ἀπλή σύμπτωση και τὸ ὅτι ὁ συγγραφέας συνδέει αὐτὸ τὸ δράμα μὲ τὸ πρῶτο θαῦμα τοῦ Κυρίου· ἀσφαλῶς ἐκμεταλλεύεται ὄλον τὸ μυστικὸ συμβολισμό, πού δίνει ὁ εὐαγγελιστῆς Ἰωάννης στὸ θαῦμα αὐτό. «Τὸ ἴδιον εἶναι τὸ σημεῖον τῆς μετανοίας—διότι ὁ Ντοστογιέφσκι γνωρίζει καλῶς ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι πράγματι ἁμαρτωλός. Ἡ ἀλλαγὴ τοῦ ὕδατος εἰς οἶνον σημαίνει τὴν θέωσιν τοῦ ἀνθρώπου, τὴν διάβασιν ἐκ τῆς ζωῆς κατὰ φύσιν, εἰς τὴν ζωὴν κατὰ πνεύ-

μα»⁽¹⁰⁾. Ἡ ἐδῶ μεταβολὴ τοῦ ἀνθρώπου συνδέεται ἀπόλυτα μὲ τὴν ἀνάστασι.

Ἐὸ Ἀλιόσα μετὰ τὸ δράμα βγαίνει ἀπὸ τὸ κελὶ ὅπου εἶχαν τὸ λείψανο.

«Ἡ ψυχὴ του ἦταν γεμάτη ἐνθουσιασμὸ και διψοῦσε λευτεριὰ ἀπλοχωριά. Ἀπὸ πάνω του ἀπλωνόταν ἀτέλειωτος ὁ οὐράνιος θόλος γεμάτος ἥσυχια και λαμπερὰ ἀστέρια... Ἡ γαλήνη τῆς γῆς σὰ νᾶσμιγε μὲ τὴ γαλήνη τῶν οὐρανῶν, τὸ μυστήριον τῆς γῆς ἄγγιζε τὸ μυστήριον τῶν ἀστρον...

Ἐὸ Ἀλιόσα στάθηκε κύτταξε και ξαφνικὰ σωριάστηκε στὴ γῆ σὰ θερισμένους...

Γιατί ἔκλαιγε; Ὡ ἐκλαιγε μέσα στὸν ἐνθουσιασμὸ του ἀκόμα και γι' αὐτὰ τᾶστρα πού τοῦριχναν τὸ φῶς τους ἀπὸ τᾶπειρο και δὲν «ντρεπόταν γιὰ τὴν ἔκστασι τούτη». Δὲς και τὰ νήματα ὄλων αὐτῶν τῶν ἀναριθμητῶν κόσμων τοῦ Θεοῦ εἶχαν διασταυρωθῆ στὴν ψυχὴ του κι' αὐτὴ ἔπαλλε ὀλόκληρη στὴν ἐπαφὴ τῆς μὲ τοὺς ἄλλους κόσμους. Ἦθελε νὰ συχωρέσῃ ὄλους και γιὰ ὄλα και νὰ ζητήσῃ συγγνώμη. Ὡ, ὄχι γιὰ τὸν ἑαυτὸ του, μὰ γιὰ ὄλους. Γιὰ κμένα παρακαλοῦν ἄλλοι ἀντήχησε και πάλι ἡ φωνὴ στὴν ψυχὴ του. Μὰ κάθε στιγμὴ ἐνοιώθε καθαρά, σχεδὸν ἀπτά, πῶς κάτι τὸ στέρεο και σχεδὸν τὸ ἴδιο ἀκλόνητο σὰν αὐτὸν τὸν οὐράνιον θόλο κατέβαινε βαθειὰ στὴν ψυχὴ του. Κάποια ἰδέα κυρίεψε τὸ πνεῦμα του γιὰ πάντα. Εἶχε πέσει στὴ γῆ ἀδύναμος ἔφηβος και σηκώθηκε σταθερὸς μαχητῆς γιὰ πάντα... Ποτὲ δὲν ἔξασε ὁ Ἀλιόσα κείνη τὴ στιγμὴ. «Κάποια ἐπιφοίτησι δέχτηκε ἡ ψυχὴ μου ἐκεῖνη τὴν ὥρα» ἔλεγε ἀργότερα...»⁽¹¹⁾ (Ἀδελφοὶ Καραμ. Ζ-IV).

Τώρα εἶναι ὁ ἄνθρωπος τῆς ἀναστάσεως. Αὐτὴ ἡ ἀναγέννησι ἡ ὑπερφυσικὴ, πού τὸν δένει μ' αὐτοὺς τοὺς ἄλλους κόσμους, δημιουργεῖ αὐτὸν πού λέει τὸ «ναί», στὴ ζωὴ. Ἐὸ θάνατος τώρα δὲν ἔχει καμὴν ἐξουσία πάνω του· αὐτὸς «μεταβέθηκεν ἐκ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωὴν» και συνεχίζει τὸ ἔργο τοῦ Ἀναστάντος γιὰ τὴν καθολικὴ ἀνάστασι.

(10) Σ. Ἀγουρίδου, ἐνθ' ἄνωγ.

(11) Ἴδε και Zander: «Dostoievsky, Le Problème du Bien», σελ. 15.

Ὁ Ντοστογιέφσκι, στους «Ἀδελφούς Καραμάζοφ» μὲ ἰδιαίτερα χρώματα μᾶς ζωγράφισε τὴ θλίψη τοῦ θανάτου· ποιὸς δὲ συγκινεῖται ὅταν διαβάσει τὰ πονεμένα λόγια πρὸς τὸ στάρετς Ζωσιμᾶ τῆς χαροκαμένης μάνας, ποὺ χάνει καὶ τὸ στερνὸ τῆς παιδι τὸν Ἀλεξέϊ, ἢ ποιὸς δὲ νοιώθει παραγμὸ ψυχῆς μὲ τὴν περιγραφή τῆς ἀρρώστειας καὶ τοῦ θανάτου τοῦ Ἡλιούσετσα;

Παράλληλα, ἡ κεντρικὴ ὑπόθεσι, ἡ δολοφονία τοῦ πατέρα Καραμάζοφ, μᾶς δίνει ἀνάγλυφο τὸ στενὸ σύνδεσμο τῆς ἀποστασίας μὲ τὸ θάνατο. Τὴν πατροκτονία αὐτὴν βάζει ὁ Ντοστογιέφσκι στὴν κεντρικὴ θέσι τοῦ μυθιστορήματος σὰν ἓνα ἀρνητικὸ σύμβολο τῆς ἀναστάσεως, θέλοντας νὰ παρουσιάσῃ τὴν ἔντονη ἀντίθεση τοῦ συμβόλου αὐτοῦ (ἁμαρτία-πατροκτονία) πρὸς τὸ ἀποκαλυπτικὸ ἰδανικὸ τῆς «ἀναστάσεως τῶν προγόνων»⁽¹²⁾.

Ὁ Freud νόμισε πὼς ἀνακάλυπτε σ' αὐτὴν τὴ σκοτεινὴ πρᾶξι «οἰδιπόδεια συμπλέγματα», μὰ ἦταν ἀρκετὲς οἱ σοβαρὲς ἔρευνες τοῦ Κομαρόβιτς πάνω στὰ σχεδιά-

σματα τοῦ ἔργου, γιὰ νὰ ἀποδείξουν, πόσο ἀνάξιες λόγου φλυαρίες ἦταν αὐτὲς οἱ «ἐμβριθεῖς μελέτες» τῆς ψυχανάλυσεως, καὶ ποῖα ἦταν ἡ πραγματικὴ ἀποκαλυπτικὴ σημασία τοῦ συμβόλου αὐτοῦ⁽¹²⁾.

Πάνω σ' αὐτὸ τὸ ζοφερὸ φόντο προβάλλουν οἱ φωτεινὲς μορφὲς τοῦ στάρετς Ζωσιμᾶ καὶ τοῦ Ἀλιόσα. Ὁ στάρετς Ζωσιμᾶς πεθαίνοντας μᾶς ἀφήνει τὶς πιὸ μελωδικὲς νότες γιὰ τὴν ὁμορφιὰ τῆς ζωῆς καὶ τῆς δημιουργίας κι' ὁ Ἀλιόσα ἀναγεννημένος πὰ μὲ τὸ φῶς τῆς ἀναστάσεως, ἀκριβῶς μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Ἡλιούσετσα, θὰ κλείσῃ ὀλόκληρο τὸ σκοτεινὸ δράμα τῆς ἐπαναστάσεως, τῆς πλάνης, τῆς ἁμαρτίας, τοῦ πόνου καὶ τοῦ θανάτου, ποὺ βασιλεύουν στὸν κόσμο αὐτόν, μὲ τὶς δυὸ σπουδαῖες καταφάσεις, οἱ ὁποῖες ρίχνουν τὸ φῶς τῆς σωτηρίας στὴν ἀνάστερη νύχτα τοῦ χαμοῦ:

«Πόσο ὁμορφη εἶναι ἡ ζωὴ ὅταν κἀνὴ κανεῖς κάτι καλὸ καὶ δίκαιο!» ἡ πρώτη κατάφασι' κι' ἡ δευτέρη, ποὺ δικαιολογεῖ καὶ στηρίζει τὴν πρώτη:

«Ἀσφαλῶς, ὅπως λέει ἡ θρησκεία, ὅλοι μας θ' ἀναστηθοῦμε, ἀσφαλῶς θὰ ξαναζήσουμε καὶ θὰ ἰδοῦμε ὁ ἓνας τὸν ἄλλον».

Α. ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΔΗΣ

(12) Pflieger, «Geister diè um Christus ringen», σελ. 209.

Η ΠΡΩΤΗ ΠΡΟΣΕΥΧΗ

Ἀνάμεσα στὸ σήμερα καὶ στὸ χτές...
Πιὸ κεῖ ἄπ' τὰ τώρα, πιὸ ὄω ἄπ' τὰ τότε...
Μιά ὥρα
ποὺ δὲν ξεμάκρινε δὰ καὶ πολὺ.
Ἔωρα ζεστή, θὰ ἴλεγα ἀκόμα.

Θεέ μου
πὼς ἀπρόσμενα
ἦρθ' ἡ μεγάλη ἀλλαγὴ:
Σ' ἄν
σ' ἀοράτου σκηνοθέτη νεῦμα-προσταγὴ
σὲ μιὰ στιγμή ἀλλάξαν ὄλα,
καθὼς ντεκόρ τῆς πιὸ παράξενης σκηνῆς.

Ἄ, ἡ μεγάλη, ἡ ἄπειρη Στιγμὴ
φρικτὴ
κι' ὠραία,
φοβερὴ στιγμή:
στ' ἀσύννορο κι' ἀτέρμονο ταξίδι σου ψυχῆ,
πρῶτος σταθμὸς:
Θάνατος πρῶτος... πρῶτο φτέρισμα στὸ φῶς...
Πρῶτος παιάν καὶ πρῶτος αἶνος
ἡ πρώτη προσευχὴ.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΜΠΟΛΕΤΣΗΣ

Ο ΜΑΡΞΙΣΜΟΣ ΥΠΟ ΣΥΖΗΤΗΣΙ(*)

Ἄκόμη ἓνα βιβλίο πάνω στὸν μαρξισμό, θὰ πῆ κανεῖς! Αὐτὸ εἶναι ἀλήθεια. Ἄλλὰ τοῦτο τὸ βιβλίο δὲν μοιάζει μὲ τᾶλλα. Ὁ συγγραφεὺς του ἀνάμεσα στὰ 1942 καὶ 1956 ἦταν μεταξὺ τῶν μαχητικῶν διανοουμένων τοῦ κομμουνιστικοῦ κόμματος. Μετὰ ὅμως τὴν οὐγγρική ἐπανάστασι ἔκοψε κάθε δεσμὸ μὲ τὸ κόμμα, ἀφοῦ προηγήθηκε μεγάλος ἀγώνας ἐναντίον τοῦ δογματισμοῦ καὶ τῆς «γραφειοκρατίας». Στὸν πρόλογό του ὁ Fougeyrollas δείχνει πὼς τὸ βιβλίο του εἶναι καταστάλαγμα πείρας καὶ πνευματικῶν ἀναζητήσεων. Ὁ συγγραφεὺς, πὺ εἶναι συστηματικὸς φιλόσοφος, ἔχει τὴν πρόθεσι νὰ ἐνισχύσῃ ἀποδεικτικὰ τὴν μαρτυρία του. «Πρόκειται, γράφει, νὰ ἐξετάσουμε αὐτὸ πὺ μένει ἀπὸ τὸν μαρξισμό μετὰ τίς δύο μεταμορφώσεις τῆς σταλινοποίησης καὶ τῆς ἀποσταλινοποίησης. Πρόκειται νὰ μάθωμε, ἂν μποροῦμε στὸ δεύτερο ἡμῶν τοῦ Κ' αἰῶνος νὰ βροῦμε καμμία ικανοποιητικὴ κατεῦθυνσι στὸν ὀρίζοντα τῆς μαρξιστικῆς σκέψης» (σ. 8). Μὲ δυὸ λόγια, τὸ βιβλίο οὐσιαστικὰ εἶναι ἀφιερωμένο σὲ κριτικὴ ἐξέτασι τῶν θεμελιῶν τῆς μαρξιστικῆς θεωρίας. Τὰ κεφάλαιά του μᾶς ὡδηγοῦν στὴν οὐσία τοῦ μαρξισμοῦ· στὸν ἱστορικὸ ὕλισμό, στὶς κοινωνικὲς τάξεις, στὴν δομὴ τῆς ἱστορίας, τὴν κρατικοποίησι, τὴν ἰδέα ἐπιστημονικοῦ σοσιαλισμοῦ...

Τὸ βιβλίο εἶναι πυκνὸ καὶ οἱ ἀναλύσεις ἔχουν συνέπεια. Σημειώνομε παρακάτω μερικὰ μόνον σημεῖα, ἀπὸ ὅσα μᾶς φάνηκαν πὺ σημαντικὰ.

★

Στὸ πρῶτο κεφάλαιο, πὺ φέρει τὸν τίτλο «ἡ οὐσία τοῦ μαρξισμοῦ», ὁ σ. δείχνει πὼς πρωτοτυπία στὸν μαρξισμό εἶναι ἡ

ἀπογύμνωσις ἀπὸ ἀξιολογικὲς κρίσεις. Ἡ προοπτικὴ αὐτοῦ τοῦ συστήματος δὲν εἶναι ἡ προβολὴ τῶν ἀνθρωπίνων πόθων, ἀλλ' ἡ πρόβλεψις τοῦ μέλλοντος. Ὁ σοσιαλισμὸς καὶ ὁ κομμουνισμὸς δὲν ἔρχονται νὰ δώσουν ἀπάντησι σὲ κάποια ἐπιθυμία πὺ ὑψώνεται σὲ ἰδανικὸ καὶ ζητεῖ πραγμάτωσι· ἀντίθετα, ἡ ἱστορικὴ πορεία ὡδηγεῖ ἀ ν α γ κ α ῖ α στὸν σοσιαλισμὸ καὶ στὸν κομμουνισμὸ. Ἀπὸ τώρα ὁ ἐργάτης, πὺ ἔχει ἐπίγνωσι τῶν ταξικῶν συμφερόντων του, καὶ ὁ φωτισμένος διανοούμενος ἐπιθυμοῦν τίς νέες κοινωνικὲς φάσεις, γιατί αὐτὲς εἶναι ἀναπόφευκτες» (σ. 22). Τοῦτη ὅμως ἡ ὀπτιμιστικὴ διαβεβαίωσις ὅτι ἡ οἰκονομικὴ διαφοροποίησι θὰ πάρῃ μιὰ μέρα ἀναπόφευκτο τέλος καὶ θὰ ὡδηγήσῃ ἀναγκαῖα στὴν ὀλοκληρωτικὴ ἀτελευθέρωσι τοῦ ἀνθρώπου δὲν ἀποτελεῖ καθόλου ἐπιστημονικὸ δεδομένο, ἀλλὰ πρῶτη ἀρχή, ἀξίωμα. «Ὁ ὀπτιμισμὸς πιστεύει ἐδῶ πὺ οἱ ἀνθρώποι θὰ ἔχουν πάντα τὴν δυνατότητα νὰ αἰρουν τίς ἀντιφάσεις τίς συναφεῖς μὲ τὴν ἱστορικὴ τους συμπεριφορὰ καὶ πὺς κάθε κοινωνικὸ τῆς οἰκονομικὸ σύστημα ἀποτελεῖ ἀναμφισβήτητα πρόοδο σχετικὰ μὲ αὐτὸ πὺ προηγήθηκε» (σ. 24).

Στὴν συνέχεια ὁ Fougeyrollas παρουσιάζει καὶ ἄλλα ἀξιώματα, πὺ δείχνουν πὺς ὁ μαρξισμὸς «δὲν πραγματώνει τὸν ἰσχυρισμὸ του, ὅτι δηλαδὴ ἔχει μιὰ ἐπιστημὴ ἁρμονικὴ καὶ πλήρη, πὺ ἡ ἀλήθειά της δὲν προκαλεῖ προβλήματα» (σ. 25). «Ἐθυσίασε στὸν δαίμονα τοῦ δογματισμοῦ καὶ ὅσοι θεώρησαν τὸ σύστημά του ὡς ἐπιστημονικὸ ἔκαναν μεταφυσικὴ, χωρὶς νὰ τὸ θέλουν ἢ νὰ τὸ καταλαβαίνουν» (σ. 26).

★

Ὁ συγγραφεὺς κατόπιν προβληματίζεται πάνω στὸ νόημα τοῦ ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ. Θέτει, κατὰ τὴν ἀποψὶ μᾶς πολὺ σωστά, τὸ ζήτημα τῶν δύο δυνατοτήτων· γιατί ὁ

(*) Pierre Fougeyrollas, «Le marxisme en question», Paris 1959, éd. du Seuil.

ιστορικός υλισμός μπορεί να θεωρηθῆ εἴτε σὰν μία ἐπιστημονικὴ ὑπόθεσις πᾶνω στὰ θέματα τῆς ἐργασίας εἴτε σὰν μία θεωρία πού βροῖκε ἀπόδειξι καὶ ἐπαλήθευσι. Στὴν πρώτη περίπτωσι παίρνει μορφή κοινωνιολογικοῦ προβλήματος καὶ μπορεί νὰ ἐπαληθεύσῃ ἢ διαφεύσῃ τὸ περιεχόμενον τῆς ὑποθέσεως, ἐνῶ στὴ δεύτερη περίπτωσι ὑψώνεται αὐθαίρετα σὲ θεωρία, πού ἔχει τὸ μειονέκτημα μιᾶς πολὺ ἀμφισβητήσιμης φιλοσοφικῆς ἐρμηνείας τῆς ἱστορίας.

Στὸ ζήτημα τῶν κοινωνικῶν τάξεων ὁ Fougeryollas δὲν δυσκολεύεται νὰ δείξῃ τὴν σχηματικότητα καὶ τὴν ἀπλότητα πού παραποιεῖ τὴν ἀλήθεια στὴν ἄποψι τοῦ Μάρξ, ὅτι στὸν καπιταλισμὸ «ἡ κοινωνία τεμαχίζεται λίγο-λίγο σὲ δύο ἀντίπαλα στρατόπεδα, σὲ δύο μεγάλες τάξεις διαμετρικὰ ἀντίθετες» στὴν μπουρζουαζία καὶ στὸ προλεταριάτο» (κομμουνιστικὸ μανιφέστο).

★

Ὡς πρὸς τὸ θέμα τῆς πάλης τῶν τάξεων ὁ σ. ἀναφέρει τὴν ἀρχὴ τοῦ κομμουνιστικοῦ μανιφέστου «ἡ ἱστορία κάθε κοινωνίας ὡς τὰ τώρα εἶναι ἱστορία τῆς πάλης τῶν τάξεων». Ἄποψις πολὺ ἀφελῆς. Γιατί ἂν δεχθοῦμε σὰν ἀλήθεια τὴν πάλη τῶν τάξεων, δὲν μπορούμε πάλι ν' ἀμφισβητήσουμε τὴν συνεργασία τῶν τάξεων σὰν ἕξ ἴσων ἀληθινῶν κοινωνικοῖστορικῶν δεδομένων. Ὁ Μάρξ ὡδηγήθηκε στὸν ταξικὸ ἀνταγωνισμό, ἐπειδὴ ἦταν ποτισμένος ἀπὸ τὴν ἰδέα τῆς ἱστορικῆς ἀναγκαιότητος, πού θὰ ἐσαρκώνετο «σὲ μία τάξι, σ' ἕνα κόμμα, καὶ προπάντων σ' ἕνα ἄνθρωπο, τοῦ ὁποίου οἱ πράξεις θὰ ἐσημαδεύοντο ἀπὸ τὸν ἀγῶνα τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ. Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο ὁ μυστικισμὸς κατέπνιξε τὸ ἐπιστημονικὸ πνεῦμα» (σ. 87). «Ἡ μαρξιστικὴ φιλοσοφία τῆς ἱστορίας, πού μοιάζει μὲ καινούργια θεοδικία ἀπὸ λαϊκούς, δὲν ἀπορρέει ἀπὸ τὴ μαρξιστικὴ θεωρία τῆς κρατικοποιήσεως. Τὸ οἰκοδομημὰ τῆς στηρίζεται σὲ ἐννοιολογικὴ δικαίωσι καὶ ὄχι πειραματικὴ ἀπόδειξι τῆς κομμουνιστικῆς προβλέψεως» (σ. 90).

★

Στὸ θέμα τῆς κρατικοποιήσεως ὁ Fougeryollas δείχνει τὸν ἐκπληκτικὰ σχηματικὸ χαρακτήρα τῆς θεωρίας περὶ κρᾶ-

τους καὶ ὑπογραμμίζει τὴν περιφρόνησι τοῦ Μάρξ στὰ καθιερωμένα συστήματα καὶ τὴν ἐνασχόλησί του μὲ τὴν κριτικὴ τῶν ἀρχῶν καὶ τῆς ἠθικῆς. «Ὁ μαρξιστικὸς υλισμὸς γκρεμίζει στὴν βάσι τῆς κάθε ἠθικῆς θεωρίας» (σ. 109)... Ὁ μαρξιστικὸς υλισμὸς πραγματικὰ ἀρνεῖται τὴν ὑπερβατικότητα στὶς ἀξίες καὶ τοὺς περιορίζει τὸ μέγεθος καὶ τὸ περιεχόμενον σὲ συμφέροντα καὶ ἀνάγκες. Αὐτὸ ὅμως δὲν τὸν ἐμποδίζει, ἀντιφατικὰ ἄλλωστε, νὰ μιλήσῃ «γὰρ χριστιανικῆς ἀξίες ἢ δημοκρατικῆς καὶ μπουρζουαδικῆς, πού μειναν μόνο λόγια. Ἡ πραγματωσίς των ὅμως θὰ ἐπιτευχθῆ μέσα στὸν σοσιαλισμὸ καὶ τὸν κομμουνισμὸ» (σ. 111). Ἄλλὰ τούτῃ ἡ ἄποψις ὀδηγεῖ στὴν παραδοχὴ ἀρχῶν, πού ἡ ἰσχὺς τους ξεπερνᾷ τὰ ὄρια τῶν συστημάτων, μέσα στὰ ὁποῖα ἀναπτύχθηκαν. Ὁ μαρξισμὸς δὲν κατάφερε ν' ἀπαγκιστρωθῆ ἀπὸ κάθε ἀξιολογικὴ κρίσι καὶ εἶναι πολὺ σίγουρο ὅτι «ὁ μαρξιστικὸς ἐπαναστάτης... πού προτιμᾷ τὴν φυλάκισι, τὰ βασανιστήρια, καμμιά φορὰ τὸν θάνατο παρὰ τὴν ἄρνησι τοῦ ἰδανικοῦ του, κινεῖται ἀπὸ μιὰ δύναμι, πού δὲν θὰ μπορούσαμε νὰ περιορίσωμε στὰ συμφέροντα καὶ στὶς ἀνάγκες τῆς ἐργατικῆς τάξεως οὔτε στὴν συνείδησι τῆς ἱστορικῆς ἀναγκαιότητος. Ἡ δύναμις του πηγάζει ἀπὸ τὴν θέλησι νὰ πραγματώσῃ ἕνα ἠθικὸ ἰδεῶδες, νὰ οἰκοδομήσῃ μιὰ δίκαιη, ἐλεύθερη, ἀνθρώπινη κοινωνία» (σ. 113).

★

Ἀντιμετωπίζοντας τὸ θέμα τῆς ὑπάρξεως ἐπιστημονικοῦ σοσιαλισμοῦ, ὁ συγγραφεὺς δείχνει τὸν ψευτο-ἐπιστημονικὸ χαρακτήρα τῶν προβλέψεων τοῦ Marx σὲ μιὰ ἀναντίρρητη πορεία τῆς κοινωνίας μας πρὸς τὸν σοσιαλισμὸ. «Τὸ ἀπαράδεκτο σημεῖο τοῦ μαρξισμοῦ, γράφει, δὲν εἶναι ἡ κατάφασίς μας σὲ μιὰ ὑπόθεσι γὰρ τὸ σοσιαλιστικὸ μέλλον τῆς ἀνθρωπότητος, ἀλλ' ὁ ἰσχυρισμὸς ὅτι ἐπιστημονικὰ ἀποδείχθηκε σὰν ἀναντίρρητη ἢ ἔλευσις τοῦ σοσιαλισμοῦ καὶ τοῦ κομμουνισμοῦ. Ἄπὸ κοινωνιολογικὴ ἄποψι ὁ σοσιαλισμὸς ἀποτελεῖ δυνατότητα μεταξὺ πολλῶν ἄλλων καὶ δὲν εἶναι ἀναπόφευκτη κατ'ἀλήξιν» (σ. 138, 139).

Ὁ σοσιαλισμὸς παραμένει ἕνα ἰδεῶδες, πού ἡ πραγματώσις του ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴ

φλόγα καὶ τὴν ἀγρύπνια τῶν ὀπαδῶν του κι' ὄχι ἀπὸ τὴν μοιραία του ἀνέλιξι. Εἶναι ἀναγκαῖο ν' ἀπορρίψωμε τὰ μυστικώπαθα καὶ μυθικὰ στοιχεῖα, πού συνδέουν τὴν πρόοδο μὲ τὴν ἱστορικὴ ἀναγκαιότητα...

★

Μ' ὅσα παραπάνω ἀναφέραμε, δώσαμε μία ἀτελὴ ἀπλῶς εἰκόνα τῶν ἰδεῶν τοῦ ἔργου. Τελειώνοντας θὰ θέλαμε νὰ σταθοῦμε γιὰ λίγο στὸ συμπέρασμα: «Πρὸς μία νέα κοσμοθεωρία».

Ὁ σ. δείχνει ὅτι εἶναι λογικὰ σφαιερὴ ἢ προσκόλλησις στὴ σκέψι καὶ στίς ἀπόψεις τὶς μαρξιστικές. Γι' αὐτὸ παραθέτει μία δική του σκιαγράφησι, πού ἀποβλέπει σὲ νέα θεώρησι, σὲ καινούργια κοσμοθεωρία ἀπηλλαγμένη ὅμως ἀπὸ ἰσχυρισμοὺς ἐπιστημονικοῦ δῆθεν χαρακτήρος καὶ δογματισμοῦ. Μέσα σὲ τέτοια ἐνατένισι τὰ θεμελιώδη προβλήματα παίρνουν πρωταρχικὴ σημασία καὶ ἡ θεώρησις τῶν ἀξιῶν ἰδιαίτερο μέγεθος. Ἡ ἀξιολογία του ὅμως, ἂν ἀπορρίπτη τὸν μαρξιστικὸ ἐπιστημονισμό, δὲν ἀποδέχεται καμμία προσέγγισι σὲ ὑπερβατικὴ πηγὴ. Ἡ θεώρησις ὅμως αὐτὴ τὸν ὀδηγεῖ σ' ἀνυπερέβλητες δυσκολίες, τὶς ὁποῖες στὸ τέλος ὁμολογεῖ. Ἐνδεικτικὸ παράδειγμα εἶναι ἡ ἀποφυγὴ βίας. Διερωτᾶται ὁ σ.: «Πάνω σὲ ποῖο ἔρεισμα μποροῦμε νὰ στηρίξωμε τὴν πεποίθησί μας τῆς ἀνωτέρας ἠθικῆς ἀξίας, πού ἔχει ἡ ἀποφυγὴ τῆς βίας σὲ συσχετισμὸ μὲ τὴν βία;» Καὶ ἀπαντᾷ: «ἐὰν πρέπη νὰ δεῖξωμε τὶς ψυχολογικὰς, κοινωνιολογικὰς καὶ ἱστορικὰς ρίζες αὐτῆς μας τῆς προτιμήσεως, τότε τὸ πρόβλημά μας στὴν βάσι του, δηλαδὴ στὴν τελικὴ πνευματικὴ του δικαιοσύνη, παραμένει ἄλυτο» (σ. 163).

Τὸ δευτέρου πρόβλημα, πού χρειάζεται,

κατὰ τὸν συγγραφέα, ἀνανεῶσι εἶναι οἱ σχέσεις πράξεως καὶ σκέψεως, ἐνῶ ἡ μελέτη τῆς συναφείας τῆς «ἐπιστημονικῆς σκέψεως» μὲ τὴ «μυθικὴ σκέψι» ἀποτελεῖ τὸ τρίτο πρόβλημα. «Ὁ μαρξισμὸς πολὺ ἀντιπροσωπευτικὸς σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο... στὸ πνεῦμα τοῦ ΙΘ' αἰῶνος, θέλησε νὰ ξεπεράσῃ τοὺς μύθους καὶ νὰ ἐτοιμάσῃ τὸ μέλλον μὲ τὴ βοήθεια ἐπιστημονικῶν μόνον γνώσεων· ἐν τούτοις ὁ ἐπιστημονισμὸς του ἔχει ἀκόμη σὰν συνοδοιπόρο τὴ δημιουργία ὁμάδος μύθων ἀνομολογήτων...» (σ. 171).

Ὁ σ. ὅμως, πού ἐπιδιώκει νὰ ξεφύγῃ ἀπὸ τὸ ἀδιέξοδο καὶ ν' ἀνοίξῃ δρόμο ἐπανέρχεται στὴν ἄποψι τοῦ προλόγου του, ὅπου ἔγραφε: «Πέρα ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἀπόπειρα ἐλευθερώσεως ἀπὸ τὸν μῦθο καὶ ἀπὸ τὰ προσωρινὰ συμπεράσματα, στὰ ὁποῖα κατελήξαμε, ὀραμοτιζόμεσθε μία εἰκόνα τοῦ κόσμου ἀνανεωμένη, μέσα στὴν ὁποία θὰ μποροῦσε νὰ βρῆ τὴν θέσι τῆς κάθε μαρξιστικῆς ἄποψις, ἐφ' ὅσον θὰ εἶναι ἀληθινή» (σ. 8).

Ὁ Fougeyrollas ἔχει δίκιο, ὅταν περὶ τῶν τῆν κριτικὴ του ἐξέτασι μὲ τὴ διπλὴ διαβεβαίωσι· πρῶτα ὅτι «τὰ μαρξιστικὰ σχήματα ἐξάντλησαν τὶς θεωρητικὰς καὶ πρακτικὰς τοὺς δυνατότητες» κι' ὕστερα ὅτι «πρέπει νὰ πᾶμε πέρα ἀπ' αὐτὰς τὶς δυνατότητες, ἀποφεύγοντας νὰ ξαναγυρίσουμε σ' αὐτὰς» (σ. 172, 173).

Μ' αὐτὸν ἄλλωστε τὸν τρόπο μπορεῖ νὰ καταλάβῃ κανεὶς τὸν μαρξισμό, θεωρῶντας τον, σύμφωνα μὲ μία ἄλλη ἔκφρασι τοῦ συγγραφέα «σὰν ἓνα ἀπλὸ κομμάτι τοῦ δρόμου μέσα στὴν ἀνθρώπινη πορεία».

JACQUES BOIS

('Απόδοσις Γ. Μ.)

Ο ΑΝΑΣΤΑΣ ΚΥΡΙΟΣ

Ὁ Κύριός μου στίς ἀκμὲς τῶν ἀστρῶν περπατᾷ,
ὅμως, κι' ὁ πιὸ μικρὸς ἀνθός τὸ βάρος του κρατᾷ.
Σὰν τὴν ἰδέα τοῦ χιονιοῦ, λευκό, τὸ φέρεμά Του.
Γελά χρυσὸ τὸ φῶς καὶ παίζει στὰ ξανθὰ μαλλιά Του,
καὶ στίς ἀνθρώπινες καρδιὰς ἀνάλαφρος πατᾷ.

E. ΜΑ·Ι·ΝΑΣ

ΑΙ ΚΙΝΗΣΕΙΣ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΚΑΙ Η ΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΑΓΑΠΗΣ

Ποιά ἀνυπολόγιστη σημασία ἔχει ἡ ὀργάνωσις τῆς νεολαίας γιὰ τὴν ὁμαλὴ ἀνάπτυξί τῆς καὶ τὸ ἠθικὸν μέλλον τῶν κοινωνιῶν καὶ τῶν ἐθνῶν μᾶς τὸ δεικνύει ἡ ἱστορία τῶν κινήσεων τῶν νέων. Κατὰ καιροὺς ὑπῆρξαν διαφορητικὰ τὰ αἷτια καὶ οἱ σκοποὶ, πὺν ὠδήγησαν τοὺς πνευματικοὺς ἀνθρώπους νὰ ὀργανώσουν τὴν νεότητα, πὺν ἀποτελεῖ τὴν ἐλπίδα καὶ τὶς προϋποθέσεις αὐτῆς ἢ τῆς ἄλλης αὔριον. Τὸ τελευταῖο δὲν τὸ ἐλησμόνησε βέβαια καὶ ἡ δύναμις τοῦ σκότους.

ΕΝΑΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΤΗΡΙΟΣ ΦΡΟΥΡΟΣ ΤΗΣ ΝΕΟΤΗΤΟΣ

Ἡ νεανικὴ κίνησις ἀποτελεῖ σήμερα κατεθυντήριον φρουρὸ τῆς νεότητος ἀπὸ τὴν παντὸς εἶδους προπαγάνδα τοῦ κακοῦ, πὺν ἀπευθύνεται πρὸς ὅλα τὰ αἰσθητήρια τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐπαπειλεῖ ποικιλοτρόπως τὴν σημερινὴν κοινωνία μας. Πέραν, ἀλλὰ καὶ συμπερία αὐτοῦ, ἡ νεανικὴ ὀργάνωσις ἐξασφαλίζει καὶ τὴν κατάλληλη ἀτμόσφαιρα ἀγωγῆς καὶ τὴν δυνατότητα διοχετεύσεως τῆς ζωτικότητος καὶ τῶν ὀνειρων τῶν νέων⁽¹⁾. Τοῦτο δὲν διέφυγε τὴν προσοχὴ τῆς Παιδαγωγικῆς. Ὁ καθηγητὴς τῶν Παιδαγωγικῶν εἰς τὴν Σορβὸνην Maurice Debesse γράφει στὸ βιβλίον του «Ἐφηβεία» (τὸ βιβλίον ἔχει μεταφρασθῆ στὰ ἑλληνικά ἀπὸ τὸν κ. Α. Χ. Κούλαν καὶ ἐκδοθῆ ἀπὸ τὴν Χριστιανικὴν Ἐνωσιν Ἐκπαιδευτικῶν Λειτουργῶν), ὅτι «ἡ μόρφωσις τοῦ χαρακτῆρος» τῶν νέων δὲν συντελεῖται μόνον ἐντὸς τῶν κόλπων τοῦ σχολείου, ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ στὸ πρόσφορον περιβάλλον τῶν «κινήσεων τῶν νέων», ὅπου σφυρηλατεῖται τὸ κοινωνικὸν συναίσθημα καὶ μορφώνεται ἡ συνείδησις τῆς κοινωνικῆς εὐθύνῃς μετὰ τὴν συμμετοχὴ τοῦ νέου ἢ τῆς νέας στὰ

φλέγοντα προβλήματα τῆς κοινωνίας⁽²⁾.

Τὴν κοινωνικὴ ἀλλὰ καὶ ψυχολογικὴ σπουδαιότητα αὐτῆς τῆς ἀγωγῆς τονίζουσι δύο διακεκριμένοι καὶ διεθνοὺς φήμης παιδαγωγοί, ὁ Γερμανὸς Fr. W. Foerster καὶ ὁ Ἑλβετὸς Hans Zulliger.

Οἰκοδομῶν ὁ πρῶτος μιὰ Παιδαγωγικὴ ἐπὶ τῶν διδαγμάτων τῆς χριστιανικῆς θρησκείας καὶ τοῦ κλασικισμοῦ, ἐνσαρκώνει τὰ ἰδανικά τῆς στὸν ἄνδρα καὶ τὴν γυναῖκα, πὺν συμπληρώνονται ἀμοιβαία. Ὁ ἄνδρας τελειοῦται στὴν ἀναγνώρισι τῶν εὐθύνων του ἔναντι τῶν συνανθρώπων του, ἡ γυναῖκα παρεμβάλλεται στὴν κοινωνία ὡς κρῖκος συνοχῆς καὶ «ἐξανθρωπισμοῦ» τῆς μετὰ τὸ πνεῦμα τοῦ «ζεστοῦ σπιτικοῦ», τῆς «μητρότητος» καὶ τῆς «θυσίας». «Εἶναι ἀναμφίβολον», γράφει ὁ Foerster γιὰ τὸν ἄνδρα, ὅτι «ὁ ἄνθρωπος γίνεται τόσο περισσότερο ἄνδρας, ὅσον περισσότερο ἀναγνωρίζει εὐθύνες»⁽³⁾. Καὶ συμπληρώνει: «Εἶθε νὰ οἰκοδομῆ ἡ γυναῖκα μιὰ ἐργασία καὶ μόρφωσι ἐπὶ τῆς μητρότητος⁽⁴⁾, ἐνῶ ἀλλοῦ τὴν τοποθετεῖ στὴν κοινωνία ὡς ἐνσαρκώνουσα καὶ ἀκτινοβολοῦσα τὸ «πνεῦμα τῆς οικογενειακῆς ἐστίας», δηλαδὴ τῆς οικογενειακῆς ἀγάπης καὶ ὁμονοίας καὶ οἰκοδομοῦσα «τὴν πολιτεία στὴν ψυχὴ» τῆς μετὰ τὸν «θρίαμβο τῆς θυσίας»^(4α).

Ὁ δεύτερος θεμελιώνει τὴν συνείδησι ἐπὶ τοῦ κοινωνικοῦ συναισθήματος, ἦτοι ἐπὶ τῆς ἰκανότητος τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἀγαπᾷ τὸν συνάνθρωπό του. «Ὅποιος στερεῖται αὐτοῦ τοῦ συναισθήματος, γράφει, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ διαθέτῃ συνείδησι καὶ νὰ

(2) Σχετικῶς βλ. «Ζωή», τόμ. 1959, σελ. 344.

(3) Fr. W. Foerster: «Die Hauptaufgaben der Erziehung», Verlag Herder, Freiburg, σελ. 43 ἔξ.

(4) Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 22.

(4α) Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 24.

(1) Βλ. Γ. Α. Π. «Λέσχες γιὰ τοὺς νέους στὴν Ἀγγλία», «Ἀκτίνες» Ἰανουάριος 1960, τεύχ. 207, σελ. 25.

αἰσθανθῆ τις ἐξεγέρσεις της⁽⁵⁾.

Ἄλλα καὶ ὁ γνωστός παιδαγωγὸς καὶ φιλόσοφος Eduard Spranger προϋποθέτει γιὰ τὸ ἔργο τοῦ «γεννημένου παιδαγωγοῦ» του «ἕνα περιβάλλον, πὺν πληροῦται ἀπὸ ἠθικῶς ὑγιᾶς πνεῦμα, γιὰτὶ μόνον αὐτὸ δύναται νὰ ὑψώσῃ τὸν ἄνθρωπο πρὸς τὰ ἄνω»⁽⁶⁾.

Καὶ ἀναρωτᾶται κανεὶς, πὺν θὰ ἐξασφαλίσθῃ ἔξω τοῦ σχολείου αὐτὸ τὸ «ἠθικῶς ὑγιᾶς περιβάλλον» καὶ πὺν θὰ ἐμπνευσθῇ τὸ ἐπὶ τοῦ «ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν» (Ματθ. 19, 19) κοινωνικὸν συναίσθημα—γιὰτὶ περὶ αὐτοῦ ὁμιλοῦν οἱ ἀνωτέρω παιδαγωγοί—πὺν ἐπιβάλλεται νὰ γίνῃ ὁ γνώμων τῶν ἀνθρωπίνων σχέσεων ὡς τὸ ἐπιτακτικὸν αἶτημα τῆς ἐποχῆς μας; Ἄλλα πὺν ἄλλοῦ, παρὰ στίς νεανικῆς κινήσεις, ὅπου κἀνέει ὁ ἄνεμος τοῦ διαγούσ πνεύματος καὶ ῥεεὶ «πηγῆ ὕδατος ἄλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον» (Ἰω. 4, 14), ὅπου ὁ ἄνθρωπος εὐρίσκει τὸν ἑαυτὸ του στήν συνάντησι μὲ τὸν πλησίον του καὶ σὲ μιὰ κοινὴ πρὸς τὰ ἄνω πορεία μὲ συνοδὸν τὸν Δοτῆρα κάθε ἐπιτυχίας;

Η ΦΩΝΗ ΤΗΣ ΕΓΚΑΤΑΛΕΙΜΜΕΝΗΣ ΝΕΟΤΗΤΟΣ

Ὁ θεσμὸς τῶν νεανικῶν κινήσεων λαμβάνει ἐξαιρετικὴ σπουδαιότητα γιὰ ὠρισμένη μερίδα νέων, τῶν ὁποίων ἡ προσεκτικὴ παρατήρησις μᾶς βοηθεῖ στήν κατ' ἀρνητικὸν τρόπον κατανόησιν τοῦ τί παρέχει ἡ νεανικὴ κίνησις στὸν νέο ἢ τὴν νέα ἐν γένει καὶ στήν ἐξαγωγή ὠρισμένου συμπεράσματος.

Στὸ ἀνωτέρω περιβάλλον μᾶς χριστιανικῆς ἢ μᾶς ἄλλης ὑγιᾶς ἀρχῶν κινήσεως εὐρίσκει βέβαια ὁ κάθε νέος καὶ ἡ κάθε νέα τὴν καθοδήγησι στὰ προβλήματά των, τὴν ἀγνὴ καὶ ἀνιδιοτελεῖ συμπαράστασι, ἀλλὰ καὶ τὴν αἰσιόδοξῃ καὶ χαρούμενῃ ἀτμόσφαιρα, πὺν ἐπιθυμεῖ. Ἰδιαίτερα ὁμως ὁ ἐγκαταλελειμμένος νέος θὰ εὖρη ὅ,τι τοῦ

λείπει καὶ δὲν τὸ εὐρίσκει στίς καρδιᾶς τῶν σημερινῶν ἀνθρώπων. Αὐτὸ δὲ πὺν στερεῖται τὸ «παιδί τοῦ δρόμου» εἶναι ἡ κοινωνικὴ θαλπωρὴ μαζὺ μὲ τὴν νοσταλγικὴ ἐκείνη τῆς οἰκογενείας, ἡ ἔλλειψις τῶν ὁποίων δημιουργεῖ τὸ αἰσθημα τῆς ἀπομονώσεως καὶ μοναξιάς, τῆς περιφρονήσεως καὶ τῆς μειονεκτικότητος. Οἱ ψυχικῆς αὐτῆς καταστάσεις τοῦ προκαλοῦν ἄπειρα ψυχικὰ τραύματα, ὡς τὴν κατάστασι ἐνὸς συνεχοῦς βασανιστικοῦ ἀγχους ἀπὸ τὴν ἔλλειψι ἀσφαλείας καὶ στοργῆς, τὸ μῖσος ἐναντίον τῆς κοινωνίας, ὡς ἀντάλλαγμα γιὰ τὴν ἀδιαφορία τῆς, ἐν γένει ψυχονευρώσεις πὺν κυφοροῦν προϋποθέσεις γιὰ τὴν ἐγκληματικότητα.

Οἱ παιδαγωγοί, ψυχολόγοι, ἐγκληματολόγοι καὶ δικαστικοὶ γνωρίζουν πολὺ καλά πλέον ὅτι ἡ ἐγκληματικότης τοῦ «παιδιοῦ τοῦ δρόμου» ἔχει ὡς αἰτία τῆς τὸ «κλώστημα» καὶ τὴν ἐγκατάλειψι τοῦ ἀπὸ τὴν κοινωνία. Μᾶς ζωντανεύουν δὲ αὐτὴ τὴν ἀλήθεια μὲ πλῆθος εὐγλώττων παραδειγμάτων, πὺν ἀποδεικνύουν ὅτι τὰ πρῶτα βήματα τῶν νεαρῶν ἐγκληματιῶν εἶναι μιὰ ἀντίδρασις στήν ἰδικὴ μας ἀστοργία ὡς κοινωνίας καὶ ὅτι ἡ τάσις των πρὸς συγκρότησι συμμοριῶν μιὰ ἀκόμη ἀπόδειξις ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι «κοινωνικὸν ζῶον» καὶ δὲν ἀντέχει, ἰδιαίτερα ὁ νέος, στήν ἀφόρητὴ ἀτμόσφαιρα μᾶς ψυχικῆς μονώσεως, ὅτι ἔχει ἀνάγκη ψυχικῆς ἐπαφῆς ὡς στηρίγματος ἀσφαλείας καὶ ἐνισχυτικῆς δυνάμεως, ὅτι ἡ συμμορία του δὲν εἶναι παρὰ τὸ ἀντικατάστατον αὐτοῦ, πὺν τοῦ στερεῖ ἡ κοινωνία.

Τί εὐρίσκει, λοιπόν, ὁ «παραστρατημένος νέος» στήν αὐτοδημιούργητη κοινωνία του, πὺν εἶναι καὶ μιὰ ἀρνητικὴ ἀπόδειξις τοῦ μεγάλου ἀποθέματος δυνάμεως ἐφευρετικότητος καὶ δημιουργίας, πὺν διαθέτει; Αὐτόδηλον. Εὐρίσκει μιὰ ψυχικὴ ἀνταπόκρισι, μιὰ ψυχικὴ συνομιλία, ἕνα κοινωνικὸν δεσμό, ἕνα εἶδος ἀδελφικῆς ἀλληλεγγύης, συνανθρώπους μὲ ἀμοιβαία κατανόησι, χάρις στὸ ὁμοιοπαθῆς τῆς περιπτώσεως των καὶ τὰ ἀντικοινωνικά των αἰσθηματά, διοχέτευσι ἀκόμη τῶν δυνάμεων του, εὐρίσκει συντρόφους καὶ συντροφιά, ὅ,τι τοῦ ἔλειπε.

(5) Hans Zulliger: Umgang mit dem Kindlichen Gewissen», Ernst Klett Verlag - Stuttgart, zweite Auflage 1954.

(6) Ed. Spranger: «Der geborene Erzieher». σελ. 36. Quelle U. Meyer - Heidelberg 1958.

ΤΟ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ: ΑΓΩΓΗ ΑΓΑΠΗΣ

Ἴσως τὸ ψυχογράφημα τοῦτο τῶν νέων τοῦ δρόμου μᾶς δείξει γιατί διψᾷ καὶ τί ποθεῖ ἡ νεότης μας. Ἴσως καὶ κάτι ἄλλο πολὺ ἀποκαρδιωτικόν: ὅτι στίς καρδιές τῶν ἀνθρώπων δὲν ὀμιλεῖ ἡ ἀγάπη τοῦ Ἐσταυρωμένου, ὁ Ὅποιος «κατέβη» στὴν γῆ καὶ ἐβάδισε τὸν δρόμο ἐνὸς Γολγοθᾶ ἀκριβῶς γιὰ τὴν λύτρωσι ἐνὸς ἀνθρώπου τοῦ προηγουμένου ἀφορήτου ψυχικοῦ δράματος τῶν παραστρατημένων παιδιῶν.

Τὸ γεγονός μᾶς ἀφαιρεῖ θυμαστὸν μέσον ἀγωγῆς, πού μᾶς τὸ ὑπενθυμίζουν προσωπικότερες κύρους τῆς παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης, ὅταν ὀμιλοῦν περὶ χριστιανικῆς, «χαροποιοῦ ἀγάπης» ὡς τοῦ «Α καὶ τοῦ Ω τῆς ἀγωγῆς μας»⁽⁷⁾, καὶ ἐπικαλοῦνται⁽⁸⁾ ἀνὰ πᾶν βῆμα τῆς παιδαγωγικῆς πράξεως τὴν βοήθειαν τοῦ Ἐυαγγελίου, ἧτοι τοῦ Θεοῦ, ὅστις ἀγάπη ἐστίν» (Α΄ Ἰω. 4, 8 καὶ 4, 16).

Τὰ παιδιά μας δὲν θὰ γνωρίσουν εὐκόλα καὶ ἐξ ὀλοκλήρου τοῦτο τὸ ἀσυλλήπτου θείου μεγαλείου δῶρον τοῦ Σταυροῦ, ἐὰν δὲν τὸ ἰδοῦν εἰς ἓνα προσωπικόν μας παράδειγμα ἀγάπης, πού θὰ ἀποτελῇ τὴν σιωπηλὴν ἐκδήλωσι κάθε ἀγωγῆς, δηλ. κάθε συμπεριφορᾶς μας πρὸς τὴν νεότητα, πού θὰ τὴν συνδέη ἐπαγωγέστατα μὲ τὸν Θεὸ καὶ τὴν ἀρετή.

Τὸ νόημα μᾶς τέτοιας ἀγωγῆς, ἀγωγῆς μὴνύματος καὶ «ἐντολῆς» τοῦ οὐρανοῦ, εὐρίσκει κανεὶς στὸν δρόμο ἀπὸ τὴν Βηθλεὲμ ἕως τὸν Γολγοθᾶν. Ἐὰν δὲ ὁ δρόμος ἐκεῖνος γίνῃ τὸ βίωμά μας, τότε θὰ πλησιάζωμε τὸ νόθον, τὸ ὄρφανόν, ἐν γένει τὸ παραστρατημένο παιδί, ἀλλὰ καὶ τὴν νεότητα γενικώτερον, πού πάντοτε εὐρίσκεται, λόγῳ τοῦ κρισίμου καὶ ἠφαιστειώδους τῆς ἡλικίας τῆς, ὑπὸ τὸν διαρκῆ κίνδυνον τοῦ κατακυλισματος καὶ θά ἀφίνωμε νὰ τῆς ὀμιλοῦν ἱερὰ βιώματα κάποιου Μ. Ἑβδομάδος, ὁπότε καὶ θὰ τῆς παρέχωμε ὅ,τι ὄνει-

ρεύεται, νοσταλγεῖ καὶ τῆς λείπει.

Ἡ ἀγάπη, πού ἐντὸς αὐτῆς «ἀναζωογονεῖται τὸ πνεῦμα τῆς ἀγωγῆς», ἐπιδράζει καὶ συνείδησις καὶ διαμορφώνεται ἢ ἀλλοιοῦται ἐπὶ τὰ βελτίω ὁ δύστροπος χαρακτήρας τοῦ ἀνθρώπου, (ὁ Zulliger ἀναφέρει παράδειγμα νόθου ἐγκαταλειμμένου παιδιοῦ, πού, χάρις στὴν ἀγάπη τῶν θετῶν γονέων του, ἔπαυσε νὰ κλέβῃ, νὰ καπνίζῃ καὶ νὰ ὑβρίζῃ, ἀπέβαλε τὴν ἔχθρα του κατὰ τῆς κοινωνίας καὶ ἐξειλίχθη εἰς σωστὸν ἄνθρωπον καὶ οἰκογενειάρχῃ) εἶναι ἢ προϋπόθεσις κάθε ἀγωγῆς κατὰ τὸν Pestalozzi, πού παραμένει πάντοτε ἓνα ἀνθρώπινον ὑπόδειγμα παιδαγωγοῦ τῆς ἀγάπης γιὰ ὅσους διακονοῦν τὴν «ἐπιστήμην τῶν ἐπιστημῶν» (Γρηγόριος Ναζιανζηνός).

Αὕτη ἡ ἀγάπη εἶναι διάχυτη καὶ στίς χριστιανικῆς κινήσεις τῶν νέων καὶ δημιουργεῖ μὴ ἀμοιβαία ψυχικὴ ἐπαφὴ τῶν κατευθυνόντων καὶ κατευθυνομένων. Ὁ πνευματικὸς ἡγέτης μᾶς κινήσεως τοῦ εἶδους τούτου ὡς καὶ ὁ ἐπικεφαλῆς τῶν ἐπὶ μέρους διακλαδώσεών της δονοῦνται στὸ ἔργον τῶν ὑπείκοντες εἰς θεῖον καθῆκον, κινούμενοι ἀπὸ ἱερὸν ἐνθουσιασμόν καὶ φλέγουσαν πρὸς τὴν νεότητα ἀγάπην, τασσόμενοι τέλος ὑπὸ τὴν σημαία ἐθελοντικῆς διακονίας. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ νεανικὴ κίνησις ἢ ὅποια δῆποτε ἄλλη, πού ἔχει ὡς βῆσι της ἓνα παρόμοιον τρόπον ἀγωγῆς, εἶναι ἓνα χωνευτήριον καὶ τὸ ἔργον της ἓνα χυτήριον χαρακτήρων.

Γιατί, «ὅ,τι πρέπει νὰ λυώσῃ, ἔχει τὴν ἀνάγκη μᾶς δυνατῆς φωτιᾶς» (Ἰψεν). Ἡ φωτιὰ ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι ἡ παιδαγωγικὴ ἀγάπη, πού «ἐπιδρᾷ στὸν τυρῆνα (χαρακτήρα) τῶν ἀνθρώπων, ζεσταίνει τὸν συναισθηματικὸν κόσμον ὀλοκλήρῳ καὶ ἀκτινοβολεῖ τὴν συνάντησι τοῦ παιδαγωγοῦ καὶ παιδαγωγουμένου⁽⁹⁾.

Τυβίγγη

ΚΩΝ. ΙΩ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΗΣ

(7) Gerhard Pfahler: Das Evangelium in der Erziehung σελ. 10 ἐξ., Calwer Verlag - Stuttgart, Hefte zur Förderung des biblischen Glaubens und christlichen Lebens, Heft 4.

(8) Fr. W. Foerster, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 26, 35, 37, 46, 70, 76 κλπ., ὅπου ἡ παιδαγωγικὴ πρᾶξις φωτίζεται ἀπὸ τὴν Ἀγ. Γραφή.

(9) Eduard Spranger ἐνθ. ἄνωτ. σελ. 22.

ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΙΣ ΤΩΝ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

Σ' ὅλα τὰ χριστιανικὰ κράτη ὁλοένα καὶ πιο ἐπιτακτικῆ ἀκούεται ἡ ἐκκλησις πρὸς τὴν Ἐκκλησία νὰ προσέξῃ τὸν πρωταρχικὸ θεσμὸ πὸν λέγεται οἰκογένεια. Φαίνεται πὼς ἡ ἐκκλησις αὐτὴ ἄρχισε νὰ ἔχῃ ἀπήχησι. Πολλὲς βέβαια εἶναι οἱ ἐκδηλώσεις ἐνδιαφέροντος ἐκ μέρους τῶν διαφόρων ἐκκλησιῶν καὶ ἀπασχολήσεις μὲ τὰ προβλήματα τῆς οἰκογενείας, πὸν ἴσως καὶ νὰ μὴ μᾶς εἶναι γνωστές. Θὰ πρέπη ὁμως ν' ἀναφέρωμε, ὡς παράδειγμα, μιὰ προσπάθεια συμπαραστάσεως τῆς οἰκογενείας, πὸν ἔγινε ὑπὸ μορφὴν ἐρευνῆς ἀπὸ τὴν Πρεσβυτεριανὴν Ἐκκλησίᾳ τῆς Ἀμερικῆς καὶ γιὰ τὴν ὁποία γράφει τὸ περιοδικὸ Theology Today (Ἰαν. 1960).

Ὁ σκοπὸς τῆς ἐρευνῆς αὐτῆς ἦταν νὰ μάθῃ ἡ Ἐκκλησία ὅσον τὸ δυνατὸν περισσότερα πράγματα γιὰ τὴν οἰκογένεια καὶ πὼς ἡ Ἐκκλησία θὰ μπορέσῃ νὰ γίνῃ κατὰ θετικώτερον τρόπον ὁ διάκονος τοῦ πρωταρχικοῦ αὐτοῦ «κοινωνικοῦ κυττάρου». «Ἐλπίζεται ὅτι, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἐρευνῆς αὐτῆς, ἂν καὶ δὲν εἶναι ἀκόμη γνωστά, ἡ Ἐκκλησία θὰ μπορέσῃ ὄχι μόνο ν' ἀνακαλύψῃ πὸν ὑστερεῖ στὴ διακονία τῆς γιὰ τὴν οἰκογένεια, ἀλλὰ καὶ νὰ δῇ μὲ νέο πρῶσμα μιὰ ἀπὸ τῆς σημαντικότερες ὑποχρεώσεις τῆς: τὴ συμπαραστάσι στὸ κτίσιμο τῶν οἰκογενειῶν».

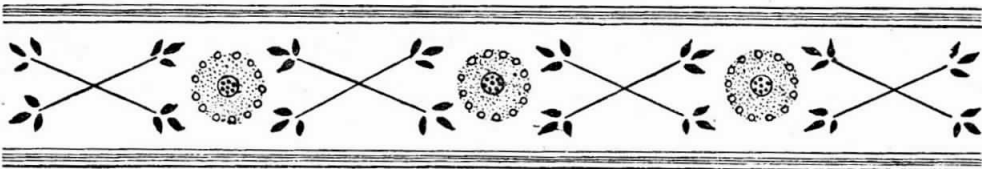
Ἡ ἔρευνα αὐτὴ ἔγινε μὲ τρόπο πὸν νὰ ἐξασφαλίσῃ ὅσο τὸ δυνατὸν τὴν ἐπιτυχία. Ἐγιναν ἐπαφὲς μὲ γονεῖς καὶ μὲ ἐφημερίους, συμβούλια μὲ θεολόγους καὶ ἐπιστήμονας διαφόρων κλάδων, ἀκόμη δὲ καὶ ἔρευνα στὰ συγγράμματα τῆς θεολογίας, κοινωνικῆς ψυχολογίας, κοινωνικῆς προνοίας καὶ ἱστορίας. Εἶναι προφανὲς πὼς ὕστερα ἀπὸ τέτοια ἔρευνα, πολλὰ ὠφέλιμα

συμπεράσματα θὰ προκύβουν πρὸς ὠφέλειαν τῆς οἰκογενείας.

Ἄλλὰ καὶ ἡ ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία δὲν ὑστερεῖ στὴν προσπάθεια συμπαραστάσεως τοῦ γάμου καὶ τῆς οἰκογενείας. Ὡς παράδειγμα ἄς ἀναφέρωμε τὴ λειτουργία ἐνὸς κέντρου συμπαραστάσεως τοῦ γάμου (Marriage Guidance Council) πὸν λειτουργεῖ κοντὰ στὸ Λονδίνο. Σκοπὸς του εἶναι νὰ προστατεύσῃ τὸ θεσμὸ τοῦ γάμου καὶ τῆς οἰκογενείας, νὰ διεξαγάγῃ ἔρευνες γιὰ τὰ προβλήματα πὸν παρουσιάζει ἡ ἔγγαμος καὶ ἡ οἰκογενειακὴ ζωὴ. Νὰ συγκεντρώσῃ ὅλους ἐκείνους πὸν θὰ ἤθελαν νὰ προσφέρουν τῆς ὑπηρεσίας τους γιὰ τοὺς σκοποὺς τοῦ Κέντρου. Νὰ καταστήσῃ τὸ Κέντρον κέντρο ἀγωγῆς τῶν συζύγων καὶ τῶν γονέων στὰ προβλήματα τοῦ γάμου καὶ τῆς οἰκογενείας. Νὰ δώσῃ τὴ συμπαραστάσι του σ' αὐτοὺς πὸν ἀντιμετωπίζουν δυσκολίες στὴν ἔγγαμη ζωὴ, καθὼς καὶ σ' αὐτοὺς πὸν πρόκειται νὰ ἰδρῦσουν μιὰ οἰκογένεια. Καὶ νὰ ἐργασθῇ γιὰ μιὰ κοινωνία πὸν θὰ δώσῃ πρωτεύουσα θέσι στὸ θεσμὸ τοῦ γάμου καὶ ὅπου ἡ δημιουργία μιᾶς οἰκογενείας δὲν θὰ συναντᾷ ἀνυπερβλήτα κοινωνικὰ καὶ οἰκονομικὰ ἐμπόδια.

Χωρὶς νὰ παραλείψωμε νὰ σημειώσωμε ὅτι καὶ στὴν Ἑλλάδα μιὰ τέτοια προσπάθεια γιὰ τὴν συμπαραστάσι τῆς οἰκογενείας ἔγινε ἐκ μέρους τοῦ «Ἑλληνικοῦ Φωτός» (βλ. ἄρθρο: Ἡ ἀλληλεγγύη τῆς ἑλληνικῆς οἰκογενείας, «Ἀκτίνες», Νοέμβριος 1958 σ. 385), ἄς εὐχηθοῦμε τὰ λαμπρὰ αὐτὰ παραδείγματα προσπαθείας γιὰ τὴ μελέτη καὶ ἀντιμετώπισι τῶν προβλημάτων τοῦ γάμου καὶ τῆς οἰκογενείας νὰ εὗρουν καὶ ἄλλους μιμητάς.

Γ. Α. Π.

ΕΝΑ ΓΡΑΜΜΑ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΝΕΟΥΣ

ΕΙΣΑΙ ΝΕΟΣ; ΕΝΑ ΓΡΑΜΜΑ ΓΙΑ ΣΕΝΑ!

Ἀγαπητέ μου φίλε,

Γνωρίζω καλά—ἐξ ἰδίας πείρας, ὅταν βρισκόμουν κι' ἐγὼ στὰ ἐφηβικά χρόνια πού τώρα σὺ βρίσκεσαι—μὲ πόση δυσφορία δέχεσαι κάθε ἕναν πού στέκει δίπλα σου καὶ παίρνει τὴν θέσι τοῦ «δασκάλου». Γι' αὐτό, σοῦ τὸ λέω μιάς ἐξ ἀρχῆς, πὼς δὲν εἶμαι ἀποφασισμένος νὰ παίξω τὸν ρόλο τοῦ «πολύξερου» συμβούλου, οὔτε θά-θελα ποτέ νὰ γίνω, μὲ ὅποιονδήποτε τρόπο, ἐμπόδιο στὸ δρόμο σου.

Εἶμαι, ἕνας νέος ἀκόμη ἄνθρωπος, πού ἔχω περάσει τὴν ἐφηβικότητα πρὶν ἀπὸ μερικὰ χρόνια, καὶ πού ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν ἔχω ἀναστραφῆ πολλές δεκάδες νέων. Ἔτσι, μοῦ δόθηκε ἡ εὐκαιρία νὰ ζῶ πάντα κοντὰ στὴν νεότητα καὶ νὰ γίνω φίλος τῆς νεότητος. Τὰ προβλήματα, οἱ χαρές, τὰ δράματα καὶ οἱ δραματισμοὶ τῶν νέων ἔχουν χαραχθῆ καὶ στὴν δική μου ψυχὴ· εἶναι καὶ δικὰ μου βιώματα. Οἱ παλμοὶ τῆς καρδιᾶς μου εἶναι περισσότερο συντονισμένοι μὲ τοὺς παλμοὺς τῆς δικῆς σου καρδιᾶς—μὲ τοὺς κτύπους τῶν νέων—παρὰ μὲ τοὺς παλμοὺς τῶν συνομηλίκων μου, νεαρῶν ἀνδρῶν.

Ξέρω τί θὰ πῆ ἐφηβικὴ ψυχὴ. Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς στέκω μὲ ἰσορροπία μπροστὰ της. Καὶ κάθε φορὰ πού τὴν συναντῶ, γεννᾶται μέσα μου ἕνας ἀνυπόκριτος θαυμασμός, γιὰ τὸ μυστηριώδες μεγαλεῖον πού κρύβει βαθειὰ μέσα της.

Ἐφηβικὴ ψυχὴ! ἕνας μυστηριώδης κόσμος!

ἕνας παράξενος κόσμος!

ἕνας δυναμικὸς κόσμος!

ἕνας ὁμορφος κόσμος!

Ὅποιος τολμᾶει ἀδέξια ἢ πρόχειρα νὰ μπῆ μέσα σ' ἕνα τέτοιο κόσμο, δὲν κάνει τίποτε λιγώτερο ἀπὸ ἕνα θανάσιμο σφάλμα.

Εἶναι ἁμαρτία νὰ μπαίνη κανεὶς μὲ βρώμικα παπούτσια στὰ ἅγια τῶν ἁγίων ἐνὸς ναοῦ... Εἶναι βεβήλωσις!

Λοιπόν, ἄκουσε, φίλε μου. Ὅπως καὶ παραπάνω σοῦ εἶπα, δὲν θάθελα σὰν ἀγενῆς καὶ ἀπρόσκλητος ἐπισκέπτης νὰ περᾶσω στὸ σαλόνι τῆς καρδιᾶς σου. Ἀλλὰ ἄπλωσ, στέκω ἔξω ἀπὸ τὴν πόρτα τῆς αὐτῆς σου, κτυπῶ, μοῦ ἀνοίγεις καὶ σοῦ δίνω τὴν ἐπιστολὴ αὐτή. Μιὰ ἐπιστολὴ γραμμένη—μὲ βάσι ἐπιστολῆς συνομηλίκων σου—ἀπὸ κάποιον ἄγνωστο φίλο σου...

★

Ἀγαπητέ μου...

πρὶν ἀπὸ λίγο καιρὸ ἕνας δεκαοκτάχρο-νος περίπου νέος μοῦ ἔγραφε:

«Σὰς γράφω καὶ μερικὰ λάθη σας. Δια-βάξω στὸ γράμμα σας:

«Στέφανε(*)! μέσα σου ἔχεις κάτι με-γάλο!»

Καὶ σὰς ἀπαντῶ: Δυστυχῶς δὲν ἔχω τί-ποτα. Καὶ ἀφοῦ δὲν ἔχω, δὲν ὑπάρχει φό-βος καὶ νὰ τὸ χάσω.

«Κράτει δ' ἔχεις»!

Γιὰ νὰ κρατᾶς πρέπει νὰ ἔχῃς. Ἔτσι δὲν εἶναι; Μὰ ἐγὼ δὲν ἔχω τίποτε ἀπο-λύτως.

«Κράτα γερὰ τὸ τιμόνι»!

Ἄν σὰς πῶ ὅτι δὲν ὑπάρχει τιμόνι ἢ καὶ ἂν ὑπῆρχε ἔσπασε, ἀσφαλῶς δὲν θὰ μὲ πιστέψετε.

Κοῖμα! Στὰ δεκαοκτὼ του χρόνια κι' ὅλα μέσα του ἦταν συντριμμα! Κοῖμα! Μι-κρότερος ὅταν ἦταν—τὸν ἤξερα ἀπὸ τότε—εἶχε πλάσει ὁμορφα ὄνειρα γιὰ τὴ ζωὴ. Τώρα, εἶχαν πεθάνει ὅλα μέσα του. Τί-

(*) Τὰ ὀνόματα εἶναι ἀλλαγμένα.

ποτα ζωντανό! Τίποτα ὄρθιο! Καὶ τὸ τιμόνι! Κι' αὐτὸ τσακισμένο!

Κι' ὅμως, τοῦ εἴχα πεῖ ἀπὸ τότε:

κι' ἄν,

τὸ καρᾶνι σὲ κίνδυνο ζυγώνη,

κι' ἄν,

στὸν ὀρίζοντ' ἀστέρι δὲν σιμώνη,

κι' ἄν,

τ' ἄγριο κῆμα θεριεύη καὶ φουντώνη,

Μή!

μὴ δειλιάς! Εἶν' Ἐκεῖνος στὸ τιμόνι.

Μὰ τὸ καρᾶνι τοῦ τὸ κατήντησε δίχως τιμόνι. Καὶ τὸ χωρὶς τιμόνι καρᾶνι εἶναι καταδικασμένο νὰ γνωρίσῃ τὸ βυθὸ τῆς θάλασσας... Πρὶν ἀκόμη ἀνοιχθῆ τὸ καρᾶνι στὸ πέλαγος τῆς ζωῆς, βρέθηκε χωρὶς τιμόνι...

—Πές μου, φίλε μου, δὲν εἶναι κῆμα;

Κι' ἄν μ' ἐρωτοῦσες, γιατί ὁ «καινός» κόσμος τῶν πρώτων ἐφηβικῶν χρόνων, ἔβγαλε ὁ «κενός» κόσμος τῶν τελευταίων ἐφηβικῶν χρόνων, γιατί ὁ... Στέφανος ἔχασε —μᾶλλον—τὸν στέφανον τῆς νίκης τῶν ἐφηβικῶν ἀγώνων, θὰ σοῦ ἀπαντοῦσα χωρὶς περιστροφές καὶ ὑπονοούμενα:

—Γιατί ἡ πίστις τοῦ Θεοῦ καὶ στίς ἄλλες ἠθικὲς ἀξίες ἦταν μιὰ ἐπιπόλαιη πίστις, μιὰ ρηχὴ πίστις, πὺξ ξέφτισε στίς εἰρωνεῖες τῶν ἄλλων καὶ δὲν ἄντεξε στὰ πύρα τῆς ἀπιστίας.

Ὁ Θεὸς δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ τὴν λιγύφυχη, τὴν ἀναιμικὴ μας πίστι. Ἐμεῖς ἔχουμε ἀνάγκη, νὰ πιστεύουμε μὲ θέριμη σ' Αὐτόν.

★

Θυμᾶμαι τί ἔγραφε ἓνας ἄλλος νέος ἀπὸ τὸ κελλὶ τοῦ μελλοθανάτου: «Εἴχα συμπληρώσει τὸν κύκλο μου καὶ ἔνοιωθα τὸν ἐαυτό μου γέρο. Κι' ὅμως ἤμουν δεκαεννέα μόνο ἐτῶν. Λάθος! Ἡ ἡλικία μου ἦταν: δεκαεννέα χειμῶνες! Τὰ νειᾶτα μου ἦσαν ἓνα ψέμα, μιὰ παρωδία. Καὶ ἐπέμεναν ἀκόμα νὰ ὑπάρχουν γιὰ νὰ δίνουν μεγαλύτερη ἀξία στὸ μαρτύριό μου».

Ὅταν ὁ κατάδικος αὐτὸς ἦταν στὰ δώδεκά του χρόνια, ἦταν μαθητὴς τοῦ καθηγητικοῦ σχολείου καὶ ζοῦσε μὲ τοὺς δικούς του νεανικοὺς δραματισμοὺς. Δὲν πρόσεξε ὅμως. Παραστράτησε. Δὲν ἔφταιγε μόνον ὁ ἴδιος σ' αὐτό. Ἐφταιγαν—ἔμμεσα—κι'

ἄλλοι, μὰ πιὸ πολὺ ἔφταιγε ὁ ἴδιος πὺξ δόθηκε στὸν ἑαυτό του ὁ ἀριθμὸς 66565 τῶν φυλακῶν τοῦ Σὰν Κουέντιν.

Ὅταν γεννᾶται ὁ ἄνθρωπος, δὲν γεννᾶται γιὰ νὰ κράξῃ ἀπελπισμένα, ὅταν φθάσῃ στὰ δεκαεννέα του χρόνια: «Τὰ νειᾶτα μου ἦσαν ἓνα ψέμα, μιὰ παρωδία» ἀλλὰ γεννᾶται ὥστε, ὅταν φθάσῃ στὴν ἄνθησι τῆς νεότητός του, νὰ μπορῆ γεμᾶτος ἰκμάδα καὶ σφριγος, γεμᾶτος χαρὰ καὶ εὐτυχία νὰ μπορῆ νὰ λήῃ τὸ τοῦ Fr. Mauriac: «Τί θαῦμα νὰ εἶναι κανεὶς εἴκοσι χρόνων!»

Ἀλήθεια, τί θαῦμα νὰ εἶναι κανεὶς εἴκοσι χρόνων!

★

Ἐνας ἄλλος δεκαεπτάχρονος νέος μοῦ ἔγραφε πρὶν ἀπὸ δυὸ ἀκριβῶς χρόνια: «Ἐγὼ γνώρισα χωρὶς τὸν κόσμον. Ὅχι βέβαια τελείως. Ἐχῶ ὅμως λάβει μιὰ εἰκόνα αὐτοῦ. Γνώρισα καὶ τὸ καλὸ καὶ τὸ κακό... Ἐμαθα καὶ ἔζησα πράγματα καὶ ἀλήθειες πὺξ ἴσως πολὺ λίγοι θὰ τίς ἔχουν γνωρίσει. Δὲν μὲ τραβάει τὸ κακό. Μερικὲς φορὲς τὸ κάμνω ὅμως, ἐνῶ ξέρω πὺξ εἶναι κακό. Γιατί, δὲν ξέρω. Τί μὲ σπρώχνει, οὔτε κι' αὐτὸ τὸ ξέρω».

.....
Τί τραγικὲς ἀντιφάσεις σὲ μιὰ ἐφηβικὴ ζωὴ!

Δὲν χρειάζονται φιλοσοφίες γιὰ νὰ ἀντιληφθῆ κανεὶς, πὺξ ὅταν μιὰ καρδιά ἔχη δυὸ «ἀφεντικά»—καὶ τὸ καλὸ καὶ τὸ κακό—ζῆ τίς παραπάνω καταστάσεις τοῦ τραγικοῦ δράματος. Εἶναι οἱ νέοι, πὺξ μὲ τὸ ἓνα χέρι ἀγκαλιάζουν τὸ καλὸ καὶ μὲ τὸ ἄλλο τὸ κακό. Ἀγαποῦν καὶ τὸ καλὸ καὶ τὸ κακό. Λάθος! Ὅποιος ἀγαπάει τὸ καλὸ, δὲν μπορεῖ συγχρόνως νὰ ἀγαπᾶ καὶ τὸ κακό. «Οὐδεὶς δύναται δυοὶ κυρίως δουλεῦν» ἢ γὰρ τὸν ἓνα μισήσει καὶ τὸν ἕτερον ἀγαπήσει, ἢ ἐνὸς ἀνθέξεται καὶ τοῦ ἕτερου καταφρονήσει». Ἡ μὲ τὴν μιὰ παρτάξι, ἢ μὲ τὴν ἄλλη. Οἱ συμβιβασμοὶ εἶναι τὰ ἔντεχνα δίκτυα τοῦ διαβόλου.

«Δὲν μὲ τραβάει τὸ κακό. Μερικὲς φορὲς ὅμως τὸ κάμνω...». Ἐ, τότε λοιπόν, πὺξ συμβαίνει τὸ κακό νὰ μὴ σὲ τραβά καὶ νὰ τὸ ἐφαρμόζης;

Ἀπλούστατα. Χωρὶς κᾶν ἴσως νὰ τὸ κα-

ταλάβης, ὁ πονηρὸς σ' ἔμπλεξε στὰ δίκτυα του. Οἱ συμβιβασμοὶ καὶ οἱ ἀβαρεῖς τάχα ὑποχωρήσεις εἶναι τὰ ἔντεχνα δίκτυα τοῦ διαβόλου.

Πρόσεχε!

Οἱ συμβιβασμοὶ εἶναι καὶ δεῖγμα ἀνανδρείας. Καὶ ἡ ἁμαρτία μοῦ ἀρέσει καὶ τὸν οὐρανὸ ἀγαπῶ. Ὅχι φίλε μου, ἢ τὸ ἓνα ἢ τὸ ἄλλο. «Τὰ νειᾶτα, λέγει ὁ P. Claudel, εἶναι πλασμένα γιὰ τὸν ἡρωϊσμό» γιὰ ἡρωϊκὲς ἀποφάσεις. Μὰ ὁ συμβιβασμὸς δὲν εἶναι ἡρωϊσμός. Ὁ συμβιβασμὸς δὲν εἶναι γιὰ σένα. Δὲν εἶναι ἔτσι;

★

Στὸν ἀγῶνα σου, ἀγαπητέ μου, στὴν ἀνηφορικὴ σου πορεία γιὰ τὴν κατάρκτησι τῆς ἀρετῆς, θὰ σκοινιάφης στὶς πέτρες, θὰ πέσης στ' ἀγκάθια, πάνω στὰ βράχια, θὰ πονέσης, θὰ ματώσης, κ' ἴσως πληγωθῆς κάπως βαρειά... Ἀλλά, μὴ ἀπογοητευθῆς. Μὴ χάσης τὸ κουράγιο σου. Μὴν ἀποκάμης, τοῦ καλοῦ ἀγωνιστῆ. Μή! βλέπε πάντα τὴν φωτεινὴ κορυφὴ καὶ ἔλλιζε στὴ νίκη.

Αὐτὲς οἱ πτώσεις δὲν ἔχουν καμμιά σχέσι μὲ τὸν κόσμο τοῦ κακοῦ. Ἄλλο πρᾶγμα νὰ πέφτης ἀνεβαίνοντας γιὰ τὴν κορυφὴ, καὶ ἄλλο πρᾶγμα νὰ συνθηκολογῆς μὲ τὴν παράταξι τῆς ἁμαρτίας. Τὶς πτώσεις—ποὺς λίγο, ποὺς πολὺ—τίς γνωρίσαμε ὅλοι μας. Κι' ἐσύ—μὴ τρομάξης—θὰ τίς βρῆς μπροστά σου, στὸ ἀνέβασμά σου. Μὰ πρόσεχε, φίλε μου! Πρόσεχε, μὴ σ' εὔρη ἡ νύκτα ἀκόμη πεσμένον. Εἶναι κρῖμα, τὰ νυκτοπούλια νὰ βροῦν τέτοια τροφή...

«Δὲν ἔχω πιά τὴ δύναμι πού εἶχα στὰ δεκατέσσερα καὶ στὰ δεκαπέντε μου χρόνια γιὰ ν' ἀγωνισθῶ». Καὶ δὲν ἦταν παρὰ ἓνα παλληκάρι δεκαεπτὰ μόλις ἐτῶν. Ἐτυχε νὰ πέση στὸν ἀνηφορικὸ του δρόμο καὶ νὰ τὸν βρῆ ἡ νύκτα ἀκόμη πεσμένον... Ὅταν, λίγο πῶ ἔπειτα, τὸν «τσιμίπησε» τὸ ἀρπακτικὸ νυκτοπούλι, ἀνοιξε τὰ μάτια του βγάζοντας μιὰ ὀδύνηρὴ κραυγὴ πόνου. Ὁ σπαραγμὸς του ἀντήχησε γοερὰ μέσα στὴ νύχτα...

Κι' ἂν ἀκόμα συμβῆ, νὰ πέσης κάποτε στὸ χῶμα, ἄκουσε φίλε μου. Μὴν ἀποκάμης.

Ἀτένισε τὸ γαλανὸ οὐρανὸ. Ψιθύρισε τοῦ κάτι...

Δέσε τὸ τραῦμα σου.

Σήκω. Τὸ χῶμα δὲν εἶναι γιὰ σένα.

Προχώρει. Καὶ βλέπε πάντα τὴν κορυφὴ.

★

Στὴν πρώτη σελίδα ἐνὸς βιβλίου εἶναι γραμμένη ἡ ἐξῆς ἀφιέρωσις:

«Στὸν ἀδελφὸ μου Γιώργο.

Νικητὴ τῶν ἐφηβικῶν ἀγῶνων».

Νικητὴ τῶν ἐφηβικῶν ἀγῶνων! Τί ὑπέροχη ἀφιέρωσις.

Μὴ μοῦ πῆς, φίλε μου, πὼς δὲν θὰ ζήλευες μιὰ τέτοια ἐπιθράβευσι στὸ τέλος τῶν ἐφηβικῶν σου χρόνων· στὸ τέλος τῶν ἐφηβικῶν σου ἀγῶνων!

Εἶναι ὑπέροχο, ἀλήθεια, νὰ φθάσης στὴν κορυφὴ ὅπου ἡ δόξα στεφανώνοντάς σε μὲ τῆς νίκης τὸ στεφάνι, θὰ σοῦ πῆ: «Στόν... νικητὴ τῶν ἐφηβικῶν ἀγῶνων».

Καὶ στὸ ἰδρωμένο ἀπὸ τοὺς ἀγῶνας πρόσωπό σου, θὰ λάμψη τὸ φῶς τῆς νίκης, καὶ θὰ ζωγραφισθῆ ὁ θρίαμβος τοῦ τροπαιοῦχου.

Ἀγαπητέ μου φίλε,

μιὰ τέτοια σκηνή, σοῦ εὔχομαι ὀλόψυχα νὰ τὴν ζήσης!

Μὲ ἀγάπη πολλή

Φ. ΠΑΓΚΡΑΤΙΟΣ

Τ. Γ.: Ἄν, διαβάζοντας τὴν ἐπιστολὴ αὐτή, σοῦ γεννήθηκαν διάφορες σκέψεις, ὀτιδήποτε σκέψεις, θὰ σὲ παρακαλοῦσα νὰ μοῦ τίς ἔστειλνες. Ἡ συμβολὴ σου θὰ μοῦ ἦταν πολὺτιμη.

Ἄν, διαβάζοντας τὴν ἐπιστολὴ αὐτή, νομίζης, πὼς θὰ μπορούσα κάπου κάπως νὰ σὲ βοηθῆσω, μὴ διστάσης νὰ μοῦ γράψης. Εἶμαι πρόθυμος στὴν διάθεσί σου.

Φ. ΠΑΓΚΡΑΤΙΟΣ

«ΟΙ ΦΟΙΤΗΤΑΙ ΜΑΣ!...»

Στους καρπούς της χριστιανικής αναγεννήσεως τῶν χρόνων τῆς Κατοχῆς ἀνήκει καὶ ἡ χριστιανικὴ φοιτητικὴ κίνησις. Μία χαρακτηριστικὴ σελίδα ἀπὸ αὐτὴν —ἐλπίζω νὰ ἐπανέλθουμε στὸ χρονικὸ της σὲ ἄλλη εὐκαιρία— θὰ δώσῃ τοῦτο τὸ «Θέατρο τῆς ζωῆς».

★

Ἀθήνα, ἓνα βράδυ τοῦ 1942. Ἐξω ἡ πεῖνα, ὁ φόβος, ἡ «ἠθικὴ ἀνομβρία», ὁ ἐγκαταλελειμμένος λαός, τὸ ὑποχθόνιο ἡφαιστείο πὸν ἐτοιμάζει τὸν Δεκέμβριον. «Αἱ οὐαὶ πὸν ἀκούονται εἰς τὴν ἑλληνικὴν χώραν, συγχρόνως μὲ τὰς φωνὰς κατὰ τῆς ἀποστασίας, τὴν ἀπαρχὴν σωτηρίας». Σὲ μιὰ γνωστὴ αἴθουσα εἶναι συγκεντρωμένοι λίγοι φοιτηταί, λίγες φοιτήτριες. Κοντὰ τους μιὰ παρουσία πὸν ἐθέριμανε τὴν ἐποχὴ: Ὁ ἀείμνηστος Σεραφεῖμ Παπακώστας, σύμβολο τῆς ἐνότητος τοῦ κηρυκτικοῦ ἔργου μὲ τὸ πολιτιστικὸ τῶν «Ἀκτινῶν». Ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου πὸν ἐπωμίζεται στὴ συγκέντρωσι αὐτῆ μιὰ νέα προσπάθεια (τῶν ζωντανῶν μὸν ἀπαγορεύονται τὰ ὀνόματα).

Ὁ καθηγητὴς μίλησε στοὺς φοιτητάς:

«Κρίσιμη εἶναι ἡ γενεὰ μας. Γενεὰ τῆς ριζικῆς ἀνοικοδομήσεως... Τὸ πνεῦμα κοιμάται σήμερον. Μὰ ὅταν τελειώσῃ ὁ πόλεμος, μὰζὺ μὲ τὰ νέα δεινὰ πὸν θὰ ἀκολουθήσουν, μὰζὺ μὲ τὸ χάος, θὰ ἀρχίσουν οἱ πνευματικῆς ἀναζητήσεις. Πολλοὶ θὰ θελήσουν νὰ ὀδηγήσουν τὸν κόσμον. Ὅλες ὁμως οἱ θεωρίαι ἐφημερόσθησαν καὶ ἀπέτυχαν. Ὁ Θεὸς καλεῖ ἐμὰς νὰ γίνωμεν συνεργοὶ Του εἰς τὸ ἔργον τῆς ἀνοικοδομήσεως... «Ἴδου αἱ χῶραι λευκαὶ πρὸς θερισμόν». Ὁ λαὸς μας περιμένει... Οἱ φυσικοὶ ἐργάται διὰ μιάν πνευματικὴν ἀνοικοδόμησιν εἴσθε σεῖς...».

—Ἐμεῖς;

Ἐκίτταξαν ὁ ἓνας τὸν ἄλλον οἱ φοιτηταί.

—Ἐμεῖς;

Κρῦθ, οὐυστὸ τὸ τζάκι. Σκύβει ὁ κα-

θηγητὴς μὲ ὑπομονή, μαζεύει τὸ προσάναμμα, φυσάει τὶς σπῖθες ν' ἀναστήσῃ φλόγα:

«Ἄν ἀκούσωμε τὴν πρόσκλησι, λίγων ἀνθρώπων ἢ ζωῆ θὰ εἶναι τόσο γεμάτη, ἐπιτυχημένη ἄξια... Ἄν κλείσωμε τ' αὐτιά μας... Ἄς πᾶμε καλύτερα στ' Ἀμπελάκια τῆς Σαλαμῖνος, στὸ «νεκροταφεῖο τῶν ναυαγίων», νὰ τὸ ἰδοῦμε. Αὐτὸ θὰ εἶναι τὸ κατάντημά μας...».

Οἱ φοιτηταὶ καὶ οἱ φοιτήτριες ἀκούσαν τὴν πρόσκλησι. Πολλοὶ μεγαλύτεροι ἐπιστρατεύθηκαν πρόθυμα. Ἐδλογημένη συνεργασία πὸν ἄρμυζε «εἰς σῶμα ἓν» εἰς «ἀλλήλων μέλη» τὰ ποικίλα τάλαντα.

★

Μετὰ ἓνα χρόνον. 31 Δεκεμβρίου 1943. Ἡ ἴδια αἴθουσα, γεμάτη τώρα φοιτητόκοσμον. Λίγοι προσκεκλημένοι φίλοι χαίρονται τοῦτο τὸν ἥλιον, μέσα στὴ συννεφιά τῆς Κατοχῆς:

«Οἱ φοιτηταὶ μας!...» Φῶς στὰ πρόσωπα, ζεστασιά, ὑγεία στὴν καρδιά.

Τὰ τζάμια τῆς αἰθούσης δονήθηκαν... Ἐνα βαρὺ ἀεροπλάνο τῆς «Λούφτ βάρφε» ἔσεισε τὸν τόπον. (Σκόπιμα πετοῦσαν τότε χαμηλά, γιὰ νὰ σκιάζονται οἱ ραγιαδες).

Οἱ φοιτηταὶ σηκώθηκαν. Ψάλλον τὸν θούριό τους (Ραιψωδὸς τῆς ὠμορφῆς ἐκείνης ἐποχῆς, ὁ ἀξέχαστος Βερίτης, συνθέτες ἄλλοι, ζωντανοὶ σήμερον). Δονήθηκαν πάλι τὰ τζάμια ἀπὸ τὸ τραγοῦδι τῶν ραγιαδῶν:

«Ὁ Χριστὸς ἀρχηγὸς μας
καὶ στρατιῶτες ἐμεῖς...».

Σταμάτησε ὁ ὕμνος. Κάθησαν οἱ φοιτηταί, ἔσβυσε ὁ θόρυβος, τὰ ψιθυρίσματα. Τὰ νεανικὰ κεφάλια ὀρθώνονται, μὲ ἔντονη προσδοκία. Ὁ καθηγητὴς πὸν τοὺς ὠδήγησε, πὸν ἐμόχθησε καὶ ἀγωνίσθησε κοντὰ τους, θὰ κἀνῃ τὸν ἀπολογισμό τοῦ πα-

ληροῦ, θὰ δώσῃ τὸ πρόγραμμα τοῦ νέου χρόνου. Ἡ ὁμιλία του αὐτῆ—ἐφαρμογὴ τῆς γενικώτερης θεωρίας του γιὰ τὸν πολιτισμό—πληροφορεῖ γιὰ τὸ νεῦρο, τούτης τῆς πλούσιας καρποφορίας κι' ἐκείνης πὺν ἀκολούθησε στὰ ἐπόμενα χρόνια.

«...Θὰ ἀποχαιρετήσωμε τὸν χρόνο πὺν ἐπέρασε, θὰ ὑποδεχθοῦμε τὸν νέο, μὲ τὸν ἰδικόν μας τρόπο. Ἐργαζόμενοι! Εἰς τὴν βραδυνὰ αὐτῆ ὄχι διασκέδασι ἀλλὰ κοπιαστικὸ ἔργο σὰς ὑποσχομέθα, μὲ τὴν κριτικὴν τοῦ παρελθόντος, ἐνατένισιν τοῦ μέλλοντος...»

Ἐὰν προὔτελογίζαμε τὸ ἔργον πὺν ἔγινε τὸ 1943, αὐτὸ θὰ ἦταν μιὰ «τρέλλα». «Μωρία» ὅμως δὲν ἦταν πάντοτε γιὰ τοὺς «σοφοὺς» τὸ Εὐαγγέλιον; Μὲ τὴν «σοφίαν ὅμως τῶν συνετῶν» δὲν ἐσώθη ἡ ἀνθρωπότης...».

Σὰν ἀστραπὴ περνᾷ μπροστὰ στὰ μάτια τῶν φοιτητῶν ὀλόκληρη τούτη ἡ χρονιά... Μῆνα μὲ μῆνα, ἑβδομάδα πρὸς ἑβδομάδα, ἡμέρα τὴν ἡμέρα, μιὰ πνευματικὴ δημιουργία πρωτογνώριστη εἶχε γεμίσει τὴν ζωὴν τους...

Ἐβδομαδιαῖα «φροντιστήρια», μηνιαῖα «συνθήματα», «κοσμοθεωριακὰ» μαθήματα, «συνεργεῖα μελέτης Ἁγίας Γραφῆς», φοιτητικὴ Πρόνοια, Κατασκήνωσις, φοιτητικὰ «Ἀπόδειπνα». Τὸ Πάσχα ἡ λαμπρὴ ἐξόρμησις μὲ τὸ πανηγυρικὸ τεῦχος τῶν «Ἀκτίνων» (προ-διακλήρουξις στοὺς ἀνθρώπους τῶν γραμμάτων), τὰ Χριστούγεννα ὁ γενικὸς συναγερωσ μὲ τὸ «Μήνυμα ἐπιστροφῆς (εὐαγγελισμὸς στὸν πικραμένο λαὸ), τὰ κάλλαντα τώρα τῆς σκλαβιάς, τὸ τεῦχος τῶν «Ἀκτίνων» γιὰ τὴν γυναῖκα καὶ τὰ προβλήματα τῆς...

Ποῦ ἦταν τὸ μυστικὸ τούτου τοῦ κατακλισμοῦ ἐπιτυχίων; Ἡ ὀλοκληρωμένη χριστιανικὴ θεωρία, ἡ σωστὴ γραμμὴ, ἡ ρωμαλέα ἡγεσία, ἡ εὐλόγημένη ἐνότητα.

★

«...Τὸ ἔτος αὐτὸ ὑπῆρξε μάρτυς καὶ ἀπόδειξις, εἰς ὄλον τὸν κόσμον, ὅτι ἡ ἀποστασία εἶναι πηγὴ κακῶν καὶ σωτηρία εἶναι ἡ ἐπιστροφή εἰς τὸν Χριστόν... Αὐτὴ ἡ ἀλήθεια μᾶς ὠδήγησε ὡς κεντρικὴ γραμ-

μὴ εἰς τὰ Χριστιανικὰ Φοιτητικὰ Φροντιστήρια...».

Μιὰ ἀναδρομὴ κάνει ἔπειτα στὶς κύριες γραμμὲς τοῦ ἔργου τῆς χρονιάς, ὁ εἰσηγητῆς τους. Κῶδιξ πολῦτιμος γιὰ κάθε χριστιανικὸ ἔργο κάθε ἐποχῆς τούτες οἱ κατευθύνσεις:

«...Θὰ μείνουν λίγοι, δὲν μᾶς νοιάζει. Ἄλλὰ μὲ πίστι ξεκαθαρισμένη ἀπὸ φτιασίδια, συμβιβασμοὺς. Ἐκείνοι πὺν παραδέχονται τὸν λόγον τοῦ Σταυροῦ ὡς Θεοῦ δύναμιν καὶ σοφίαν...

...Δὲν ἔχει χῶρο ἐδῶ γιὰ ἀπλοῦς ἀκροατάς. Ὅλοι δουλετάδες ἐκεῖ ὅπου ἐτάχθηκε ὁ καθένας...

...Δὲν σᾶς καλοῦμε σὲ ἀνέσεις καὶ ἀπολαύσεις, ἀλλὰ σὲ θυσίας. Ἐκεῖνος πὺν ἴδρυσεν τὸν Χριστιανισμὸ μὲ τὸν Σταυρὸ ἄρχισε, μὲ τὸν Σταυρὸ συνέχισε καὶ μὲ τὸν Σταυρὸ τελείωσε...

...Κρυπτοχριστιανοὶ δὲν ἔχουν θέσι ἐδῶ ἀλλὰ πιστοὶ μὲ θάρρος καὶ παρηγορία σ' ἐκείνον πὺν νίκησε τὸν κόσμον καὶ μαρτύρησε τὴν Ἀλήθεια...

...Χριστιανισμὸς δὲν εἶναι μόνο μιὰ λειτουργία ἢ μιὰ μελέτη τῆς Γραφῆς καὶ ἡ ὑπόλοιπη ζωὴ, ζωὴ ἀτομικισμοῦ, ὅπως τοῦ κάθε ἄλλου... Εἶναι ὀλοκληρωμένη θεωρία πὺν κυβερνᾷ ὄλο τὸν βίον...

...Δὲν μπορεῖ ὁ ἕνας ἀπὸ μᾶς νὰ πεθαῖν ἀπὸ τὸ πολὺ φαί καὶ ὁ ἄλλος νὰ λιποθυμᾷ ἀπὸ τὴν πείνα. Χωρὶς ἀλληλεγγύη, ἡ ἀγάπη καὶ ἡ προσευχὴ εἶναι βδέλυγμα μπροστὰ στὸν Θεόν...».

Μπόλι γερό, γνήσιο, ὑγείας χριστιανικῆς φντεύτηκε στὰ νέα κλαριά τοῦ φοιτητόκοσμου. Πέταξε γρήγορα ὄμορφους, ρωμαλέους βλαστοὺς, ὄραία χριστιανικὴ ζωὴ καὶ δράσι τότε. Βλέπεις καὶ σήμερα, ἐδῶ, ἐκεῖ τοὺς καρπούς του. Ἄρτιους, πετυχημένους ἀνθρώπους, ὀλοκληρωμένους χριστιανικὲς προσωπικότητες.

★

Γιὰ τὸ ταξίδι χρειάζεται τὸ πλοῖο, ἡ γραμμὴ πορείας. Μόνα ὅμως δὲν ἀρκοῦν. Ἄγρυπνος καπετάνιος ὁ ἡγέτης εἶναι ἀνάγκη ὀλοένα νὰ ξαναφέρῃ τὸ καράβι στὴ

σωστή πορεία πὺν τὴν χαλᾶ ὁ κόντρα ὄσο κ' ὁ οὐριος ἄνεμος.

«Τὸ σύνθημα τὴν ὥρα τοῦ 1944, θὰ εἶναι στροφὴ πρὸς τὰ ἔσω. Νὰ κατασιγάσουν οἱ θόρυβοι τοῦ ἔργου. Νὰ ἀνασυγκροτηθοῦμε. Τὸ ἐξωτερικὸ ἔργο ἔχει ἐνθουσιασμούς, θόρυβο, ἔχει ὁμως ὀλιγώτερο βάθος. Ὁ χριστιανικὸς πολιτισμὸς ὁμως, ἡ χριστιανικὴ ζωὴ, θέλει δυὸ κομπιά—σὰν τὴν βάρκα—γιὰ νὰ προχωρή. Ἐργασία, πρὸς τὰ ἔσω, τὸ ἔνα. Ἐργασία πρὸς τὰ ἔσω, τὸ ἄλλο. Ἄμα τραβοῦμε μόνον τὸ ἔνα ἢ βάρκα στριφογυρνᾷ ὄλο στὸ ἴδιο μέρος, δὲν προχωρεῖ. Τὴν ὥρα θὰ γυρίσετε εἰς τὸ σπουδαστήριον, εἰς τὸ Ταμιεῖον τῆς περισυλλογῆς... Θὰ προσπαθήσωμε νὰ κυριεύσωμε τὴν ὥρα μερικὰ ὀχυρά...».

Ζεστό τὸ ἀκροατήριον. Τὰ νειᾶτα ρουφᾶνε τὶς φωτισμένες, σοφῆς ὑποθήκες. Πλαταίνουν τὰ στήθια, ἀνασαίνουν μ' εὐγνωσύνη τὴν ὕγεια. Πίστι χριστιανική, ἀγάπη καὶ ἐπιστήμη γεμάτες ἀνθρωπιά, συμπόνια, κατανόησι, συνθέτουν μπροστὰ στὰ μάτια τοὺς τὸ δύσκολο ἔργο τῆς ἀγωγῆς πρὸς τὸν ἄρτιον ἄνθρωπον. Γιὰ τὴν χριστιανικὴν προσωπικότητα πὺν ἀποζητᾷ ἡ κάθε ἐποχὴ:

«...Νὰ ἀλωθῇ ἡ τὰ ξίς. Ἐργατικοὶ οἱ Ἕλληνες, δουλεύομε ὁμως χωρὶς σύστημα.

...Πολλὴ ἀνδρεία μᾶς χρειάζεται, παρησία, καύχησι γιὰ τὴν Πίστι τοῦ Σταυροῦ. Χωρὶς αὐτὴ δὲν θὰ σωθῇ τὸ Ἔθνος...

...Εὐγένεια καὶ ἀνθρωπιά! Σὲ ἀλήτικους» καιροὺς ζοῦμε. Φιτώρια εὐγένειας καὶ ἀνθρωπιάς, ἀποζητᾷ ἡ ἀηδιασμένη κοινωνία....

...Πνεῦμα μαθητείας! Γίνετε ἐσεῖς «σοφοὶ ἐν Χριστῷ». Ἀγκαλιάστε σὲ ὄλη σας τὴν ζωὴ τὸ χριστιανικὸ ἀξίωμα «νῦν ἄρχομαι μαθητῆς εἶναι»...

...Ἐλεύθεροι εἶσθε σὲ κάθε ζήτημα συνειδήσεως, ἀλλὰ μάθετε πειθαρχία—καὶ στὸν νεότερό σας σὰν εἶναι ἀρμόδιος. Αὐτὸ ἔχει ἀξία...

...Ἀγάπη ἔπειτα, ἀγάπη! «Ἐν τούτῳ γινώσκονται πάντες» τίνος μαθητῆς εἶσθε. Κοινωνία ἀνθρώπων πὺν ἀγαποῦν καὶ τιμοῦν ἀλλήλους. Νὰ τὸ «ὑπόδειγμα πὺν πα-

ραδέχεται, ὅταν τὸ ἰδῇ, κάθε καλόπιστος ἄνθρωπος...

...Μελέτη καὶ κατάρτησι στὴν κοσμοθεωρίαν σας. Μελέτη τῆς Γραφῆς. Χωρὶς μελέτη μπορεῖς νὰ πιστέψης. Μόνον μὲ τὴ μελέτη ὁμως θὰ ὀδηγήσης στὸν πολιτισμὸ...».

Τὸ τελευταῖον τὴν ὥρα καὶ σπουδαιότερον ὀχυρό:

...Θυσία τοῦ ἐγώ. Χριστιανικὸ ἔργο χωρὶς θυσία τοῦ ἐγώ δὲν δυναμώνει, δὲν καρποφορεῖ, δὲν ἀποθανατίζεται...».

Γιὰ τὶς φοιτήτριες, μιὰ ἰδιαίτερη παραίνεσι:

«...Βλέπετε τὴν ὥρα τὸν χριστιανικὸν φεμινισμό, τὴ δημοκρατία, τὴν τρωινὴ ἀνύψωσί σας. Γίνετε ἄξιες τούτης τῆς προόδου. Ἐχετε τὴν εὐθύνη ἀκέραια. Κυρίες αὔριο, θὰ φέρετε τὸ χριστιανικὸ πνεῦμα στὴν κοινωνία. Ἀπὸ τὴν ἐπιτυχημένην σὲ ὄλα, τὴν ἀφιερωμένην ἔκατό τὰ ἔκατό χριστιανικὴν οἰκογένειαν ἐξαορτᾶται κατὰ μέγα μέρος ἡ εὐτυχία τοῦ Ἔθνους...».

«Μιὰ ἀλυσίδα χρυσοῦ πνευματικῶν προγόνων ἀρχίζει ἀπὸ τὸν Χριστό. Αἰσθάνθησαν, θυσιάσθησαν, μαρτύρησαν... Μᾶς ἔδωσαν ἀποκοῦμπι, ἔργα, δύναμι. Καὶ περιμένουν ἀποτελεσμα. Ἡ δικὴ μας θυσία ἢ ἀυταπάνησις, ἄς προστεθῇ νὰ προχωρήσῃ τὸ ἔργο παρὰ πρῶτα.

Πρέπει νὰ νικήσωμε γιὰ τὴν δὲν μποροῦμε νὰ ζήσωμε χωρὶς τὴν νίκη. Ὁ Χριστιανὸς πὺν ἐγεύθη τὴν ζωὴν τοῦ Κυρίου, ἀσφυκτιᾷ στὸν μοναχλιασμένο ἀέρα τοῦ κόσμου. «Εἰς τίνα ἀπελευσόμεθα;» Ἄς ἀφιερῶσωμε τὴν ζωὴν μας εἰς τὸν Θεόν. Θὰ τὴν ἀποδεχθῇ, θὰ τὴν τιμήσῃ, θὰ τὴν φυλάξῃ, θὰ τὴν δυναμώσῃ...».

★

Πλημμύρισαν οἱ σκάλες, οἱ διάδρομοι, ἢ πλατεῖα, ἀπὸ τὴν νεολαία πὺν φεύγει γεμάτη ἐλπίδες, ὄνειρα. Μικρὲς ὀμάδες σκορπίζουν στὶς γειτονιὰς νὰ ψάλουν τὰ «Κάλαντα τῆς σλαβιάς».

Μιὰ ἀπ' αὐτῆς στάθηκε λίγο στὰ ἐξάρχεια. Ταίριαξαν τὶς φωνῆς τοὺς:

«Καινούργιος χρόνος πάλι ξημερώνει

καὶ σβύνεται καὶ χάνεται ὁ παλῆς...».

Κάποιος μέσα ἀπὸ ἓνα κλειδομανταλωμένο παράθυρο ἀνοιξε προσεκτικὰ τὰ τζάμια, ἔλυσε ἔπειτα τὸν γοῦλο, χάραξαν λίγο τὰ παντζούρια, Μιὰ γυναικεία ψιθυριστὴ φωνὴ ρώτησε κοντὰ του.

—Γράφουν στοὺς τοίχους;

—“Ὀχι... Γράφουν στὴν καρδιά μας...»

«...Ἐλάτε νὰ γυρίσουμε καὶ πάλι στὴν πίστι τοῦ Χριστοῦ σὰν ἀδελφοί...».

Τὸ παράθυρο ἀνοιξε διάπλατα:

—“Ἀμήν, παιδιά μου! Ὁ Θεὸς νὰ δώσει. Ἐπὶ τέλους... Καλὴ χρονιά, μὲ τὴ λευτεριά... Καὶ προσέχτε εἶναι περασμένη ἡ ὥρα...»

Ἦταν ἓνας ἄνθρωπος ἀπὸ τὸ λαὸ μας.

Ἡ ομάδα ἐκείνη συνέχισε τὴν πορεία της. Ἦθελαν τὰ παιδιά νὰ κάνουν μιὰ μικρὴ ἐκκλησίαν χαρᾶς, εὐγνωμοσύνης μὲ τὸ χριστιανικὸ τραγοῦδι τῆς σκλαβιάς, κάτω ἀπὸ δυό-τρὶα φιλικὰ λημέρια. Ἡ ἠχώ τῶν ἔρημων, φοβισμένων δρόμων (σὲ λίγο σταματάει ἡ κυκλοφορία) ἔκανε τὸ φοιτητικὸ χριστιανικὸ τραγοῦδι ν’ ἀντηχήσῃ. Περνάει ἀπὸ τὰ κλειστὰ παράθυρα, μπαίνει στὶς καρδιές:

«Καινούργιος χρόνος πάλι ξημερώνει...
...μαζῆ του νὰ σθηστοῦνε κι’ ὅλοι οἱ πόνοι
τὸ δάκρυ μας, ἡ λύπη, ὁ στεναγμὸς...».

—Οἱ φοιτηταὶ μας!...

Τὸ σκοτάδι μιᾶς νύχτας τῆς Κατοχῆς...
Τὸ σκοτάδι τῆς πνευματικῆς σκλαβιάς...
«...Καινούργιος χρόνος πάλι ξημερώνει
καὶ λάμπει ὁ σκοτισμένος οὐρανὸς...».

—Οἱ φοιτηταὶ μας!... Ἡ ἐλπίδα μιᾶς
χριστιανικῆς Ἑλλάδας... Πάτερ Εὐσέβιε,
Ἰωάννη Σκαλτσούνη, ἀκούτε;

★

Τὰ θυμήθηκα ὅλα τοῦτα μὲ θλίψη. Καμίνι πὸν καίει «τὸν χρόνον καὶ τὴν καλὰμην» ἦταν ἡ Κατοχὴ (ἡ ἀπειλὴ τοῦ θανάτου, ὁ πόνος, οἱ στέρησεις). Τὸ τίμιο ὕλικὸ σωζότανε, καθάριζε, μποροῦσες νὰ οἰδομήσῃς. Ἡ εἰρήνη ἔπειτα δὲν ταράζει τὸ τέλος. Καλάμια καὶ χόρτα φυτρώνουν. Ἡ ψυχὴ παραλῦει γιὰ χρόνια—ἄλλος παραλυτὸς τῆς Προβατικῆς πύλης. Θὰ θεραπευθῆ μὲ τὸ τάρραγμα τῶν νερῶν ἀπὸ τὸ Πνεῦμα. Ταράχτηκαν; Ἄς βιαστοῦμε νὰ ριχτοῦμε μέσα σὲ λουτρὸ ἐξυγιάνσεως. Περιμένουν γύρω μας ἄλλοι πολλοὶ πού θὰ μᾶς προλάβουν.

ΟΥΤΙ Σ

Τ Ο Κ Α Λ Ε Σ Μ Α

Στῆς θύελλας τὸ ξέφρενο οὐρλιαχτό,
ἀνάμεσα στῆς ἀστραπῆς τὸ θάμπος,
σὸν τρανταγμὸ τοῦ κεραυνοῦ,
καθὼς ἀσώπαστα τὴν ξώθυρα
τ’ ἀνεμοθρόχι δέρνει,
κάποτε θάπρεπε ἀλαφρὸ
ν’ ἀκούσεις στὸ πορτόφυλλο ἓνα κρότο.
Μοιάζει μὲ τίποτε θαρρεῖς...
—Σὰν τὸ κλαδί πού ὁ ἀγέρας
στὴν ὀρμὴ του σέρνει.
—Σὰν τὴν καρδιά σου πού χτυπᾷ
καὶ μὲ λαχτάρα καρτερεῖ,
γιὰ κάτι ἀφάνταστα ὠραῖο...

Ἄλλοτε πάλι στὴ γαλήνη,
πού θόρυβος μῆτε φωνὴ
ταράζουν τὴ σιωπὴ της,
τάχα δὲν ἄκουσε στὴν πόρτα σου ἓνα κρότο;

Λές κι’ ἦταν ἓνα τίποτε...
σὰν τὸ φτερό πουλιοῦ,
π’ ἀνάφρα στὸ διάβα του ἔχει ἀγγίξει.
—Σὰν τῆς ψυχῆς σου τὸ ἀνέσασμα
σὲ κάτι ἀπρόσμετρα ὑψηλό...

“ὦ! Ἄν ἀνοιγες τὴν πόρτα...
Μ’ Αὐτὸν πού χτύπησε,
φίλος θεὸς νᾶσουν τώρα ἀγαπητός,
στὴν δοξασμένη του εὐτυχία συντροφιά.
Ἔχε τὸ νοῦ σου ὅμως,
αὐτὸ τὸ κάλεσμα τὸ μυστικὸ,
κάποτε πάλι θεὸς νὰ νιώσεις.

Νὰ βρίσκεσαι ἔτοιμος ἀρκεῖ,
διάπλατα τὴν πόρτα σου ν’ ἀνοίξεις,
σὲ μιὰ ἀγκαλιά πού σε προσμένει πατρικῆ.

Γ. Δ. ΚΑΧΡΙΜΑΝΗΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ

ΤΟ ΦΕΣΤΙΒΑΛ ΑΘΗΝΩΝ

Κύριε Διευθυντά

Σχετικῶς μὲ τὰ ἀναφερόμενα εἰς σημείωμα τοῦ περιοδικοῦ σας, εἰς τὸ τεῦχος τοῦ μηνὸς Ἀπριλίου, περὶ τῶν ἐκδηλώσεων τοῦ Φεστιβάλ Ἀθηνῶν, ἐπιθυμοῦμεν νὰ σᾶς γνωρίσωμεν τὰ ἀκόλουθα: Αἱ διατυπούμεναι ἀπόψεις σας εἶναι ὄχι μόνον ἐκ τῶν πραγμάτων μὴ ὄρθαι ἀλλὰ καὶ ἄδικοι. Διότι ἡ ὄλη δραστηριότης τῶν διοργανουμένων ὑπὸ τοῦ Ε.Ο.Τ. Φεστιβάλ εἶναι ἀκριβῶς ἡ διὰ τῆς προβολῆς τῶν ἀρχαίων καὶ συγχρόνων πνευματικῶν καὶ καλλιτεχνικῶν ἀξιῶν τῆς χώρας μας ἔλξις τουριστῶν. Ἡ παρουσίαις διεθνῶς γνωστῶν καλλιτεχνικῶν συγκροτημάτων ἀποτελεῖ ὄχι μόνον χρήσιμον στοιχείον ἀλλὰ καὶ ἐπιβεβλημένην ἐνέργειαν τῶν ἑλληνικῶν παραδόσεων, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι τὰ ἐν λόγῳ συγκροτήματα ἐπιδιώκουν νὰ ἐμφανισθοῦν εἰς τὰ ἀρχαῖα θέατρα τῆς χώρας μὲ μειωμένας οἰκονομικὰς ἀπαιτήσεις. Ἄλλωστε τοῦτο πράττουν ἅπαντα τὰ διεθνῶς γνωστὰ Φεστιβάλ.

Μετὰ τιμῆς

Ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς τοῦ Ε.Ο.Τ.

Ν. ΦΩΚΑΣ

Ἡ ΣΗΜΕΡΙΝῆ ΝΕΟΛΑΙΑ

Ἀγαπηταί «Ἀκτίνες»

Κατ' ἀρχὴν δὲν σκοπεῶ, νὰ διαφωνήσω μὲ τὴ διαπίστωσι τῶν «Ἀπόψεων» τοῦ τελευταίου τεύχους, ὅτι δηλαδὴ «σήμερον, οἱ νέοι στεροῦνται ἰδανικῶν». Τὸ σχόλον ὅμως αὐτῷ μου ἔφερε στὴ μνήμη ἓνα τυχαῖο περιστατικόν, ποὺ ἀποδεικνύει, ὅτι ὑπάρχει ἀρκετὴ ὑγεία στὴ σημερινῇ νεολαία.

Βρέθηκα σὲ μιὰ συντροφιά νέων ἀπὸ διάφορα μέρη τῆς Εὐρώπης ποὺ σπουδάζουν στὸ Παρίσι καὶ τοὺς ὁποίους μιὰ Γαλλίς κυρία εἶχε τὴν καλωσύνη νὰ δεξιωθῇ ἓνα ἀλόγευμα στὸ σπίτι τῆς. Δὲν ἐνθυμοῦμαι πῶς ἐτέθη τὸ ζήτημα τῶν πνευματικῶν ἀνησυχιῶν, ποὺ ἔχει κάθε ἄνθρωπος καὶ πῶς αὐτὲς οἱ ἀνησυχίες σχετίζονται μὲ τὴ λογικὴ καὶ τὸ συναίσθημα.

Εἰς μίαν στιγμὴν ἡ οἰκοδέσποινα ἐρωτᾷ: Ποῖος εἶναι ὁ σκοπὸς τῆς ζωῆς μας; Ποιὲς εἶναι οἱ ἐπιδιώξεις σας;

Τὸ ἐρώτημα αὐτὸ μοῦ ἐκίνησε ζωηρὰ τὴν περιέργεια καὶ ἐτοιμαζόμενον νὰ ἀκούσω τίς πὺ ἀπίθανες ἀπαντήσεις ἀπὸ τὸ εἰρσοαῖκὸ τῆς Εὐρωπαϊκῆς μας συντροφιάς. Ἀξίζει νομίζω τὸν κόπο, νὰ μεταφέρω μερικὰς σκέψεις, ποὺ μὲ ἄφησαν κατάπληκτο.

Μιὰ Γερμανίδα ἄρχισε μὲ ἔκφρασι γεμάτη πάθος καὶ φλόγα, νὰ ὁμιλῇ γιὰ τὴν ἀπαραίτητην ἀνάγκη, νὰ ἀγαπήσῃ ὁ ἄνθρωπος τὸν ἄνθρωπο, γιὰ τὴν ἀγάπην ποὺ ἔσπερνᾷ τὰ σύνορα τῶν λαῶν, γιὰ μιὰν ἀγάπην ποὺ θὰ τείνῃ νὰ γίνῃ παγκόσμια. Ἡ ἀγάπη πρέπει νὰ πάρῃ τὴ θέσιν, ποὺ ἔχει σήμερα μέσα μας ὁ ἐγωισμὸς, τόνισε ἐπιγραμματικὰ.

Πρὶν ἢ νὰ ἐπιδόξῃ νὰ τελειώσῃ, ἓνας Νορβηγὸς ἔσπευσε νὰ πῇ, ὅτι, αὐτὸς προσωπικὰ, ποθεῖ νὰ καταστήσῃ τὴν ἀληθινὴν ἀνθρώπινην εὐτυχία, ποὺ πηγάζει ἀπὸ τὴν ἐφαρμογὴν δύο βασικῶν ἀρχῶν: Ἀπὸ τὴν ἀγάπην πρὸς τὸ Θεὸ καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν πλησίον.

Ἐνας τρίτος πίστευε πὸς τὸ ὄραμα τῆς τελειότητος ἀποτελεῖ τὸ σκοπὸν τῆς ζωῆς του. Ἡ κάθαρισις τοῦ χαρακτῆρος μας, προσέθεσε, ἀπὸ ἓνα πλῆθος μικροτήτων ποὺ μειώνουν τὴν ἀνθρώπινην ὄντοτητα, ἀπαιτεῖ συνεχῆ καὶ ἐπίπονη προστάθεια ἰκανὴ νὰ καλύψῃ ὅλη τὴν διάρκεια τῆς ζωῆς μας.

«Προσπαθῶ νὰ μὴ μισῶ» ἀκούστηκε νὰ λέγῃ συλλογισμένα μιὰ ἄλλη γυναικεία φωνή.

Μιὰ νεαρὰ ἱεραπόστολος δήλωσε, ὅτι κυρία φροντίδα τῆς εἶναι, νὰ ἐδθυγραμμίσῃ τὴ ζωὴ τῆς σύμφωνα μὲ τὴ βούλησιν τοῦ Θεοῦ στὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Ὁποίου ἔχει ἀφιερῶσει τὸν ἑαυτό της, πρᾶγμα ποὺ περιμένε, ἄλλωστε, κανεὶς νὰ ἀκούσῃ ἀπὸ μιὰ ἱεραπόστολο.

Δὲν ἔλειψε βέβαια καὶ μιὰ Ἰταλίδα — καὶ αὐτὸ δὲν ἀποτελεῖ τεκμήριον εἰς βάρος τῆς γείτονος — ἡ ὁποία, ὅταν τῆς ἐζητήθῃ ἡ γνώμη, μὲ μιὰ χαρακτηριστικὴ χειρονομία δήλωσε, πὸς θέλει νὰ ζῇ χωρὶς σκοπὸ. Νὰ κάπως ἔτσι: Frou - frou (sic).

Ἡ Γαλλίς οἰκοδέσποινα ὁμολόγησε πὸς θὰ ἐνοιῶθε τὸν ἑαυτὸ της εὐτυχῇ, ἂν κατόρθωνε νὰ διώξῃ τίς πνευματικὰς τῆς ἀμφιβολίας καὶ νὰ δεχθῆται τὴν Πίστιν, ὅπως ἀκριβῶς τὸ μικρὸ τῆς ἀγοράκι. Καὶ ἀναστενάζοντας προσέθεσε: Oh! La foi du charbonnier.

Θὰ ἦτο ὑπερβολή, ἂν ἀφίση κανεὶς τὸ παραπάνω περιστατικόν, νὰ τροφοδοτήσῃ τὴν αἰσιοδοξίαν του γιὰ ἓνα καλλίτερον μέλλον, πιστεύοντας ὅτι, εὐτυχῶς, τὰ ἰδανικὰ δὲν λείπουν;

Μετὰ τιμῆς

ΑΚ. ΛΑΜ.

Η ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΑΙ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΖΩΗ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ

ΟΤΑΝ ΜΙΑ Η ΚΑΡΔΙΑ ΤΟΥ ΣΟΦΟΥ ΑΘΕΟΥ

Στὴν ἐφημερίδα τῆς ἀρχιεπισκοπῆς τῆς Κολωνίας ἐδημοσιεύθη πρόσφατα μία πολὺ χαρακτηριστικὴ καὶ πολὺ διδακτικὴ πληροφορία: Ἔνας ἱερεὺς κοντὰ στὴ Νίκαια κρατεῖ φυλαγμένο μὲ ἰδιαιτέρη προσοχὴ καὶ ἀγάπη τὸ χειρόγραφο ἑνὸς μονοπράκτου θεατρικοῦ ἔργου μὲ τὸν τίτλο: «Ἡ γέννηση τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ». Πρόκειται γιὰ ἕνα θαύματα χριστιανικὸ ἔργο, ποὺ εἶχε παιχθῆ τὰ Χριστούγεννα τοῦ 1940 σ' ἕνα Γερμανικὸ στρατόπεδο Γάλλων αἰχμαλώτων. Ὁ ἱερεὺς, ποὺ βρισκόταν κι' αὐτὸς στὸ ἴδιο στρατόπεδο, εἶχε τὴν ἐμπνευση νὰ δώσῃ στοὺς αἰχμαλώτους, μὲ τὴν ἐκκαρία τῆς μεγάλης γιορτῆς, μιὰ θεατρικὴ παράσταση, ποὺ νὰ ζωογονήσῃ τὴ χριστιανικὴ τους πίστη καὶ νὰ τονώσῃ τὸ ἠθικὸ τους. Καὶ ἔφαχνε νὰ βρῆ ἕνα κατάλληλο ἔργο. Τότε τοῦ σύστησαν ἕναν αἰχμάλωτο στρατιώτη, ποὺ ἤξερε νὰ διηγῆται στοὺς συναδέλφους του ὠραίες ἱστορίες μὲ ζωντανὸ καὶ παραστατικὸ τρόπο.

Ὁ στρατιώτης δέχθηκε πρόθυμα τὴν πρόταση τοῦ ἱερέως, καὶ μέσα σὲ τρεῖς μέρες ἔγραψε τὸ ἔργο, ποὺ αἰχμήθηκε μὲ μεγάλη ἐπιτυχία. Ἐλαβε μάλιστα μέρος στὴν παράσταση καὶ ὁ ἴδιος ὁ συγγραφεὺς, ποὺ ἔπαιξε μὲ κατανύξη καὶ μὲ ἔξαρση τὸν ρόλο τοῦ Βαλτάσαρ. Ἀλλὰ καὶ ὁλόκληρο τὸ ἔργο ἦταν τόσο βαθιὰ διαποτισμένο ἀπὸ θρησκευτικὴ πίστη καὶ τόσο ζωηρὰ δονημένο ἀπὸ γνήσιο καὶ ἔντονο χριστιανικὸ παλμό, ποὺ ὅλοι στὴν παράσταση ἔκλαιαν, καὶ ἕνας ἄθεος γιατρός, θαύματα συγκινημένος, ἐδήλωσε στὸν ἱερέα ὅτι ξαναγυρίζει στὸν Χριστὸ καὶ στὴ θρησκεία Του.

Καὶ ὁ ἱερεὺς ἀποκαλύπτει τώρα ὅτι ὁ στρατιώτης αὐτός, ποὺ ἀπὸ τὴν καρδιά του ἀναπήδησε μέσα σὲ τρεῖς μέρες, αὐθόρμητα καὶ πηγαιῶ, τὸ γνήσιο αὐτὸ χριστιανικὸ ἔργο, εἶναι ὁ διάσημος Γάλλος φιλόσοφος καὶ συγγραφεὺς Ζάν Πωλ Σάρτρ, ὁ ὁποῖος ἔπνιξε ἀργότερα τὸ πηγαῖο καὶ καθαρὸ ἐκεῖνο χριστιανικὸ πνεῦμα, ποὺ εἶχε ἀναβρῦσει αὐθόρμητα ἀπὸ τὴν καρδιά του μέσα στὸ στρατόπεδο ἐκεῖνο τοῦ πόνου καὶ τοῦ μαρτυρίου, τὸ ἔπνιξε ἀργότερα μέσα στὶς σκοτεινὲς καὶ ἀντιφατικὰς θεωρίες τοῦ ὑπαρξισμοῦ, τοῦ μηδενισμοῦ καὶ τῆς ἀθεΐας.

Τὸ ἔπνιξε δηλαδὴ μέσα στὴ σκέψη του, μέσα στὸν θόλο καὶ ἀναστατωμένο σκεπτικισμό. Γιατί ἡ καρδιά του, ἡ γνήσια καρδιά, σφύζει ἀκόμα καὶ θὰ σφύζει πάντα μὲ ἀληθινὸ χριστιανικὸ παλμό μέσα σ' ἐκεῖνο τὸ ἄπλο καὶ μικρὸ χειρόγραφο, ποὺ φυλάγει ὁ ἱερεὺς τῆς Νίκαιας.

ΕΝΑ ΕΡΓΟ ΜΕ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΨΥΧΗ ΚΑΙ ΞΕΝΟ ΨΕΥΔΩΝΥΜΟ

Καταλαβαίνουμε τὸν σκοπὸ καὶ ἐπιδοκιμάζουμε τὶς εὐκολίες καὶ τὰ μέσα, ποὺ προσφέρει τὸ Κράτος γιὰ τὸ γύρισμα τῆς ταινίας «Τὰ κἀνόνια τοῦ Ναβαρόνε» στὴ Ρόδο. Ἐνα πράγμα μόνον δὲν τὸ καταλαβαίνουμε: Ἄφου ἡ ταινία παρουσιάζει τὴν Ἑλληνικὴ ἀντίσταση ἀφου ἡ ὑπόθεσή της διαδραματίζεται στὴν Ἑλλάδα μὲ ἥρωες Ἑλληνες, ἀφου τέλος πάντων γυρίζεται στὴ Ρόδο καὶ ὅσοι ἔξερουν τὸ μαγευτικὸ Ἑλληνικὸ νησι θὰ τὸ ἀναγνωρίζουν βέβαια στὴν ταινία, γιατί τάχα τῆς ἐδόθηκε τὸ περιεργὸ καὶ ψεύτικο ὄνομα «Ναβαρόνε»; Δὲν θὰ ἦταν πολὺ προτιμότερο, πῶς ταιριαστὸ καὶ πῶς δίκαιο νὰ τῆς δοθῆ ἕνα ἀληθινὸ Ἑλληνικὸ ὄνομα, ἀπ' αὐτὰ τὰ δοξασμένα καὶ τ' ἀθάνατα, ποὺ διηγοῦνται καὶ ἀκτινοβολοῦν τὶς ὠραιότερες καὶ μεγαλύτερες ἐκδηλώσεις ἀντιστάσεως καὶ ἀγώνος γιὰ τὴν Ἑλευθερία;

ΜΟΝΙΜΑ ΤΟΠΙΚΑ ΘΕΑΤΡΑ

Ἡ Θεσσαλονικὴ ἀποκτᾷ μόνιμο δικὸ της θέατρο μὲ δικὸ της τοπικὸ θέατρο. Καὶ σὲ λίγο θὰ ἔχουν ἐπίσης δικὸ τους μόνιμο θέατρο καὶ ἡ Λαμία καὶ ἡ Καλαμάτα.

Πρόκειται ἀσφαλῶς γιὰ ἕνα σημαντικό ἐπιτεύγμα, ποὺ ὅσον ἀφορᾷ τὴν συμπτωθεύουσα ἔπρεπε νὰ εἶχε πραγματοποιηθῆ ἀπὸ καιρὸ, ὅσον ἀφορᾷ δὲ τὶς ἄλλες πόλεις ἀποτελεῖ μιὰν αἰσιαν ἀπαρχὴ γιὰ τὴν τόσο ἐπιθυμητὴ καὶ τόσο ἀναγκαία δημιουργία πνευματικῆς ζωῆς στὴν ἐπαρχία.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι στὰ ἐπαρχιακὰ κέντρα ὑπάρχουν ἐκλεκτὰ καὶ σοβαρὰ πνευματικὰ καὶ καλλιτεχνικὰ στοιχεῖα, ποὺ μένουν δυστυχῶς ἄπρακτα καὶ ἀχρησιμοποίητα, καὶ γι' αὐτὸ ἀκριβῶς φτωξοῦν καὶ μαραίνονται. Ἐφόσον λοιπὸν θέλουμε— καὶ πρέπει νὰ θέλουμε— νὰ δημιουργηθῆ πνευματικὴ ζωὴ στὴν ἐπαρχία μὲ ὅλες τὶς ἀγαθὲς καὶ πολυτίμες συνέπειες γιὰ τὴν πρόοδο καὶ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ πολιτισμοῦ μας, πρέπει νὰ χρησιμοποιήσουμε σὲ ὅλους τοὺς σχετικὸς τομεῖς καὶ ν' ἀξιοποιήσουμε τὰ ἱκανὰ καὶ γόνιμα αὐτὰ στοιχεία.

Ἔτσι, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς δημόσιες βιβλιοθήκες μὲ τ' ἀναγνωστήρια, τὶς διαλέξεις καὶ ἄλλες πνευματικὰς ἐκδηλώσεις, ποὺ πρέπει νὰ καθιερωθοῦν καὶ νὰ γενικευθοῦν σ' ὁλόκληρη τὴν ὑπαίθρου, σκόπιμο καὶ χρήσιμο θὰ ἦταν νὰ ἱδρυθοῦν— σὲ ὠρισμένα τοῦλάχιστον ἐπαρχια-

κὰ κέντρα, ὅπου ὑπάρχουν οἱ ἀπαραίτητες οἰκονομικὲς καὶ πνευματικὲς προϋποθέσεις — καὶ μόνιμα θέατρα, ποῦ νὰ λειτουργοῦν εἴτε μὲ τοπικὰ πνευματικὰ καὶ καλλιτεχνικὰ στοιχεῖα εἴτε καὶ μὲ τὴν ἐνίσχυση τῶν στοιχείων τοῦ κέντρου. Μὲ τὴν αὐτόνομη βέβαια πάντοτε προϋπόθεση τῆς καλῆς ἐκλογῆς τῶν ἔργων καὶ τῆς ἱκανοποιτικῆς γενικὰ ἐργασίας.

ΜΙΑ ΩΡΑΙΑ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΕΚΔΗΛΩΣΗ ΣΤΗΝ ΕΥΒΟΙΑ

Μὲ ἰδιαίτερη εὐχαρίστηση εἶδαμε τὴν εὐγενικὴ καὶ φωτισμένη ἐκδήλωση, ποῦ τρία ἀξιόλογα Εὐβοϊκὰ σωματεῖα — ἡ Ἐταιρία Εὐβοϊκῶν Σπουδῶν, ἡ Δημοσιὰ Βιβλιοθήκη Χαλκίδος καὶ οἱ Φίλοι τῆς Βιβλιοθήκης — ὠργάνωσαν καὶ ἐπραγματοποίησαν στὴν ὥραία πόλιν τοῦ Εὐβοίου. Πρόκειται γιὰ μιὰν πλήρη ἐκθεση Εὐβοϊκοῦ βιβλίου καὶ ἐντύπου, ἡ ὁποία μὲ πολλὴ φροντίδα καὶ μὲ σύστημα παρουσίασε τὰ βιβλία, τὰ ἐντυπα, τὶς ἐφημερίδες καὶ τὰ περιοδικὰ, τὰ ὁποῖα εἴτε τυπώθηκαν στὴν Εὐβοία, εἴτε μιλοῦν γιὰ τὴν Εὐβοία, εἴτε γραφῆκαν ἀπὸ Εὐβοεῖς συγγραφεῖς, καθὼς καὶ μιὰν ἀξιόλογη σειρὰ ἀπὸ χειρόγραφα, χάρτες καὶ εἰκόνες σχετικὲς μὲ τὴν Εὐβοία.

Ἡ ἐπιτυχία τῆς ἐκθέσεως, ποῦ εὐστοχα συνδέθηκε μὲ κατάλληλες ὁμιλίαι καὶ μὲ ἐπισκέψεις σὲ διάφορα ἀρχαιολογικὰ καὶ ἱστορικὰ τοπία καὶ μνημεῖα τῆς νήσου, ἔδειξε μὲ θετικὸ καὶ χαρακτηριστικὸ τρόπο πόσο ἱκανοποιητικὰ καὶ σημαντικὰ ἀποτελέσματα μορεῖ νὰ φέρη στὴν Ἑλληνικὴ ἐπαρχία ἡ δραστήρια καὶ μεθοδικὴ κινητοποίηση τῶν τοπικῶν τῆς παραγόντων καὶ τῶν πνευματικῶν τῆς δυνατοτήτων.

ΤΟ ΦΕΣΤΙΒΑΛ ΑΘΗΝΩΝ

Εὐχαρίστως δημοσιεύουμε στὴν εἰδικὴ στήλη τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως τοῦ Ἑλληνικοῦ Ὄργανισμοῦ Τουρισμοῦ κ. Ν. Φωκᾶ σχετικὰ μὲ τὶς παρατηρήσεις μας γιὰ τὴν δυσανάλογη προτίμηση τῶν ξένων καλλιτεχνικῶν ἐκδηλώσεων στὸ «Φεστιβάλ Ἀθηνῶν». Καὶ ἡ εὐχαρίστησή μας — τὸ βεβαιώνουμε μὲ ἀπόλυτη εὐλικρίνεια— θὰ ἦταν ὄχι μόνον πολὺ μεγαλύτερη, ἀλλὰ καὶ πλήρης, ἐὰν ἡ ἐπιστολὴ μᾶς ἔπειθε ὅτι πράγματι οἱ παρατηρήσεις μας ἦσαν «ὄχι μόνον ἐκ τῶν πραγμάτων μὴ ὀρθοῖν, ἀλλὰ καὶ ἄδικοι». Δυστυχῶς ὅμως δὲν μᾶς ἔπεισε. Διότι ἡμεῖς ἀκριβῶς πάνω σὲ «πράγματα» — σὲ μιὰν ἀλόκληρη σειρὰ ἀπὸ ξένες ὀρχήστρες, ποῦ ἀναγγέλθηκε ὅτι πρόκειται νὰ ἔλθουν ἀπ' ὅλα τὰ σημεῖα τῆς γῆς γιὰ νὰ συμμετάσχουν στὸ ἐφετεινὸ «Φεστιβάλ»—

εἶχαμε στηρίξει τὶς παρατηρήσεις μας. Καὶ ἡ ἐπιστολὴ δὲν διαφεύδει δυστυχῶς τὶς πληροφορίες αὐτές.

Καὶ οὔτε νομίζουμε ὅτι εἶναι ἐπαρκῆς λόγος γιὰ νὰ ὑπερφροτώσουμε τὸ ἑλληνικὸ φεστιβάλ μὲ τέτοιον ὄγκο ξένων ἐκδηλώσεων, ἡ πρόθυμη ἐφαρμογὴ τῶν ἑλληνικῶν παραδόσεων— τῆς φιλοξενίας προφανῶς — καὶ μάλιστα «μὲ μειωμένας οἰκονομικὰς ἀπαιτήσεις», ὅπως ἐπικαλεῖται ὁ κ. Φωκᾶς. Δὲν θέλουμε ν' ἀναξέσουμε πληγὴς καὶ νὰ ὑπενθυμίσουμε ὠρισμένες περιπτώσεις, ποῦ μὲ αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἀντίληψη τῆς φιλοξενίας ἀποδοχῆς ξένων προσφορῶν, ἀπετέλεσαν χτυπητὴ παραφωνίαν καὶ βλάβην τοῦ φεστιβάλ. Πιστεύουμε ὅμως πάντως ὅτι τέτοιες σοβαρὲς πολιτιστικὲς ἐκδηλώσεις δὲν μποροῦν — καὶ δὲν πρέπει — νὰ καταρτίζονται μὲ φιλόξενες διαθέσεις καὶ οἰκονομικοὺς ὑπολογισμοὺς, ἀλλὰ μόνον μὲ καθαρὰ πνευματικὰ καὶ καλλιτεχνικὰ κριτήρια.

Οὔτε ἐπίσης ἠνδιαφέρει, κατὰ τὴ γνώμη μας, ἐὰν τὸ ἴδιο «πράττον ἴπαντα τὰ διεθνῶς γνωστὰ φεστιβάλ». Ἐδῶ ἔχουμε μιὰν ἑλληνικὴ πνευματικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ γιορτὴ μὲ σκοπὸ σαφέστατα καθωρισμένον ἀπὸ τὸν ἰδρυτικὸν νόμον, ποῦ εἶναι ἡ προβολὴ καὶ ἡ ἀνάδειξη τῶν ἑλληνικῶν καλλιτεχνικῶν δυνάμεων καὶ ἐπιτευγμάτων, μὲ τὴν μόνην παραχώρηση ὅτι θὰ μπορῇ νὰ παρουσιάξη καὶ ξένα ἔργα, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ «ἐμπνευσμένα ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν, μυθολογίαν καὶ λογοτεχνίαν». Μέσα στὰ πλαίσια αὐτὰ χωρεῖ βέβαια καὶ ἡ φιλοξενία, ἀλλὰ ἡ φιλοξενία αὐτὴ — ὅσο χαμηλὸ κι' ἂν εἶναι τὸ κόστος τῆς — δὲν ἐπιτρέπεται νὰ φθάνη στὸ σημεῖο νὰ νοθεύη τὸν ἑλληνικὸν χαρακτῆρα τοῦ φεστιβάλ καὶ ν' ἀλλοιῶνῃ τὸν βασικὸ σκοπὸν του, τὴν ἴδια μάλιστα στιγμήν ποῦ ἡ χώρα μας διαθέτει ἰσάξεις καὶ συχνὰ καλύτερες καλλιτεχνικὲς δυνάμεις ἀπὸ τὶς ξένες.

Καὶ μιὰ τελευταία παρατήρηση: Ὁ Ἑλληνικὸς Ὄργανισμὸς Τουρισμοῦ ἐπέσφερε καὶ προσφέρει — καὶ τὸ ἀναγνωρίσαμε πάντοτε πρόθυμα καὶ ἀδίστακτα — στὰ δύο φεστιβάλ — τῆς Ἐπιδαύρου καὶ τῶν Ἀθηνῶν — σοβαρὲς καὶ πολὺτιμες ὑπηρεσίες ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς συγκοινωνίας, τῆς τάξεως καὶ τῆς τουριστικῆς ἐν γένει ὁργανώσεως τῶν. Ὁμολογοῦμε ὅμως ὅτι δὲν ἐγνωρίζαμε ὅτι ὁ Ὄργανισμὸς — ὅπως δείχνει τὸ γράμμα τοῦ Γενικοῦ τοῦ Γραμματέως — ἔχει ἐπίσης ἀναλάβει καὶ τὴν φροντίδα τοῦ καταρτισμοῦ τῶν πνευματικῶν καὶ καλλιτεχνικῶν περιεχομένου τῶν φεστιβάλ. Θὰ χαροῦμε λοιπὸν πολὺ νὰ παρακολουθῆσουμε τὶς ἑλληνικὲς πνευματικὲς ἐκδηλώσεις τοῦ Ἑλληνικοῦ Ὄργανισμοῦ Τουρισμοῦ.

ΜΕΛΗΣ ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ

ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΜΑΣ ΚΙ ΕΜΕΙΣ

ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΑ

«Ο ήλιος πνίγηκε μέσα στο αίμα του που παγώνει...». «Κάθε λουλούδι λυώνει σαν θυμίαμα» οί ήχοι και τ' αρώματα πλημμυρίζουν τόν βραδυνό αέρα». Αυτούς τούς στίχους του Baudelaire θυμήθηκα, καθώς κοίταζα τὸ ἀνοϊξιάτικο ήλιοβασιλέμα.

Ἡ ὁμορφιά εἶναι μία ἀξία, πὸν μᾶς ἐπιβάλλεται μόνη της. «Τὸ ὠραίο, ἐφ' ὅσον εἶναι ὠραίο, εἶναι κυρίαρχο». «Ἡ ὁμορφιά εἶναι ἡ τέλεια ἀντανάκλασις, πὸν ἀποκαλύπτει τὴν ἐσωτερικὴ ὁμορφιά καὶ τὸ οὐσιώδες ἀγαθὸ τῆς ὑπάρξεως», παρατηρεῖ σ' ἓνα ἄρθρο του στίς «Ἀκτίνες» ὁ Romano Guardini.

Ὅμως τὸ πρόβλημα δὲν εἶναι, ἂν δεχώμαστε τὴν ὁμορφιά ὡς ἀξία, ἀλλ' ἂν ἡ ὁμορφιά ἀποτελῇ τὴν ὑπᾶτι ἢ τὴν μοναδικὴ ἀξία. Εἶχε δίκιο τάχα ὁ Schiller, ὅταν θεωροῦσε ὡς κύριο στόχο τῆς μορφώσεως τῆς νεότητος τὴν καλαισθητικὴ ἀγωγή; Κι ἔχουν δίκιο ὅσοι, ὡς τὸν Baudelaire, νέκρωσαν τὸ ἠθικὸ τους αἰσθητήριον, γιὰ νὰ χαρῶν τὴν ὁμορφιά καὶ τὸν ἔρωτα;

Ὁ ἀβάσταχτος πόνος, ἡ μελαγχολία καὶ ἡ κατάθλιψις εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα. «Τὸ βιολί τρέμει ὡς μία καρδιὰ θλιμμένη, μιὰ καρδιὰ τρυφερή, πὸν μισεῖ τὸ μεγάλο καὶ σκοτεινὸ μὴ-δέν». Τὸ μεταφυσικὸ ἄγχος εἶναι κατάδηλο.

Ἡ μονοπώλησις μᾶς ἀξίας ἢ ἡ ἀνατροπὴ τῆς τάξεως τῶν ἀξιῶν πληρώνεται μὲ βαρὺ νόμισμα. Ἡ ὁμορφιά στὴ ζωὴ μας εἶναι πηγὴ χαρᾶς, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀγάπη εἶναι ὁμορφιά. «Ποῖς συλλογίστηκε ποτὲ ἐκείνους πὸν πεθαίνουν, χωρὶς ὅστε μιὰ ὠραία ἀνάμνησις; Ποῖς συλλογίστηκε αὐτοὺς πὸν δὲν εἶδαν νὰ πραγματοποιηθῆναι μῆτε ἓνα τους ὄνειρο; Αὐτοὺς πὸν δὲν ἀνατροχίσσαν ἀπὸ τὸ δέος τῆς πίστεως;», γράφει ὁ Κασόνα στὰ «δένδρα πεθαίνουν ὄρθια».

Ἔχομε χρῆος νὰ δεῖξουμε μὲ πειστικότητά στοὺς συγχρόνους νέους μας τὸν σφαιρὸ δρόμο πὸν παίρνουν παραμελώντας τὴν ὁμορφιά τοῦ ἡθους, τῆς ἀξιοπρεπειᾶς, τῆς ἀγάπης. Ἡ πειστικότης μας ὅμως δὲν θ' ἀντλή τὴν ἐπιχειρηματολογία της ἀπὸ τὰ λόγια, τὸν βερμπολισμὸ, τὶς συμβουλές, ἀλλ' ἀπὸ τὴν ἴδια μας τὴν ζωὴ, πὸν ἄρχη γοητεία κι ὁμορφιά! «Ὁμορφὴ καλωσύνη!»

★

Ἄντιγράφω ἀπὸ τὴν «Συζήτησι» τοῦ Μαρ-

τίου: «Μία ἄλλη παρατήρησις διὰ τοὺς πλουσίους λαούς, μὲ τὰ πλουσιόπαιδα πὸν δὲν ἔχουν τί νὰ κάνουν καὶ ξεσποῦν στὸν τετραμυρσισμόν. Εἰς τὰ παιδιά μας, παρατηροῦν ἰθὺνόντες Ἀμερικανοί, ἔχομεν δώσει πλέον τὸ πᾶν, ἀπὸ αὐτοκινήτου μέχρι τηλεοράσεως, μέχρι τοῦ ἐλευθέρου «πάρτυ», μέχρι παντὸς τὸ ὅποιον θὰ ἤμποροῦσαν νὰ φανταστοῦν. Ἐνα μόνον, λέγουν, δὲν τοὺς ἔχομεν δώσει: σκοπὸν εἰς τὴν ζωὴν. Καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ δρᾶμα!».

★

Διάβασα στὸ περιοδικὸ «Christianisme Social» ἓνα ἐνδιαφέρον ἄρθρο: «Οἱ νέοι μὲ τὶς καινούργιες ἀναζητήσεις πιστεύουν στὸν Θεό;», στὸ ὅποιο ἀναλύονται οἱ ἰδέες σχετικῶς βιβλίου(*). Τὰ 73ο) οὗ τῶν νέων πὸν ἐρωτήθηκαν πιστεύουν στὸ Θεό, τὰ 27ο) δὲν πιστεύουν ἢ εἶναι ἀγνωστικιστὰ. Τὰ 35ο) ἔχουν συνειδητὴ καὶ συνεπῆ πίστι. Οἱ περισσότεροι προσπαθοῦν νὰ δικαιολογήσουν τὶς ἀπόψεις τους. Ἀποσπῶ μία ἐνδιαφέρουσα περίπτωσι.

Ἐνας νέος γράφει ὅτι ἔχασε τὴν πίστι του, γιὰτὶ «δὲν ὑπῆρχε εὐλογος αἰτία, πὸν νὰ ἐξηγή τὸν πόνο στὸν κόσμο καὶ γιὰτὶ καμμία μορφὴ σωτηρίας δὲν θὰ μποροῦσε νὰ πληρώσῃ τὸ βαρὺ τίμημα τοῦ αἵματος καὶ τῶν δακρύων». Πιὸ πολὺ ὅμως ἔχασε τὴν πίστι του, γιὰτὶ «μὴ ἠθνηκεία ἀγάπης δὲν πραγματοποίησε τὴν ἀγάπη».

★

Στοὺς νέους μας ἔχω νὰ ὑποδείξω ἓνα ἐνδιαφέρον μυθιστόρημα, τὴν «ἀλλαγὴ φρουρᾶς» τοῦ Ε. Ροδιανῶ. Τὸ βιβλίο εἶναι ζυμωμένο μὲ τὸν πόνο, τὶς ἀνησυχίες, τὰ δάκρυα τῆς ἐργατικῆς τάξεως. Ὁ συγ. ἔφερε καλὰ τὰ προβλήματα καὶ τὴν ἐκμετάλλευσί τοῦ ἐργάτου ἀπὸ τοὺς ἐργοδότες καὶ τοὺς κομμουνιστὰς καὶ προσφέρει τὴν σωστὴ λύσι τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης, πὸν δὲν ἔχει σχέση μὲ τὴν ἄβουλη καὶ δειλὴ συνείδησι, ἀλλὰ μὲ τοὺς ἀληθινούς μαχητὰς τοῦ πνεύματος. Ἡ ὑπόθεσις κυλάει ὁμορφα, ἄνετα, εὐχάριστα, μὲ ζωντάνια καὶ ἀγάπη ἀγάπη γι' αὐτοὺς πὸν εἶναι φτωχοὶ καὶ καταφρονημένοι.

ΣΧΟΛΙΑΣΤΗΣ

* Georges Hourdin, «Un questionnaire avec statistiques des réponses», Paris 1959, éd. du Cerf.

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ

Νικ. Β. Τωμαδάκης: «Οἱ ὀρθόδοξοι παπᾶδες ἐπὶ Ἐνετοκρατίας καὶ ἡ χειροτονία αὐτῶν». Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ ΙΓ' τόμου τῶν «Κρητικῶν Χρονικῶν», Ἡράκλειον 1959.

Ἡ ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος κατὰ τοὺς μακροὺς χρόνους τῆς δουλείας εἶναι ἱστορία δραματικῶν καὶ ἀπεγνωσμένων πολλᾶκις ἀγώνων διὰ τὴν ἐπιβίωσίν της, διὰ τὴν συγχρότησιν καὶ ἐνίσχυσιν τῶν ὑπὸ δουλείαν τελοῦντων μελῶν της καὶ τὴν ἀναζωπύρωσιν τοῦ ἐθνικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ συναισθήματος μέσα εἰς τὰς ψυχὰς τῶν. Εὐκόλως ἀντιλαμβάνεται τις, ὅτι οἱ ἄγῳνες αὐτοὶ τῆς Ὀρθόδοξου Ἐκκλησίας εἶχον ἐντελῶς ἰδιαίχουσαν μορφήν, περισσότερον δύσκολον καὶ ἐπικίνδυνον, ἐκεῖ ὅπου οἱ κυρίαρχοι δὲν ἦσαν ἄπιστοι καὶ ἀλλόδοξοι, ἀλλὰ χριστιανοὶ ἑτερόδοξοι. Ἦτο δύσκολώτερον νὰ προσηλυτισθῇ ἕνας Ἕλληνας Ὀρθόδοξος εἰς τὸν μουσουλμανισμόν, ἀλλὰ δὲν ἦτο τόσον δύσκολον νὰ παρεκκλίνῃ τῆς Ὀρθοδοξίας—πολλάκις λόγῳ ἀγνοίας αὐτῆς ταύτης τῆς θρησκείας του—καὶ νὰ προσέλθῃ εἰς τὸν Καθολικισμόν ἢ εἰς τὴν ἀκόμη περισσώτερον ἐπικίνδυνον αἵρεσιν τῶν Ἑλληνορρέθμων ἢ Οὐνιτῶν.

Αὕτη ἀκριβῶς ἡ δύσκολος κατάστασις ἐπεκράτει εἰς τὴν μεγαλόνησον τῆς Κρήτης κατὰ τὴν μακρὰν περίοδον τῆς Ἐνετοκρατίας. Ἐγνώριζον οἱ Ἐνετοὶ κυρίαρχοι, ὅτι μόνον καὶ ἐφ' ὅσον θὰ κατώρθωναν νὰ ἀποσπάσουν μεγάλο μέρος τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ τῆς νήσου ἐκ τῶν κόλπων τῆς Ὀρθόδοξου Ἐκκλησίας θὰ ἐπετύγχανον καὶ τὴν οὐσιαστικὴν, τὴν πνευματικὴν δηλαδή, ὑποδούλωσιν τῆς χώρας. Πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν μετεχειρίζοντο πλείστα ὅσα ἀνανδρα καὶ ποταπὰ μέσα.

Ἡ ἑξαιρετικῶς ἐνδιαφέρουσα καὶ ἐμπεριστατωμένη μελέτη τοῦ καθηγ. κ. Τωμαδάκη, βασισμένη ἐπὶ τῆς βαθείας γνώσεως τῶν πηγῶν καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς χρησιμοποίησός των, ἀποκαλύπτει κατὰ τρόπον ἀδιαμφισβήτητον ὅλους αὐτοὺς τοὺς ἀνάνδρους τρόπους τῶν Ἐνετῶν πολιτικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν κυρίαρχων, διὰ νὰ ἐπιτύχουν τὸν ἀντικειμενικὸν σκοπὸν των: Νὰ ἐξουδετερώσουν δηλαδή σὺν τῷ χρόνῳ τὴν ἐπίδοσιν τῆς Ὀρθόδοξου Ἐκκλησίας ἐπὶ τοὺς χριστιανοὺς κατοίκους τῆς νήσου, διὰ νὰ ἐπιτύχουν τὸν θραδὸν ἀλλὰ βέβαιον θάνατόν της. Πρὸς τοῦτο παρενέβαλλον πλείστα ὅσα ἐμπόδια εἰς τὴν χειροτονίαν νέων ὀρθοδόξων ἱερέων

καὶ μάλιστα μορφωμένων. Εἶχον ἀπαγορεύσει ὄχι ἀπλῶς τὴν διαρξὴν ὀρθοδόξου ἐπισκόπου ἐν τῇ νήσῳ, ἀλλ' οὐδ' αὐτὴν τὴν ὀλιγοήμερον παραμονὴν ἄλλου ἐπισκόπου, προερχομένου ἐξ ἄλλης ἐπαρχίας τῆς Ἑλλάδος. Διὰ νὰ χειροτονηθῇ κάποιος εἰς διάκονον ἢ πρεσβύτερον ἔπρεπε προηγουμένως νὰ μεταβῇ εἰς Ἐνετίαν, ὅπου ὑπεβάλλετο εἰς λεπτομερῆ καὶ ἐξανθητικὴν ἐξέτασιν, καὶ κατόπιν, ἐὰν τοῦ ἐδίδετο ἡ σχετικὴ ἔγκρισις, θὰ χειροτονεῖτο ὑπὸ ὀρθοδόξου ἐπισκόπου ὁποσδήποτε ἔξω τῆς Κρήτης, εἴτε ἐντὸς τῶν Ἐνετικῶν κτήσεων, εἴτε ἐντὸς τῆς περιφερείας τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας καὶ μετὰ ταῦτα τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας διαμεινόντος.

Δὲν ἦσαν δὲ μόνον αὐταὶ αἱ δυσκολίαι τὰς ποίας οἱ Ἐνετοὶ παρενέβαλλον εἰς τὴν χειροτονίαν ὀρθοδόξων ἱερέων. Ἡ μελέτη τοῦ κ. Τ. ἐκθέτει διὰ πολλῶν καὶ διὰ μακρῶν ὅλα τὰ προκύπτοντα προβλήματα ἐξ αὐτῆς τῆς καταστάσεως. Ὅπως ἦτο ἄλλωστε ἀναπόφευκτον, μὴ ὑπαρχούσης ἀνωτέρας ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς εἰς τὴν νήσον, ἡ ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ κατάστασις τοῦ κατωτέρου κλήρου δὲν εὐρίσκετο εἰς ὑψηλὴν στάθμην. Ἀκαθοδήγητοι καὶ ἀνεξέλεγκτοι, χωρὶς καμμίαν πνευματικὴν συμπαράστασιν καὶ ἐποικοδομητὴν δὲν ἦτο παράδοξον τὸ ὅτι συχνὰ παρεξέτρεποντο, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν ἄφινεν ἀνεκμετάλλετον ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία.

Ἡ συμβολὴ ὅμως τῆς μελέτης ταύτης τοῦ καθηγ. κ. Τωμαδάκη εἶναι καὶ εἰς ἕτερον σημείον σημαντικὴ καὶ διαφωτιστικὴ: Χωρὶς καθόλου ν' ἀποκρύπτῃ τὰς ἀδυνατίους πλευρὰς τοῦ ὀρθοδόξου κλήρου, παρατέθων τὰς σχετικὰς πληροφορίας καὶ ἐκ τῶν ξένων, τῶν καθολικῶν συγγραμμάτων, δημοσιεύει ταῦτοχρόνως καὶ πλείστα κείμενα αὐτῶν τούτων τῶν Ἐνετῶν, τὰ ὁποῖα ὁμιλοῦν διὰ τὴν ἠθικὴν ἀπαθλίωσιν τοῦ καθολικοῦ κλήρου καὶ περιγράφουν τὴν κατάστασίν του μετὰ τὰ μελανώτερα χρώματα. Καὶ νὰ σκεφθῇ κανεὶς ὅτι ἡ ἐπίσημος Ἐκκλησία τῆς Κρήτης ἦτο ἡ Λατινικὴ, διατηρούσα εἰς Χάνδακα μὲν Ἀρχιεπίσκοπον εἰς ὅλας δὲ τὰς ἐπαρχίας ἐπισκόπους, παντοῦ δὲ ναοὺς, μοναστήρια καὶ πλείστα πνευματικὰ ἰδρύματα διὰ τὴν μόρφωσιν καὶ παρακολούθησιν τοῦ καθολικοῦ κλήρου (σελ. 43).

Παρὰ τὸν συστηματικὸν ὅμως καὶ συνεχῆ διωγμὸν τοῦ ἑλληνικοῦ κλήρου, παρὰ τὰς ἠθικὰς ταπεινώσεις καὶ τὰς χρηματικὰς ἀφαιμάξεις εἰς τὰς οποίας ὑπεβάλλετο—δεδομένου ὅτι διὰ νὰ χειροτονηθῇ κάποιος ἔπρεπε νὰ πληρώσῃ

σημαντικὸν χρηματικὸν ποσὸν — καὶ παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἔστερουντο ἀνωτέρας ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς καὶ πνευματικῆς κατευθύνσεως, οἱ «πατάδες» τῆς Κρήτης, αὐτὸς ὁ συχνὰ ἀμόρφωτος καὶ ἀπαιδέυτος κληρὸς κατώρθωσε νὰ ἀντιδράσῃ εἰς τοὺς ἐτοροδόξους κατακτητάς, νὰ συσπειρώσῃ τὸν λαὸν περὶ αὐτοῦ καὶ νὰ διατηρήσῃ εἰς τὴν ψυχὴν του ἄσβεστον τὴν φλόγα τῆς ἐθνικῆς καὶ ὀρθοδόξου παραδόσεως. Αὐτὸς ὁ κατώτερος κληρὸς κατώρθωσε νὰ διασώσῃ εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ λαοῦ τὴν προσήλωσιν πρὸς τὴν πίστιν τῶν πατέρων του, τὴν ὀρθοδοξίαν, νὰ ὑποδαυλίξῃ τὴν ζωηρὰν ἀντίθεσιν τοῦ πρὸς τὴν ἔνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν, δηλαδὴ τὴν ὑποταγὴν εἰς τὸν πάπαν, τοὺς ἀντιπροσώπους του καὶ τοὺς ἀρχιερεῖς — φεουδάρχας του, τοὺς συνολικῶς ἐκμεταλλουμένους τὸ τρίτον τῆς κρητικῆς γῆς (σελ. 42).

Πρέπει νὰ ἀναφερθοῦν ἰδιαιτέρως καὶ τὰ εἰς τὴν σελίδα 49 καὶ ἐξῆς σημειούμενα περὶ ὑπάρξεως ἐν τῇ Κρήτῃ καὶ ἀξιολογησάτων καὶ μορφωμένων ὀρθοδόξων κληρικῶν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην (1204 — 1669) παρὰ τὰς ἀντιθέτους πληροφορίας τῶν ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου ἐκθέσεων τῶν Ἐνετῶν ἀρχόντων. Καὶ μόνον οὕτως ἐξηγεῖται ἡ ἀντίδρασις τοῦ κρητικοῦ λαοῦ ἐναντίον τῆς παπικῆς καὶ ἐνετικῆς δυναστείας, ἡ ἀκλόνητος ἐμμονὴ του εἰς τὴν ὀρθόδοξον πίστιν καὶ ἡ διαρκὴς ἀναξωπύρρησις τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος, ἡ πολλὰκις ἐκδηλωθεῖσα δι' ἐπαναστάσεων πρὸς ἀπόκτησιν τῆς πολυποῦθου ἐλευθερίας του.

Ἐκ τῶν ὀλίγων αὐτῶν ἀντιλαμβάνεται τις τὴν μεγάλην σημασίαν τῆς μελέτης ταύτης τοῦ κ. Γ., τὴν ὁποίαν ἀδιστακτικῶς ἤμπορεῖ νὰ χαρακτηρίσῃ κανεὶς ἀποκαλυπτικὴν εἰς πολλὰ σημεῖα.

Ε.Ε.Κ.

★

Νικολάου Π. Μ π ρ α τ σ ι ὄ τ ο υ: «Εἰσαγωγή εἰς τοὺς μονολόγους τοῦ Ἱερεμίου», Ἀθῆναι 1959.

Διὰ τοῦ ὅρου «Εἰσαγωγή» δηλοῦται ἀσφαλῶς ἡ ἐξέτασις καὶ ἐμφάνισις πάντων τῶν σχετικῶν πρὸς τὸ θέμα προβλημάτων τῶν ἀπαραιτήτων εἰς τὴν κατανόησιν καὶ εὐρύτεραν μελέτην αὐτοῦ. Ἐνεκα τούτου καὶ ἡ παρούσα ἐργασία διμερῆς ὅσα ἀναφέρεται γενικῶς μὲν εἰς τὴν ἔννοιαν καὶ τὸν καθορισμὸν τοῦ μονολόγου ἐν συγκρίσει μάλιστα πρὸς τὰ συγγενῆ λογοτεχνικὰ εἶδη καὶ τὴν ἐξέτασιν αὐτοῦ ὡς ψυχολογικοῦ φαινομένου (ὑπὸ τὸ φῶς τῶν συγχρόνων δεδομένων τῆς ψυχολογίας τοῦ βάθους), εἰδικῶς δὲ εἰς τοὺς ἐν τῇ Βίβλῳ τοῦ Ἱερεμίου ἀπαντώντας μονολόγους (16^ο ἐνοτήτων, κατὰ τὴν γνώμην τοῦ σ.) ἔνθα γίνεται ἀνάλυσις αὐτῶν ἀπὸ πάσης πλευρᾶς (περιεχομένου, ἐννοιῶν, μορφῆς κλπ.), ἐν τέλει δὲ ἐπα-

κολουθεῖ ἐξαγωγή γενικῶν συμπερασμάτων.

Πρέπει νὰ τονισθῇ τὸ κριτικὸν καὶ ἐπιστημονικὸν πνεῦμα τοῦ σ. Ὁσάκις μὲν κινεῖται ἐπὶ παρθένου ἐδάφους προσπαθεῖ νὰ κατοχυρῇ τὰς γνώμας του' εἰς τὴν περίπτωσιν πάλιν, ὅπου ἔχει πλῆθος σχετικοῦ ὕλικου, δὲν παρασύρεται ἐξ αὐτοῦ, ὥστε νὰ καταστῇ μακρολόγος συμπληρῆτης, ἀλλὰ μᾶς παρουσιάζει συμπεράσματα, τὰ ὁποῖα ἐκτὸς τῆς ἐπιστημονικῆς τῶν δομῆς φέρουν καὶ τὴν προσωπικὴν σφραγίδα. Τὸ ἀξιόλογον τῆς παρουσίας μελέτης, δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν, δὲν ἔγκειται μόνον εἰς τὴν ἐρμηνευτικὴν πλευρὰν (ἃς τονισθῇ ἐνταῦθα καὶ τὸ σπουδαῖον τῆς κριτικῆς καὶ τῆς ἐπιτυχοῦς ἀποδόσεως τοῦ ἑβραϊκοῦ κειμένου), ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς γενικωτέρας θεολογικῆς, προσέτι δὲ καὶ τῆς φιλολογικῆς (ἰδίως ὡς πρὸς τὴν χοῆσιν τῶν ἀρχαίων τραγικῶν καὶ τοῦ καθορισμοῦ τῆς ἐννοίας τοῦ μονολόγου) καὶ ψυχολογικῆς πλευρᾶς.

Τὴν ἐν λόγῳ ἐργασίαν παρουσιάζομεν μετὰ χαρᾶς καὶ διὰ τὸ νέον τὸ ἀντικειμένον τῆς ἐρεῦνης τῆς (οἱ μονόλογοι τοῦ Ἱερεμίου, ἀπὸ ἑλληνικῆς πλευρᾶς οὐδὲν ἔχουν ἐρευνηθῆ, ἀπὸ δὲ ξένης μόνον περιπτωσιακῶς καὶ ὑπὸ ἐλαχίστας ἐπόμεναι), καὶ διότι δι' αὐτῆς κάμνει τὴν ἐμφάνισιν του εἰς νέος ἐπιστήμων, ὅστις μᾶς γεννᾷ ἀμέσως τὴν ἐλπίδα τῆς ἀναμονῆς πολλῶν. Εἶναι δὲ ἐπόμενον τούτου καθ' ὅτι ὁ κ. Μ. ἀνετόραφῃ καὶ ἀνέπνευσεν ἀπὸ θρόφους ἐν τὸς ἀθθεντικῶς ἐπιστημονικοῦ, καὶ δὴ Παλαιοδιαθητικοῦ, περιβάλλοντος. Ἀναλογίζεται δὲ τις ἐξ αὐτοῦ, πόσοι ἐπιστημονικοὶ καρποὶ δὲν θὰ ὠρίμαζον, ἐὰν πάντοτε ἡ ἐπιστημονικὴ πολιὰ ἦτο κύπτουσα, μετ' ἀγάπης πατρικῆς, ἐπὶ τῶν νεαρῶν ἐπιστημονικῶν βλαστῶν, θεωροῦσα χροὸς τὴν ἀνάπτυξιν αὐτῶν;

Γ.Μ.Χ

★

Παναγ. Γ. Κ ρ η τ ι κ ο ῦ: «Συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην τῆς ἱστορίας τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως». Νέαι Πατριακαὶ περὶ αὐτὴν σελίδες. Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ περιόδ. «Παρνασσός», τ. Α', ἀριθ. 4 (1959), σελ. 519 κ. ἔ.

Ὁ καθῆκ. τοῦ Πανεπιστημίου κ. Κ. δὲν θεραπεύει μόνον τὰς θετικὰς ἐπιστήμας, εἰς τὰς ὁποίας ἀνήκει. Καλλιεργεῖ καὶ τὴν ἱστορικὴν ἐρευναν, ὅπως ἀποδεικνύει καὶ τὸ ἀνωτέρω δημοσίευσμά του, τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι τὸ πρῶτον. Πάτριος τὴν καταγωγὴν ἀρέσκειται νὰ ἐρευνᾷ τὰ ἱστορικὰ ἀρχεῖα τῆς νήσου ταύτης καὶ μάλιστα τῶν νεωτέρων χρόνων, τὰ ὁποῖα δυστυχῶς ἔχουν ἀπολεσθῆ κατὰ τὸ μεγαλύτερον μέρος.

Ἡ συμβολὴ τῆς Πάτριος εἰς τὴν Φιλικὴν Ἐπανάστασιν καὶ εἰς τοὺς ἀγῶνας τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως εἶναι μεγάλη καὶ εὐτυχῶς ἀκεκατὰ γνωστή. Ἐπάρχουν ὅμως πλείστα ὅσα σημεῖα ἀκόμη ἄγνωστα καὶ ἀνερέυνητα, παρὰ τὸ

γεγονὸς ὅτι ἡ Πάτμος εἶναι ἡ δευτέρα ἐκ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου, ἡ ὁποία μετὰ τὰς Σπέτσας ὕψωσε τὴν 12 Ἀπριλίου 1821 τὴν σημαίαν τῆς Ἀνεξαρτησίας. Ἰδιαιτέρον ἱστορικὸν ἐνδιαφέρον ἐμφανίζει ἡ Διοίκησις ἐν Πάτμῳ κατὰ τὴν περίοδον τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας καὶ τῶν πρώτων χρόνων τῆς ἐπαναστάσεως.

Ὁ κ. Κ. δημοσιεῖ εἰς τὸ παρὸν δημοσίευμα ἀνέκδοτα ἔγγραφα ἀφορῶντα εἰς τὴν ἐποχὴν αὐτὴν, προσερχόμενα ἐκ τῶν κοινοτικῶν βιβλίων. Δημοσιεύεται ἐγκύκλιος τοῦ Ἀλεξ. Ὑψηλάντου τῆς 8 Ὀκτ. 1820 πρὸς τὸ κοινὸν τῆς Πάτμου, διὰ τῆς ὁποίας ἀνακοινοῖ ὅτι ἀποστέλλει ὡς ἐκπρόσωπόν του τὸν Πάτμιον Δημ. Θέμελην καὶ ἐν συνεχείᾳ ἀρκετὰ ἄλλα ἐνδιαφέροντα ἔγγραφα σχετικὰ μὲ τὴν ὑπόθεσιν αὐτὴν. Σημειοῦμεν ἰδιαιτέτως τὰ συνθήματα ἢ ἄρθρα τοῦ Ὑψηλάντου, τὴν ἐρμηνείαν τῆς τελειτῆς τοῦ ὄρκου τῶν ἐθνικῶν διοικητῶν καὶ τὰ ἄρθρα τοῦ ὄρκου. Ὅλα τὰ δημοσιευόμενα ἔγγραφα ἀποτελοῦν ὄντως συμβολὴν εἰς τὴν μελέτην τῆς ἱστορίας τῆς Πάτμου κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπαναστάσιν.

Ε.Ε.Κ.

★

Μαρίας Σ. Θεοχάρη: «Ἡ ἐνδύτη τοῦ Ἁγίου Μάρκου». Ἀνάτυπον ἐκ τῆς ἐπετηρίδος τῆς Ἐτ. Βυζ. Σπουδῶν, τ. ΚΘ' (1959), σ. 193 κ. ἔ.

Ἐξαιρετικῶς ἐνδιαφέρον τὸ δημοσίευμα αὐτὸ τῆς Δίδος Θεοχάρη. Ἡ δ. Θ. εἶναι ἀπὸ τὰς ἐλαχίστας Ἑλληνίδας, τὰς τόσον ἀρτίως εἰδικευμένας, μὲ πολυτετεῖς εἰδικὰς σπουδὰς εἰς πολλὰς χώρας, εἰς τὰ θέματα τῆς βυζαντινῆς τέχνης. Τὸ παρὸν δημοσίευμα ἀφορᾷ βυζαντινὸν ἄμφιον, τὸ ὁποῖον ἐχρησίμευεν εἰς στολισμὸν τῆς Ἁγίας Τραπέζης τοῦ Ἁγίου Μάρκου τῆς Βενετίας, τὴν δὲ ἐναπόκειται εἰς τὰ κειμήλια τοῦ Μαρκιανοῦ Μουσείου. Πρόκειται περὶ καλύμματος, «ἐνδυτῆς» τῆς ἱερᾶς τραπέζης, ἐπὶ τῆς ὁποίας τὸ ἑσπέρας τῆς Μεγάλης Πέμπτης, ἐξετίθειτο τὸ τίμιον Λίμα. Τὸ ἄμφιον τοῦτο, ἀποτελούμενον ἐκ 4 συνεραμμένων τεμαχίων, εἶναι κοσμημένον μὲ τοὺς δύο ἀρχαγγέλους Μιχαὴλ καὶ Γαβριὴλ, κεντημένους διὰ χρυσοῦ νήματος, παρὰ τοὺς πόδας δὲ ἐκάστου ἀγγέλου, εἰς τρεῖς σειράς, εἶναι γεγραμμένον εἰς τοιμέτρους λαβιχικοὺς στίχους, ἀναθηματικὸν ἐπίγραμμα, τὸ ὁποῖον ἀναφέρει καὶ τὸ ὄνομα τοῦ δωροῦ. Ἡ δ. Θ. ἀσχολεῖται κυρίως μὲ τὴν ὀρθὴν ἐρμηνείαν τοῦ ἐπιγράμματος τούτου καὶ μὲ τὴν ταῦτισιν τοῦ δωροῦ καὶ τὴν χρονολόγησιν τοῦ ἄμφιου. Κατόπιν λεπτομερῶν ἐπιστημονικῶν παρατηρήσεων, βασιζομένων ἐπὶ τῆς βαθείας γνώσεως τῶν κειμένων, ἡ συγγραφεὶς ἀποφαινεται ὅτι ὁ ἀναφερόμενος εἰς τὴν ἐπιγραφὴν δωροτῆς εἶναι ὁ Κωνσταντῖνος Κομνηνὸς— Ἄγγελος, υἱὸς τοῦ Δεσπότη τῆς Ἡπείρου Μιχαὴλ Α', πρόσωπον ἀρκετὰ σκεπτικὸν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Δεσποτά-

του. Χρονικῶς δὲ τὸ τοποθετεῖ μετὰ τῶν ἐτῶν 1210 — 1230.

Τὸ ἄμφιον τοῦτο εἶναι ἐξαιρετικῶς ἐνδιαφέρον, διότι ἕως τώρα ἡ ἐνδύτη, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὸ δεύτερον κατὰ τάξιν καὶ ἀρχαιότητα ἀμφίασμα τῆς Ἁγίας Τραπέζης, μᾶς ἦτο γνωστὴ μέχρι τοῦδε μόνον ἐκ τῶν βυζαντινῶν συγγραφέων. Ἦτο δὲ τὸ λαμπρότερον ἀλλυμμα τῆς Ἁγίας Τραπέζης καὶ ἀπετέλει, κατὰ τὴν βυζαντινὴν περίοδον, προνόμιον τῶν αὐτοκρατόρων νὰ εὐκαλλάσουσιν τὴν ἐνδύτην κατὰ τὸ Μέγα Σάββατον.

Ε.Ε.Κ.

★

Γεωργίου Λατίου: «Οἱ Χάρτες τοῦ Ρήγα», ἔρυνα ἐπὶ νέων πηγῶν. Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ Δελτίου τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας, τόμος 14 (1960), σελ. 2—88.

Ἡ ἠρωϊκὴ μορφή καὶ τὸ πολὺπλευρον καὶ πολύμορφον ἔργον τοῦ πρωταγωνιστοῦ καὶ βάρδου τῆς ἐλευθερίας Ρήγα Φεραίου εἴλωσαν, ἐλκύουν καὶ θὰ ἐλκύουν πάντοτε τὸ ἐνδιαφέρον τῶν μελετητῶν καὶ τῶν ἐρευνητῶν. Καὶ παρὰ τὴν ἐκτεταμένην καὶ ἀξιολογωτάτην βιβλιογραφίαν ὑπάρχοντι τόσαι ἀκόμη πλευρὰι τοῦ ὅλου θέματος πρὸς διερεύνησιν καὶ μελέτην. Μετὰ τὸ ἐξαιρετικὸν σύγγραμμα τοῦ κ. Α. Βρανούση, «Ρήγας», τὸ ὁποῖον μᾶς παρουσίασε τόσα νέας ἀπόψεις, ἡ ἐκτεταμένη μελέτη τοῦ κ. Λατοῦ, βασισμένη ἐπὶ ἐντελῶς νέων ἐρευνητῶν καὶ πηγῶν, συντελεῖ τὰ μάλιστα εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν καὶ συστηματικὴν διερεύνησιν τοῦ ἐξαιρετικῶς ἐνδιαφέροντος θέματος τῆς συντάξεως καὶ ἐκδόσεως τῶν περιφίμων Χαρτῶν τοῦ Ρήγα.

Οἱ Χάρται καὶ εἰδικῶς ἡ Μεγάλη Χάρτα τοῦ Ρήγα, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ ὀλόκληρον πινακοθήκη, ἔχουν ἐσέλθει πρὸ πολλοῦ εἰς τοὺς ἐθνικοὺς θρούλους τῆς πατρίδος μας. Ὅλοι ὅμως οἱ μέχρι σήμερον ἀσχοληθέντες περὶ τὸ θέμα αὐτὸ τὸ ἐμελέτησαν ἀτελῶς καὶ χωρὶς ἐπιστημονικὴν συστηματικότητα καὶ ἀκριβείαν. Ἡ μελέτη ὅμως τοῦ κ. Λ. ἀναπληρῶνει τώρα αὐτὴν τὴν ἔλλειψιν. Ὁ κ. Λ. μὲ ἐπιμονὴν καὶ μεθοδικότητα ἐψάξε καὶ εὗρε τὰς βιβλιογραφικὰς πηγὰς ἀπὸ τὰς ὁποίας ἦντιση καὶ ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐστηρίχθη κατὰ βάσιν ὁ Ρήγας διὰ τὴν σχεδιάσιν τοῦ εἰδικοῦ του χάρτας. Ἡ δημοσιευομένη ἀντιπαράθεσις τῶν κειμένων διὰ τὴν σύγκρισιν τῶν διαφορῶν καὶ τῶν ὁμοιοτήτων καὶ κυρίως αἱ παρατιθέμεναι εἰδήσεις καὶ ἐπεξηγήσεις, σκέψεις καὶ κρίσεις τοῦ συγγραφέως διαφωτίζουν τὰ θέματα καὶ βοηθοῦν τὰ μέγιστα καὶ τὸν μὴ εἰδικὸν μελετητὴν διὰ τὴν βαθύτεραν κατανόησιν τῆς σημασίας τῆν ὁποίαν ἔχουν οἱ χάρται αὐτοὶ τοῦ Ρήγα. Αἱ παρατιθέμεναι δὲ φωτογραφίαι συμπληροῦν τὴν κατανόησιν.

Ἰδιαιτέτως ἐνδιαφέρον εἰς τὴν μελέτην

ταύτην τοῦ κ. Λ., εἶναι τὸ ἐκτεταμένον κεφάλαιον διὰ τὰ νομίσματα τῆς χάρατος. Ἀποκαλυπτικὸν θὰ ἡμποροῦσε νὰ τὸ ὀνομάσῃ κανεὶς. Ἀναφέρει τὰ ἔντυπα ἀπὸ τὰ ὅποια ὁ Ρήγας «ἐρανίσθη», κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὰ νομίσματα τῆς χάρατος του καὶ ἀκολουθεῖ ἢ ὑπὸ τοῦ Ρήγα σύντομος περιγραφή τῶν νομισμάτων τῆς χάρατος του μετ' ἀντιπαραβολῆς μὲ τὰς παρατιθεμένας πηγὰς. Ἡ πλουσία εἰκονογράφουσι τῆς μελέτης μὲ φωτογραφίας ἐκ τῶν χαρτῶν τοῦ Ρήγα καὶ ἄλλων συγγραφέων, καὶ αἱ διατυπώμεναι γνώμαι διὰ τὴν εἰκόνα τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου μὲ τὰς σχετικὰς φωτογραφίας καὶ τὰ δημοσιεύμενα ξένα κείμενα διὰ τοὺς χάρατος τοῦ Ρήγα καὶ ἄλλας ἐκδόσεις τοῦ ἰδίου συγγραφέως, τὰ ὅποια ἀποτελοῦν τὸ παράρτημα τῆς ὅλης μελέτης, καὶ κυρίως αἱ διάφοροι εἰδησεις καὶ κρίσεις αἱ ὅποια ἀποτελοῦν προσωπικὰ συμπεράσματα τοῦ συγγραφέως καθιστοῦν τὴν μελέτην τοῦ κ. Λαῖου ἔτι περισσότερον ἀξίαν προσοχῆς. Ἐπίσης εἰς τὴν μελέτην ταύτην χρησιμοποιοῦνται κείμενα καὶ εἰδησεις διὰ πρῶτην φοράν καὶ τὰς ὁποίας δὲν εἶχον προσέξει οἱ προηγούμενοι μελετηταὶ τοῦ Ρήγα.

Ὁ Ρήγας εἰς τὴν σύνταξιν τῶν χαρτῶν του χρησιμοποιεῖ θεβαίως προγενεστέρως πηγὰς. Ποτὲ ὅμως δὲν παρασύρεται εἰς δουλικὴν μίμησιν. Εἰς τὴν σύνθεσιν τῶν ἰδικῶν του χαρτῶν διατηρεῖ ὅλην τὴν ἀτομικότητα καὶ ἐλευθέραν προσωπικότητά του μεταχειροῦσθαι τὰς πηγὰς μὲ μεγάλην ἐπιμέλειαν καὶ θαυμαστὴν μεθοδικότητα. Ἀκριβῶς εἰς τὴν ἀπόδειξιν αὐτοῦ τοῦ γεγονότος συμβάλλει τὸ μέγιστον ἢ πρωτότυπος αὐτῆς μελέτης τοῦ κ. Λαῖου.

Ε.Ε.Κ.

★

H. R e i c h e n b a c h: The Rise of Scientific Philosophy, University of California Press, Berkeley 1958, σ. 333.

Τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ καθηγητοῦ H. Reichenbach εἶναι τὸ κύκνειον ἀσμά του. Ὁ σ. εἶναι γνωστὸς ἀπὸ πολλῶν δεκαετιῶν, ὅπου ἔδρασαν εἰς Γερμανίαν καὶ ἐν συνεχείᾳ εἰς τὰς ΗΠΑ. Ἠσχολήθη μὲ τὴν συμβολικὴν λογικὴν, τὴν θεωρίαν τῶν πιθανοτήτων καὶ κατέγινε μὲ διάφορους πλευρὰς τῆς φιλοσοφίας τῆς ἐπιστήμης, ὅπου ἐσημείωσεν ἐπιτυχίας καὶ ἐκίνησε τὸ διεθνὲς ἐνδιαφέρον.

Εἰς τὸ ὑπὸ κρίσιν ἔργον του ἐπιχειρεῖ μίαν πλήρη καὶ ὀλοκληρωμένην προσπάθειαν μὲ ἀντικειμενικὸν σκοπὸν νὰ παρουσιάσῃ τὴν μετάβασιν τῆς φιλοσοφίας ἀπὸ τὸ πεδίου τῶν καθαρῶς θεωρητικῶν συζητήσεων καὶ ἀπόψεων, εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ἐπιστημονικῆς φιλοσοφίας. Θέλει νὰ ἀποδείξῃ ὅτι «ἡ φιλοσοφία ἐπροχώρησεν ἀπὸ

τὸν σκεπτικισμὸν καὶ τὴν θεωρητικὴν ἐνασχόλησιν εἰς τὴν ἐπιστήμην», «ἀπὸ τῆς πλάνης εἰς τὴν ἀλήθειαν». Ὅμως ὁ σ. δέχεται τὴν σχετικὴν, τὴν ἐμπειρικὴν ἀλήθειαν καὶ εἰς αὐτὴν φθάνομεν, κατ' αὐτόν, διὰ τῶν ἐπιστημονικῶν μεθόδων, πολλὰς τῶν ὁποίων χρησιμοποιοεῖ ἡ Φυσικὴ, ἡ Βιολογία, ἡ Ἀστρονομία καὶ πρὸ πάντων τὰ Μαθηματικά. Εἶναι μία προσπάθεια ἀξιόπρόσεκτος καὶ αὐτὴ καθ' ἑαυτήν, διότι ἔχει ἐνότητα, σύστημα καὶ συνέπειαν, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀπαρχὴ μᾶς γενικωτέρας τάσεως ἀναβιώσεως τοῦ ἐπιστημονικοῦ καὶ τοῦ θετικισμοῦ. Ἔχει τὰ πλεονεκτήματά της, ἢ τὰςίς αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ τὰ μειονεκτήματά της. Θέλει ὅμως μελέτην, παρακολούθησιν καὶ ἀντικειμενικὴν κριτικὴν συζήτησιν. Διότι μόνον διὰ τὸ τρόπου αὐτοῦ δύναται νὰ ἀντιμετωπιωθῇ καὶ νὰ κριθῇ ἐπιτυχῶς. Καὶ ἐφ' ὅσον ἀπὸ τινων ἐτῶν εὐρισκόμεθα ἐνώπιον τῆς ἀναβιώσεως τοῦ θετικισμοῦ, εἶναι ἀνάγκη συστηματικωτέρας καὶ βαθυτέρας μελέτης τῶν σχετικῶν προβλημάτων, διὰ νὰ ἀποτελεσθῇ μίσα ὄντως δημιουργικὴ σύνθεσις.

Δ.Κ.

★

G. J. W h i t t r o w: The Structure and Evolution of the Universe, New York 1959, σ. 212.

Πρόκειται περὶ ἐνὸς ἔργου λίαν ἐνδιαφέροντος τὸ εὐρύτερον κοινὸν τὸ ὅποιον ἔχει ἐπιστημονικὰ καὶ κοσμοθεωρικὰ ἐνδιαφέροντα. Διότι εἰς αὐτὸ ὁ σ. ἐξετάζει τὴν πλοκὴν καὶ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ σύμπαντος ὡς συνόλου, ἐπὶ τῆ βάσει τῶν τελευταίων δεδομένων τῆς Ἀστρονομίας καὶ τῆς ραδιοαστρονομίας. Ἀποτελεῖ μίαν ἐπιτυχήν καὶ σύντομον εἰσαγωγὴν εἰς τὴν κοσμολογίαν.

Ἀναφέρομεν τὰ κεφάλαια τοῦ βιβλίου: Βάθος τοῦ σύμπαντος — Χῶρος καὶ χρόνος — Σχετικότης — Μοντέλα τοῦ κόσμου — Πλοκὴ τῶν γαλαξιδῶν — Ἐξέλιξις τοῦ σύμπαντος. Δὲν χρησιμοποιεῖ τύπους (ἐκτὸς δύο ἢ τριῶν περιπτώσεων) ἢ ἄλλας δυσκόλους ἐκφράσεις, ἐνῶ συγχρόνως ἐμβαθύνει εἰς τὰ διάφορα θέματα, τὰ ὅποια ἄπτονται καὶ φιλοσοφικῶν ζητημάτων. Ἐμμένει ὅμως οἷτος εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἀποψιν καὶ παρουσιάζει τὴν ἀλήθειαν κατὰ τρόπον ἀκριβῆ καὶ ἀντικειμενικόν.

Ἡ πρώτη ἐκδοσις τοῦ ἔργου, ὑπὸ λίαν περιορισμένην μορφήν, εἶχε μεταφρασθῆ εἰς τὰ γαλλικὰ, ἰταλικὰ καὶ δις εἰς τὰ ἰσπανικὰ, καὶ εἰς μίαν βιβλιοκρισίαν ἐξακριβώθη ὅτι εὐρίσκειται εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον μὲ τὰ βιβλία τοῦ Jeans, τοῦ Eddington καὶ τοῦ Russell. Ἡ παρούσα ἐκδοσις πρέπει νὰ συγκεντρώσῃ περισσότερον τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἀναγνώστου.

Δ.Κ.

ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙ ΣΤΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟ

Η ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΚΑΙ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΣΠΟΥΔΑΣΤΩΝ ΠΑΡΙΣΙΩΝ

'Η ζωηρά θρησκευτική και πνευματική κίνησις τῆς σπουδάζουσας εἰς Παρισίους νεολαίας μᾶς δίδει τὴν ἀφορμὴν νὰ ἀσχοληθῶμεν δι' ὀλίγων μὲ αὐτήν.

'Η πρώτη ἐκδήλωσις εἶναι ὁ κύκλος μελέτης 'Αγίας Γραφῆς, Ἀμφάβει χῶραν μίαν φορὰν τὴν ἑβδομάδα ὑπὸ τὴν αἰγίδα καὶ συνεχῆ ἐπίβλεψιν τοῦ Θεοφιλεστάτου 'Επισκόπου Ρηγίου Μελετίου. Αἱ συγκεντρώσεις αὐταὶ ἀποβλέπουσι α) εἰς τὴν παρακολούθησιν τῆς σπουδάζουσας νεολαίας ὑπὸ τῆς εἰς Παρισίους ἑλληνικῆς ἐκκλησίας, β) εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῶν λόγων τοῦ Κυρίου διὰ τὴν διατήρησιν καὶ ἐξύψωσιν τῶν θρησκευτικῶν ἰδεῶδων τῆς νεολαίας καὶ γ) εἰς τὴν ἔκθεσιν προσωπικῶν, πνευματικῶν, ψυχικῶν καὶ κοινωνικῶν ἀνησυχιῶν, ἀπασχολήσεων καὶ προβλημάτων τῶν νέων, εἰρήνευσιν δὲ ἢ λύσιν αὐτῶν κατόπιν συζητήσεως ἀνωτέρου πνευματικοῦ περιεχομένου.

Αἱ συγκεντρώσεις αὐταὶ δὲν ἔχουν λοιπὸν μόνον καθαρῶς θρησκευτικὸν χαρακτῆρα, ἀλλὰ παιδαγωγικὸν καὶ πρακτικὸν τοιοῦτον, διότι οἱ νεαροὶ σπουδασταὶ τῶν Παρισίων γνωρίζουν ὅτι μίαν φορὰν τὴν ἑβδομάδα θὰ εἰσέρθωσιν μὲ συννηλικίους των, πολλοὶ ἐκ τῶν ὁποίων ἀπασχολοῦνται ὑπὸ κοινῶν πνευματικῶν καὶ ψυχικῶν ἀνησυχιῶν καὶ προβλημάτων.

'Η ἔκθεσις αὐτῆς ἐζητήσῃ τῶν προβλημάτων αὐτῶν κατευθυνομένη ὑπὸ προσώπων ἐκδηλούντων βαθεῖαν ἀγάπην πρὸς τὴν νεολαίαν, βοηθεῖ τοὺς νέους, δεκνύει εἰς αὐτοὺς διαυγεῖς ὀρίζοντας, λυτρῶνει καὶ δίδει εἰς αὐτοὺς μίαν ὀρθὴν λύσιν.

'Ἄλλῃ ἐκδήλωσις πνευματικῆς καὶ ἐθνικῆς χαρακτῆρος εἶναι αἱ μηνιαῖαι συγκεντρώσεις τῆς Χριστιανικῆς 'Ενώσεως 'Ελλήνων 'Επιστημόνων καὶ Σπουδαστῶν Παρισίων, ἡ ἑναρξίς τῶν ὁποίων ἐγένετο ὑπὸ τοῦ μορφωτικοῦ ἀκοιούθου τῆς ἑλληνικῆς Πρεσβείας εἰς Παρισίους κ. 'Αβέρωφ.

Εἰς τὰς συγκεντρώσεις αὐτὰς ἀναπτύσσονται θέματα θρησκευτικά, ἐθνικὰ καὶ κοινωνικά. 'Αποβλέπουσι εἰς τὴν καλλιέργειαν τῶν δεσμῶν γνωριμίας, ἀγάπης καὶ ἀλληλεγγύης τῶν ἐν Παρισίοις 'Ελλήνων ἐπιστημόνων καὶ σπουδαστῶν καὶ ἀποτελοῦν κρίκον προσωπικῆς ἐπαφῆς καὶ διατηρήσεως τοῦ ἑλληνοχριστιανικοῦ μᾶς πολιτισμοῦ μεταξὺ αὐτῶν.

'Ιδιαιτέραν θέσιν ὅμως εἰς τὰς θρησκευτικὰς καὶ πνευματικὰς ἐκδηλώσεις τῶν 'Ελλήνων

τῶν Παρισίων ἔχει τὸ περιοδικὸν «Πρωτομάρτυς Στέφανος», τὸ ὁποῖον διευθύνει καὶ ἐκδίδει ὁ Θεοφιλεστάτος κ. Μελετίος.

Τὸ περιοδικὸν αὐτὸ εἶναι μία ὑπέροχη ἰδέα πνευματικῆς ἐπικοινωνίας μεταξὺ τῶν 'Ελλήνων τῆς Γαλλίας. Εἶναι δὲ ἀποτελεσματικὸν μέσον διασώσεως, διατηρήσεως καὶ διαδόσεως τοῦ ἑλληνοχριστιανικοῦ μᾶς πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἑλληνικῆς μᾶς γλώσσης.

'Η πρωτοβουλία καὶ δραστηριότης αὕτη τῶν 'Ελλήνων τῶν Παρισίων εἶναι ἀξία θερμοῦν συγχαρητηρίων.

ΛΙΝΑ ΣΑΚΟΡΡΑΦΟΥ - ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΥ

ΛΑΜΠΡΑ ΕΚΘΕΣΙΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΤΕΧΝΗΣ

Τὴν 19ην Φεβρουαρίου, εἰς τὴν Μεγάλην Βιβλιοθήκην τοῦ Πανεπιστημίου Πρίνστον, ἤνοιξεν ἔκθεσις Βυζαντινῆς Τέχνης. 'Ὡς γνωστόν, τὸν Μάιον τοῦ 1958, ἔξ καθηγηταὶ τῶν Πανεπιστημίων Πρίνστον, Μίσιγκαν καὶ τῆς 'Αλεξάνδρειας Αἰγύπτου, μετέβησαν εἰς τὴν ἱερὰν μονὴν τῆς 'Αγίας Αἰκατερίνης τοῦ Σινᾶ. 'Εφοδιασμένοι μὲ ὅλα τὰ σύγχρονα μέσα καὶ μὲ τὴν συμπαράστασιν εἰδικῶν τεχνιτῶν ἐφωτογράφησαν πλείστους ἰσοῦς θησαυροὺς βυζαντινῆς τέχνης καὶ πολιτισμοῦ τῆς ἱστορικῆς ἐκείνης μονῆς. 'Η ἐν λόγῳ ἀποστολὴ παρέμεινεν ἐκεῖ ἐπὶ τρεῖς μῆνας. Μετὰ παρέλευσιν ἤδη δύο ἐτῶν, τὰ πανεπιστήμια, τὰ ὁποῖα ἀνάλαβον τὴν ἱστορικὴν αὐτὴν ἀποστολήν, διοργανώνουν τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος ἔκθεσιν. Πρόκειται περὶ ἀρίστης ἐργασίας. 'Επιγραφαί, κώδικες, μωσαϊκά, χειρόγραφα, μικρογραφαί, ξυλογραφαί, ὕδατογραφαί, περιλαμβάνονται εἰς τοὺς βυζαντινοὺς θησαυροὺς τοῦ Σινᾶ ποῦ ἐκτίθενται εἰς τὸ Πρίνστον.

'Η μονὴ τῆς 'Αγίας Αἰκατερίνης διασώζει τὰς παλαιότερας εἰκονογραφίας τοῦ ΣΤ' καὶ Ζ' αἰῶνος, καθ' ὅτι διέφυγε τὰς καταστροφάς, αἷς ἐπέφερον οἱ εἰκονομάχοι ἐναντίον τῶν εἰκόνων κατὰ τὸν Η' καὶ Θ' αἰῶνα. Δι' ὃ καὶ ἡ σπουδαιότης τῆς ἐν λόγῳ ἐκθέσεως.

Οἱ καθηγηταὶ Κούρη Βάιτμαν καὶ 'Ολίβερ Στράνκ, πλήρεις ἐνθουσιασμοῦ, μᾶς περιέγραψαν τὴν ἐκεῖ ζωὴν των καὶ διαφόρους φάσεις τῆς ὅλης διεξαγωγῆς, μὲ τόσην πείραν, ἐργασίας των. 'Ἐξαρτάσθησαν δέ, λίαν ἱκανοποιητικῶς ὑπὲρ τῶν μοναχῶν καὶ τῆς βοηθείας τῆς ὁποίας ἔτυχον ἀπὸ τοῦ ἐκεῖ 'Ελλήνας ὑπευθύνου καὶ τὰς Αἰγυπτιακὰς ἀρχάς, ἰδιαιτέρως

δέ, ἀπὸ τὸν Ἀρχιεπίσκοπον τοῦ Σινᾶ, Πορφύριον Γ'.

Ἀξιομνημόνευτα τυγχάνουν ἐκ τῶν ἔργων τέχνης τῆς ἐν λόγῳ ἐκθέσεως ὠρισμένα δείγματα, ὡς ἡ εἰκὼν τῆς Παναγίας τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ στ' αἰῶνος, τὸ ὑπέροχον μωσαϊκὸν τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος, ἔργον τοῦ στ' αἰῶνος, ἡ εἰκὼν τοῦ Ἁγίου Πέτρου τοῦ ζ' αἰῶνος, χειρόγραφα ἐν φωτοτυπίᾳ τοῦ ἐν τῇ μονῇ δρᾶσαντος Ἰωάννου συγγραφέως τῆς «Κλίμακος», διάφοροι παραστάσεις τοῦ θροῦς Σινᾶ τοῦ 1081 καὶ μικρογραφίαι τοῦ ΙΑ', ΙΒ', ΙΓ' αἰῶνος. Τὰ μωσαϊκὰ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου καὶ τῆς Παναγίας, ἔργα τοῦ ιβ' καὶ ιγ' αἰῶνος, προσελκύνουν ἰδιαίτερος τὴν προσοχὴν τοῦ ἐπισκέπτου. Ποικίλαι παραστάσεις προδίδουν τὴν Συριακὴν, Ἀσσυριακὴν καὶ Ῥωσικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς ζωῆς τῆς μονῆς, ἥτις κατὰ τὰ ἄλλα ἦτο καὶ παραμένει Ἑλληνική. Ἐν φωτοτυπίᾳ παρατίθενται ἐπιγραφαὶ καὶ ὑπογραφαὶ τοῦ 565 μ. Χ., μικρογραφίαι τῆς ἐποχῆς τῶν Παλαιολόγων, παραστάσεις ἀπὸ τὴν «ἱστορίαν» τοῦ μοναστηρίου ὑπὸ τοῦ Εὐδυνχίου (876—940 μ. Χ.), καὶ συνθέσεις βυζαντινῆς μουσικῆς τῆς αὐτῆς ἱστορικῆς περιόδου. Κατὰ τὴν βεβαίωσιν τοῦ καθηγητοῦ Στράνκ, (10ο) ο ἐκ τῶν 2500 χειρογράφων τῆς Μονῆς ἀναφέρονται εἰς τὴν βυζαντινὴν μουσικὴν.

Ὁμολογουμένως, ἡ ἐκθεσις αὕτη καθ' ὅλα ἐπιτυχῆς καὶ ἐπικαιρῆς, προβάλλει λαμπρῶς τὴν Βυζαντινὴν Αὐτοκρατορίαν ἐν γένει. Εἶναι δὲ ἔνδειξις τοῦ ζοηροῦ ἐνδιαφέροντος, τὸ ὅποτον παρατηρεῖται σήμερον εἰς τοὺς ἀκαδημαϊκοὺς κύκλους, διὰ τὸ Βυζάντιον καὶ τὸν Ἑλληνοχριστιανικὸν πολιτισμὸν του.

Εἰς τὰ ἐγκαίρια τῆς ἐκθέσεως παρευρέθη πλῆθος κόσμου τῆς κοινωνίας καὶ τοῦ Πανεπιστημίου, ὡς καὶ ἀντιπρόσωποι διαφόρων ἄλλων Πανεπιστημίων. Θὰ ἦτο εὐχῆς ἔργον ἐὰν τοιαῦτα πρωτοβουλία προήρχοντο καὶ διωργανοῦντο ὄχι μόνον ἀπὸ ξένα, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ πανεπιστήμια, ἢ ἄλλα πνευματικὰ ἰδρύματα. Ἀσφαλῶς θὰ ὑπάρχουν Ἑλληνες Ὁρθόδοξοι, ποὺ δύνανται οἰκονομικῶς νὰ σταθοῦν συμπαραστάται τοιούτων πνευματικῶν καὶ καλλιτεχνικῶν ἐκδηλώσεων.

Ἡ ἐν λόγῳ ἐκθεσις καταδεικνύει τὴν εὐθύνην καὶ τὸ χρέος ποὺ ἔχει ἡ Ἑλληνικὴ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, ἀλλὰ καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις διὰ τὴν ἱστορικὴν Μονὴν τοῦ Σινᾶ,

ὡς καὶ δι' ἄλλα παρόμοια πνευματικὰ κέντρα ἑλληνορθόδοξου πολιτισμοῦ, ἐκτὸς τῆς μητρὸς Ἑλλάδος.

Δ. Ι. ΚΩΝΣΤΑΝΤΕΛΟΣ

Perth Amboy N. J.

ἈΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ

κ. Ι. Μ. Πουγουρν., Φοιτ. Φιλοσ. Κάλυμνον: Εὐχαριστοῦμε διὰ τὴν συνεργασίαν σας. Αἱ μεταφράσεις σας εἶναι ἀρκετὰ ἐπιτυχεῖς. Νομίζομεν ὅτι θὰ ἀπεδίδατε πολὺ εἰς αὐτὸν τὸν τομέα, ἐὰν ἐργασθῆτε συστηματικώτερα. Τὸ ποίημά σας «Στὴ μοῖρα ἐναντία» ὕστερεῖ εἰς τὴν μορφὴν. Προσέχετε τοὺς μετρικοὺς τόνους καὶ ἀποφεύγετε τὰς πεζολόγους ἐκφράσεις. — Τ. Α ο ν δ ἱ ν ο ν: Τὸ θέμα συγκινεῖ κάθε χριστιανικὴν ψυχὴν. Ὁ τρόπος ὅμως ποὺ τὸ δίδετε εἰς τὸ ποίημά σας «Ἐξομολόγησις», τὸ ἀδικεῖ. Διαβάσατε συστηματικὰ νεοελληνικὴν ποίησιν. — κ. Γ. ρ. Σ τ ᾶ θ η ν, ἐ ν τ α ὕ θ α: Προσέξατε τὰς λέξεις ποὺ χρησιμοποιεῖτε. Ἐπαναλαμβάνετε πολλὰς φορὰς τὰ ἴδια πράγματα, ἔτσι ποὺ νὰ καταντᾷ πεζολογία. Μὴν πνίγετε τὸν λυρισμὸν σας μὲ τὴν κάποια «λογικότητα» ποὺ προσπαθεῖτε νὰ ἐκφράσετε. Καὶ εἰς τὰ δύο ποιήματά σας εἶναι φανερὴ αὐτὴ ἡ προσπάθεια. — δ. Ἄ ν ν α ν: Εὐόρισκεσθε ἀκόμη εἰς τὴν ἀρχὴν. Μελετήσατε νεοελληνικὴν ποίησιν. — κ. Β. Α. Χ α τ ζ η λ. Μ υ τ ι λ ἦ ν η ν: Εὐχαριστοῦμε διὰ τὴν συνεργασίαν σας. Νομίζομεν ἢ πρότερον στροφὴ θέλει ξανακῆναι. — κ. Κ. Ε ὕ ρ ι π. Π ε ι ρ α ι ᾶ: Ἐὰν συνεχίσετε νὰ γράφετε, πρέπει νὰ διαβάσατε νεοελληνικὴν μετρικὴν. — κ. Χ. Δ η μ η τ. Ἐ ν τ α ὕ θ α: Προσέχετε εἰς τὰς ἐκφράσεις σας καὶ εἰς τὴν ἐναλλαγὴν τῶν εἰκόνων. Ἐχετε ἀρκετὰς δυνατότητας. — κ. Γ. Ν ι κ ο λ. «Σ ω τ η ρ ῖ α», Ἐ ν τ α ὕ θ α: Τὸ ποίημά σας ἐλήφθη μετὰ τὴν κυκλοφορίαν τοῦ τεύχους καὶ ἐπομένως ἔχασε τὴν ἐπικαιρότητά του. Ἀπὸ ἀπόψεως μορφῆς, καλὸν διὰ ἦτο νὰ τὸ ξανακτιζέσθε. Σὰς συγκαίρομεν διὰ τὴν ὠραίαν αὐτὴν συμβολήν. — κ. Γ. Α ὕ γ ι ν. Π. Φ ᾶ λ η ρ ο ν: Μὲ μίαν μικρὰν διόρθωσιν τὸ ποίημά σας «Ἀνθρῶποι» θὰ ἐγίνετο δημοσιεύσιμον.

Μηνιαῖον Περιοδικὸν «Ἀκτίνες», ὄργανον τῆς «Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐπιστημόνων» Ἐκδοσις Χριστ. Ἐνώσεως «Ἀκτίνες». Γραφεῖα: ὁδὸς Καρύστη 14, Ἀθῆναι (Τηλ. 35-023). — Θεσ/κῆς: Ἁγ. Σοφίας 38. — Πειραιῶς: Φύλωνος 34α. — Ὑπεύθυνος: Γ. Δ. Ἱατρίδης, κατοικία Ἀριστοφάνους 10, Ἀθῆναι (1). — Ἐτησίαν συνδρομὴ δρχ. 45, ἐξωτ. δολλ. 3. — Πρωστ. τυπογραφεῖον Δ. Παπακωνσταντίνου, Μαυρομιχάλη 176. — Χειρόγραφα, δημοσιεύμενα ἢ μὴ, δὲν ἐπιστρέφονται.

Τύποις: «ΦΩΣ» — ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΗΣ ΝΕΟΛΑΙΑΣ

Φωκίδος 15 — Ἀμπελόκηποι — Τηλ. 665.717